

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

INSTITUT SOCIOLOGICKÝCH STUDIÍ

Katedra veřejné a sociální politiky

Bc. Kateřina Čadyová

**Nabídka služeb péče o děti do tří let věku
v České republice**

Diplomová práce

Praha 2010

Autor práce: **Bc. Kateřina Čadyová**

Vedoucí práce: **PhDr. Gabriela Munková, CSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

ČADYOVÁ, Kateřina. *Nabídka služeb péče o děti do tří let věku v České republice*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Katedra veřejné a sociální politiky, 2010. 110 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Gabriela Munková, CSc.

Anotace

Diplomová práce s názvem „Nabídka služeb péče o děti do tří let věku v České republice“ se zabývá problematikou nedostatečné podpory služeb péče o děti do tří let věku v České republice v souvislosti s harmonizací pracovních a rodinných rolí; tento stav je v kontrastu s postojem Evropské unie, která považuje nedostatek služeb péče o děti za jednu z hlavních překážek participace rodičů, zejména žen, na trhu práce.

Tato diplomová práce nejprve představuje typy sociálních států, na jejichž uspořádání závisí zajištění služeb péče o nejmenší děti, přičemž Česká republika je zařazena mezi tzv. postsocialistický typ státu s familistickým modelem rodinné politiky, zejména co se týče péče o děti do tří let. Ten se vyznačuje podporou pečovatelské role rodiny a minimální podporou rozvoje služeb denní péče o děti ze strany státu. Byť toto nastavení odpovídá většinovým preferencím českých rodičů, nerespektuje variabilitu jejich životních strategií, která je v práci identifikována. Rozdílnost těchto preferencí by se měla odrazit v přístupu a flexibilitě veřejné politiky.

Na základě dostupných dat jsou podrobně popsány současné možnosti služeb péče o děti do tří let věku v České republice. Výsledkem této práce je identifikace problematických oblastí, bránících rozvoji těchto služeb, a možností řešení jejich nedostatečné nabídky. Pro podporu rodin je velmi důležité, aby nabídka služeb rané péče o děti byla co nejširší, aby rodiče měli možnost volby a stát jim tuto volbu umožnil.

Annotation

The thesis called „The offer of childcare services for children up to three years of age in the Czech republic“ concerns the low support of such services in the Czech republic in context with reconciliation of work- and family-life. This state is in contrast with an attitude of European union, which considers the lack of these services as the main setback for parents, especially women, to participate in the labor market.

This thesis introduces types of welfare states in this matter and puts Czech republic in the group of so called post-socialism countries with familistic model of family policy, especially concerning children up to three years of age. This model supports the child-caring role of the family itself but runs only minimum of daily childcare services for children granted by the state. As this may suit the majority of Czech parents, it reduces the variability of their life strategies, as described in the thesis. The differences of those preferences should be reflected in attitude and flexibility of public policies.

Available data is used to thoroughly describe recent childcare services for children. The output of this thesis is the identification of problematic areas that prevent further development of these services and also possible solutions of this state. It is very important for family support that the supply of childcare services is as rich as possible to give parents a choice provided by the country.

Klíčová slova

Rodiče, rodinná politika, harmonizace pracovních a rodinných rolí, aktéři rodinné politiky, služby péče o děti, zaměstnání.

Keywords

Parents, family policy, reconciliation of work and family life, stakeholders in family policy, childcare services, employment.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně, použila jen uvedené prameny a literaturu a dále své vědomosti a zkušenosti načerpané a ověřené na základě dvou a půlročního pracovního poměru na odboru rodiny a dávkových systémů Ministerstva práce a sociálních věcí.
2. Současně dávám svolení k tomu, aby tato diplomová práce byla umístěna v Ústřední knihovně UK a používána ke studijním účelům.

V Praze dne 8. 1. 2010

.....
Kateřina Čadyová

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala své konzultantce PhDr. Gabriele Munkové, CSc. za odborné vedení mé diplomové práce. V neposlední řadě bych rovněž ráda poděkovala všem ostatním, kteří mě při psaní mé diplomové práce podporovali.

Obsah

Teze diplomové práce	9
1. Úvod	13
2. Vymezení poznávacího problému	14
2.1. Cíle.....	18
2.2. Otázky.....	18
2.3. Metody.....	19
3. Teoretická východiska	21
3.1. Typologie rodinných politik.....	23
3.1.1. Typologie sociálního státu.....	23
3.1.2. Modely rodinných politik.....	24
3.1.3. Koncept genderové rovnosti a harmonizace pracovních a rodinných rolí versus koncept nejlepšího zájmu dítěte.....	26
3.1.4. Teorie preferencí.....	30
3.2. V jakých podmínkách se tedy vytváří nabídka a poptávka po službách péče o děti?.....	33
3.3. Shrnutí.....	35
4. Péče o děti do tří let věku v České republice	36
4.1. Vývoj přístupu k péči o děti v České republice.....	36
4.2. Rodinná politika v České republice: postoj k péči o děti do tří let věku v současnosti.....	39
4.2.1. Opatření pro rodiny s malými dětmi.....	39
4.2.2. Služby péče o děti do tří let věku.....	43
4.3. Preference rodičů ohledně péče o jejich děti.....	45
4.3.1. Současný problematický stav.....	46
4.4. Další směřování České republiky v oblasti péče o děti do tří let věku.....	47
4.5. Shrnutí.....	50
5. Postoj Evropské unie	51
5.1. Postoj České republiky k „Barcelonským cílům“.....	52
5.1.1. Upřesnění Barcelonských cílů.....	53
5.2. Shrnutí.....	54
6. Vztah mezi nabídkou a poptávkou po službách péče o děti do tří let věku	55
6.1. Kvalitativní výzkum: vnímání nedostatku služeb péče o děti samotnými rodiči.....	55
6.1.1. Postoje k malé nabídce služeb.....	56
6.2. Poptávka a nabídka po službách péče o děti v České republice na základě dostupných sociologických výzkumů a statistik.....	58
6.3. Shrnutí.....	60
7. Analýza nedostatků v oblasti služeb péče o děti do tří let věku	62
7.1. Přehled aktérů v oblasti nabídky služeb péče o děti v České republice.....	62
7.2. Informace o službách péče o děti do tří let věku.....	67
7.2.1. Zdravotnická zařízení typu jesle.....	68
7.2.2. Služby péče o děti v režimu zákona o živnostenském podnikání.....	73
7.2.3. Mateřská škola.....	76
7.2.4. Specifická zařízení poskytující služby péče o děti do tří let věku.....	78
7.3. Shrnutí - identifikace hlavních nedostatků.....	79
7.3.1. Limity rozvoje služeb na straně nabídky.....	79
7.3.2. Limity rozvoje služeb péče o děti na straně poptávky.....	81
7.4. Shrnutí.....	83
8. Možnosti řešení nedostatečné nabídky služeb péče o děti do tří let věku	85

8.1.	Zachování současného stavu možností zřizování a financování	85
8.2.	Zařízení denní péče jako součást tzv. Prorodinného balíčku.....	87
8.3.	Sjednocení péče o děti pod resort Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.....	91
8.3.1.	Přesunutí jeslí do gesce MŠMT	91
8.3.2.	Zařazení dětí od dvou let věku do mateřských škol	92
8.4.	Shrnutí	93
9.	Závěr	94
10.	Resumé.....	97
11.	Summary	99
12.	Použitá literatura	101
13.	Přílohy	109

Teze diplomové práce

Jméno diplomanta:

Bc. Kateřina Čadyová

Jméno konzultanta:

PhDr. Gabriela Munková, CSc.

Předpokládaný název práce:

Možnosti státu při poskytování péče o děti do tří let věku s ohledem na kvalitativní aspekty péče o děti

1. Poznávací problém

V posledních letech se všechny členské země Evropské unie zabývají tématem sladování pracovního a rodinného života. Toto téma proniká do povědomí politiků a veřejnosti, ale především se jím zabývají všechny významné instituce společenskovedního výzkumu. Kdo má však děti, tak při „sladování rodinného a pracovního života“ řeší v první řadě to, jak o ně bude postaráno. Česká republika se v současnosti potýká s výrazným nedostatkem služeb péče zejména o děti do tří let, což zejména u vysokoškolsky vzdělaných a kariérově orientovaných žen způsobuje značné obtíže při skloubení zaměstnání s péčí o děti, domácnost a rodinu. Nesmíme však zapomenout na rodiče, kteří si z ekonomických důvodů tříletý (až čtyřletý, v případě dvou dětí však osmiletý!) výpadek z pracovního procesu nemohou dovolit, ostatně, tyto výpadky všech (převážně) žen z pracovního procesu jejich hodnotu na pracovním trhu snižují.

Od 1. ledna 2008 po zavedení tzv. vícerychlostního modelu pobírání rodičovského příspěvku je možné se rozhodnout, zda pobírat vyšší rodičovský příspěvek po kratší dobu, nebo naopak nižší příspěvek po delší období. Pokud si však rodiče zvolí pobírání rodičovské dovolené po dobu dvou let, mohou se potýkat se značnými obtížemi při hledání vhodné následné péče pro své děti.

Nabídka služeb péče o děti do tří let věku v současné době nepokrývá poptávku. Kapacity jeslí v průběhu devadesátých let výrazně poklesly. Zatímco v roce 1990 v České republice existovalo něco přes tisíc jeslí, v současné době je to cca 44 těchto zařízení. Nedostatečnost této "tradiční" formy péče o děti do tří let věku není kompenzována zařízeními jiného typu. Alternativní formy denní péče o děti do tří let věku jsou využívány

pouze v nepatrné míře – důvodem malého rozšíření těchto služeb je malá rozvinutost tohoto druhu služeb, jejich malá tradice (která může být mj. i příčinou jisté nedůvěry) a zejména vysoké požadavky (např. kvalifikační, hygienické, prostorové...), které státní poskytovatelé těchto forem péče o děti klade.

Zkracování rodičovského příspěvku má smysl jen tehdy, bude-li o děti po ukončení rodičovské dovolené kvalitně postaráno. Zavedení vícerychlostního modelu pobírání rodičovského příspěvku provedené v rámci finanční reformy je jistě chvályhodný krok, neřeší však právě nedostatečnou nabídku služeb péče o děti. To v rámci reformy veřejných financí ani provedeno být nemohlo a představuje tak tedy něco, co se musí „dořešit“. Musí se vytvořit podmínky jak pro rodiče, kteří chtějí zůstat doma s dětmi na rodičovské dovolené, tak i pro ty rodiče, kteří chtějí skloubit pracovní dráhu s výchovou malých dětí.

Nelze však opomenout dění na současné politické scéně. Principy navrhovaných opatření Ministerstva práce a sociálních věcí ČR jsou zejména preference individuální péče před kolektivní (tj. nejvýše o 4 děti včetně svých vlastních) při zachování kvality péče a respektování zájmu dítěte a podpora rodičovské péče o dítě do tří let věku. Tato problematika je Evropskou komisí (dále jen EK) a částí členských států vnímána jako menšinová. V souvislosti s Evropskou strategií pro růst a zaměstnanost a za účelem sledování cílů zvyšování participace na trhu práce, zejména žen, byly stanoveny kvantitativní cíle ohledně zařízení o předškolní děti. Za účelem dosažení cíle ohledně zaměstnanosti žen je dle EK nutné odstranit překážky, které jim znemožňují účast na trhu práce - především nedostatek zařízení péče o děti. Dle EK je tak cílem do r. 2010 garantovat kapacitu zařízení péče o děti pro alespoň 90 % dětí v předškolním věku (3–6 let) a alespoň 33 % dětí mladších 3 let. MPSV ČR naproti tomu odmítá stanovení kvantitativních cílů ohledně procentního vyjádření míry docházky dětí v zařízeních péče o děti, a to zejména pokud jde o věkovou skupinu 0–3 roky. Takto stanovené cíle dle České republiky naprosto opomíjejí potřebu respektovat nejlepší zájem dítěte, který musí být primárním kritériem při koncipování politik sladění pracovního a rodinného života.

Rodičovská domácí péče o malé děti by tak měla být dle postoje České republiky, potažmo Ministerstva práce a sociálních věcí, vnímána jako plnohodnotná alternativa výdělečné činnosti. V případě, že se rodič nemůže, zejména z pracovních důvodů, starat o své děti do jejich tří let věku, pro ČR přichází pak v úvahu pouze a jedině podpora alternativních, individuálních forem péče o děti do tří let, tedy těch forem péče o děti, respektující nejlepší zájem dítěte. Narážíme však na reálný problém – tato myšlenka

zavedení alternativních forem péče o malé děti je sice bezesporu správná a dobrá, jen je bohužel obtížně aplikovatelná v praxi. V „prorodinném balíčku“ byly odsouhlaseny vládou individuální formy, jako například vzájemná rodičovská výpomoc a institut miniškolek, což je jistě krok dopředu, nicméně, stále se jedná o „běh na dlouhou trať“ s určitou nejistotou, zda se tento způsob poskytování péče o malé děti v České republice uchytí.

2. Cíle diplomové práce

Cílem mé diplomové práce je zmapovat možnosti, kterých by stát mohl při poskytování služeb péče o děti do tří let věku při zohlednění nejlepšího zájmu dítěte využít. Mou ambicí je pokusit se nalézt návrh takového řešení, které by bylo v souladu s prioritami vlády (zdůraznění kvalitativního aspektu péče o děti) a zároveň by mohl napomoci lepšímu sladění pracovního a rodinného života.

Součástí mé práce by bylo rovněž zasazení problému do kontextu současného dění týkajícího se služeb péče o děti do tří let věku s ohledem na současný postoj ČR (MPSV) k ambicím Evropské komise, tj. jakýmsi porovnáním "politiky" služeb péče o děti v ČR (MPSV) versus "politiky" služeb péče o děti na evropské úrovni, tj. na úrovni Evropské komise.

3. Uplatněné teorie

Jako východisko k této problematice je využito konceptů genderové rovnosti, harmonizace pracovních a rodinných rolí a nejlepšího zájmu dítěte.

4. Použité metody

Ve své diplomové práci budu vycházet zejména z analýzy dokumentů společenské řídicí praxe (Ministerstvo práce a sociálních věcí), sekundární analýzy dat, využití statistik, rozhovorů s experty ze státní správy, nestátních neziskových organizací, poskytovatelů péče v ČR i zahraničí. Zdrojem informací mi budou také akce v rámci českého předsednictví, zaměřující se na kvalitativní aspekty péče o děti (Setkání ministrů Evropské unie zodpovědných za rodinnou politiku, Konference: Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: kolize nebo komplementarita?). Dále zvažuji provedení kvalitativního výzkumu mezi rodiči malých dětí.

5. Zdroje

CVVM, výzkum Naše společnost 2004, šetření 03–04. Dostupné na http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100036s_horakova-prace.pdf.

JAKLOVÁ, H. *Analýza legislativy pro vybrané typy služeb. Definované právní problémy v oblasti sladování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním*. Aperio, 2006. Dostupné na www.aperio.cz/download/EQUAL_MOPPS_Aperio_souhrna%20zprava_08_06_.doc

KOLÁŘOVÁ, J. PLASOVÁ, B., UHLÍKOVÁ, K. ŠTEFANIKOVÁ, J., HOLČÁKOVÁ, T., MARKSOVÁ-TOMINOVÁ, M. *Klíč k jeslím*, Gender Studies, 2007.

KUCHAŘOVÁ, K. a kol.: *Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji*. Interní materiál Ministerstva práce a sociálních věcí. 2008.

KUCHAŘOVÁ, K., SVOBODOVÁ, V. *Síť zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006.

POTŮČEK, M. *Veřejná politika*. Praha: Slon, 2005.

SCHNEIBERG, J. Příspěvek ke konferenci o rodině/MPSV „Raná péče mezi rodinou a státem“ 22.11. 2007.

SCHNEIDER, Jan. *Zdravotnické zařízení Podolí*. Rukopis. Interní materiál Ministerstva práce a sociálních věcí. 2007.

SCHÖGGL, L. *Malé dítě v péči denní matky – sice ne u sebe doma, ale přece doma*. Příspěvek ke konferenci o rodině/MPSV „Raná péče mezi rodinou a státem“ 22.11. 2007.

SCHULMANN, F. *Péče o děti zaměstnanců, jejich hlídání, tzv. firemní školky*. Interní materiál Ministerstva práce a sociálních věcí. 2007.

+ další materiály Ministerstva práce a sociálních věcí/oddělení rodinné politiky

6.

V Praze, dne 10. 6. 2008

Podpis diplomanta

.....

Podpis konzultanta

.....

1. Úvod

Volba tématu mé diplomové práce nebyla vzhledem k mému profesnímu zaměření volbou složitou. Problematika služeb péče o děti, a zejména o děti nejmenší, mě provází již od doby mého nástupu na oddělení rodinné politiky na Ministerstvu práce a sociálních věcí. Zároveň se jedná o velmi aktuální téma – v současné době lze považovat harmonizaci pracovních a rodinných rolí, a s ní související zajištění adekvátní péče o dítě, za velmi významnou a široce diskutovanou oblast na poli rodinné politiky jednotlivých evropských zemí i na mezinárodní úrovni.

Služby péče o děti do tří let věku lze v České republice označit za nedostatkové zboží. V mezinárodní srovnávací analýze rozsahu denní péče o děti od nejmladšího věku, zpracované Evropskou komisí, je Česká republika kritizována jako země s velmi nízkým podílem dětí navštěvujících institucionální a další formálně ošetřená zařízení této péče [Parents..., 2008]. Česká republika je dle tohoto zjištění na posledním místě mezi srovnávanými zeměmi v mimorodinné péči o děti mladších tří let, což odpovídá i statistickým datům v České republice, která uvádějí přibližně 2 % dětí v této věkové skupině [Kuchařová, 2009/1].

Ovlivněna nestátními neziskovými organizacemi, se kterými jsem byla v kontaktu, pojala jsem teze své diplomové práce jako otázku řešení nízké nabídky těchto služeb, která naprosto nepokrývá poptávku po těchto službách. V průběhu psaní své práce jsem nicméně došla k závěru, že se jedná o problematiku mnohem komplikovanější. To však nemění nic na faktu, že v České republice bezesporu existuje určité procento rodičů, kteří se z určitých důvodů potřebují navrátit na trh práce dříve, než budou dítěti tři roky. Kvalitní, široce finančně i místně dostupné služby péče o děti do tří let věku zde však chybí.

Přístup české rodinné politiky k usnadnění harmonizace pracovních a rodinných rolí je dosti váhavý a oblast služeb péče o děti se jeví ještě kontroverzněji. Jak lze tedy vyhodnotit současnou situaci služeb péče o děti v České republice? Jaká je po nich poptávka? Co tuto poptávku v České republice ovlivňuje? Jaké faktory ovlivňují nízkou nabídku služeb péče o děti do tří let? Jaké jsou možnosti řešení? Takovéto a další s tím související otázky se budu snažit v diplomové práci zodpovědět.

2. Vymezení poznávacího problému

V posledních letech se všechny členské země Evropské unie zabývají tématem sladování pracovního a rodinného života. Toto téma proniká do povědomí politiků a veřejnosti a také se jím zabývají všechny významné instituce společenskovedního výzkumu. Výrazná orientace společnosti na výkon a prosperitu, postupující trend individualizace, emancipace žen a jejich budování kariéry, to vše není příliš v souladu s představou založení rodiny, výchovy a péče o děti a domácnost. Z důvodu, aby jeden z rodičů nemusel rezignovat buď na své povolání, nebo na své rodičovství, se téma sladění pracovního a rodinného života dostává do popředí.

Lépe sladovat pracovní a rodinný život lze prostřednictvím mnoha opatření, částečnými úvazky počínaje, možností práce z domova a větším zapojením otců (tzv. „angažovaným otcovstvím“) konče. Kdo má však děti, tak při „sladování rodinného a pracovního života“ řeší rovněž to, jak o ně bude postaráno. Služby péče o děti, a to již i od jejich raného věku, tak představují významnou a neodmyslitelnou součást těchto opatření.

Problematiku služeb péče o děti řeší mnoho nadnárodních organizací. Dle Evropské komise je zajištění denní péče o děti dokonce jedním z rozhodujících nástrojů propojení pracovních a rodinných rolí. To ostatně dokazují různé formulace tohoto tématu v mnoha koncepčních a analytických materiálech. Za účelem zvyšování participace na trhu práce a dosažení cíle ohledně zaměstnanosti žen v souvislosti s Evropskou strategií pro růst a zaměstnanost je dle Evropské komise nutné odstranit překážky, které jim znemožňují účast na trhu práce – a tím je pro Evropskou komisi především nedostatek zařízení péče o děti. Byly tak stanoveny kvantitativní cíle ohledně zařízení o předškolní děti: cílem je do r. 2010 garantovat kapacitu zařízení péče o děti pro alespoň 90 % dětí v předškolním věku (3–6 let) a alespoň 33 % dětí mladších 3 let [Report, 2008].

V České republice je nabídka teritoriálně a finančně dostupných služeb o děti do tří let velice malá, v kontrastu s Barcelonskými cíli nemůže garantovat kapacitu zařízení péče o děti ani pro 3 % těchto dětí [Kuchařová, Svobodová, 2006]. Kapacity státem garantované péče, tj. jestli v průběhu devadesátých let výrazně poklesly, a to z téměř tisíce jestli v roce 1990 na přibližně 48 těchto zařízení v roce 2008 [ÚZIS, 2009]. Rozvoji služeb poskytovaných na komerční bázi brání legislativní překážky, zejména vysoké požadavky

na odbornou kvalifikaci a hygienické podmínky pro výkon tohoto typu péče.¹ Pro většinu rodin jsou také finančně nedostupné.

Péče o děti do tří let věku je velmi citlivé téma, a to nejen v České republice. Do diskuse vstupují zájmy různých aktérů, které mohou nebo nemusí být v souladu. Jde tu o zájmy dětí, žen, mužů, zaměstnavatelů, státu, obcí, atd. V diskusi se objevují argumenty z vývojové psychologie, komparativních empirických šetření socializace dětí v různých typech péče, argumenty rovných příležitostí dětí, ekonomické, populační, rovných příležitostí mužů a žen, preferencí a svobodné volby, budoucnosti lidstva, atd. [Hašková, 2009]. V české společnosti se na jedné straně zvažují psychologické potřeby dětí a je prosazováno, aby dítě, kterému ještě nebyly tři roky, bylo vychováváno v rodině, což je spojeno i s konzervativním pohledem na rodinu. Snahy o slučitelnost práce a rodiny s takto malým dítětem jsou dle tohoto pohledu přežitkem minulého režimu. Na straně druhé je v rámci uplatňování genderové rovnosti voláno po opatřeních na harmonizaci pracovního a rodinného života, včetně zvyšování dostupnosti služeb péče o děti do jejich tří let – tak, aby se rodiče (respektive matky) mohli po rodičovské dovolené snadno a rychle vracet do práce. Rodinný model muže živitele a ženy pečovatelky je však v České republice bezesporu dominantní.

Proměnu potřeb rodin s malými dětmi v oblasti služeb péče však teoreticky může přinést nová možnost volby délky rodičovské dovolené. V rámci snahy stabilizovat veřejný rozpočet vstoupila v lednu roku 2008 v platnost nová legislativní úprava pobírání rodičovského příspěvku. Reforma předpokládá možnost čerpání rodičovského příspěvku ve třech rychlostech. První variantou je varianta dvouletá – na rodičovský příspěvek bude mít rodič nárok do dvou let věku dítěte ve výši 11 400 Kč měsíčně. Druhou variantou je varianta tříletá, kde bude rodiči náležet příspěvek ve výši 7 600 Kč do tří let věku dítěte. Poslední možností je varianta čtyřletá, kde bude rodič do 21 měsíců věku dítěte pobírat 7 600 Kč a pak do čtvrtého roku dítěte 3 800 Kč [MPSV, 2009/1]. **Pokud si rodič vybere nejrychlejší variantu pobírání rodičovského příspěvku² a chce se navrátit do zaměstnání, ve dvou letech dítěte pak může stát před nelehkým rozhodnutím, jakým způsobem zajistí péči o své dítě, tj. do doby nástupu do mateřské školy.** Dle dostupných sociologických průzkumů již teď mateřské školy navštěvuje plných 25 % všech dětí ve věku dva až tři roky [ÚIV, 2009]. Podobný problém jako rodiče s dvouletým

¹ Tj. soukromá zařízení a služby typu „baby sitting“ provozované dle zákona o živnostenském podnikání v rámci vázané živnosti "Péče o dítě do tří let v denním režimu".

² O této rychlosti pobírání rodičovského příspěvku se musí rodič rozhodnout v době, kdy dítě dosáhne 22 týdnů věku a rozhodnutí nelze změnit!

rodičovským příspěvkem mohou řešit i rodiče s tříletou rodičovskou dovolenou: dovršením tří let věku dítěte musí rodič, který nechce přijít o své pracovní místo, nastoupit do zaměstnání. V mateřských školách jsou přijímány děti od nového školního roku a z kapacitních důvodů často děti mladší tří let nepřijímají; rodič, jehož dítě se narodilo v průběhu roku, je tak často nucen čekat několik měsíců do nového školního roku.

Poptávka po službách péče o děti může být vyšší i u rodičů, kteří rodičovský příspěvek pobírají a nechtějí o něj přijít. Již od 1. 1. 2004 může mít rodič při pobírání příspěvku neomezený příjem a nárok na příspěvek neztrácí, pokud v době výdělečné činnosti zajistí péči jinou zletilou osobou [MPSV, 2009/1]. Rodičovský příspěvek není tak nutně náhradou ušlé mzdy, může být chápán i jako příspěvek na chůvu či na jiného člena rodiny, který o dítě fakticky pečuje. Byť tak jednou z podmínek pro nárok na rodičovský příspěvek je v první řadě povinnost „osobně, celodenně a řádně pečovat“ o dítě, požadavek „osobní“ péče se z původního významu přesunul k významu značícímu péči jakoukoli osobou, pokud se nejedná o péči kolektivní. Jak je známo, podmínka osobní celodenní péče o dítě není splněna, je-li dítě umístěno v jeslích, mateřské škole nebo jiném zařízení pro děti předškolního věku – při péči o děti do tří let věku – déle než 5 dní v měsíci. Možnost využití těchto služeb (tj. na pět dní v měsíci – kolektivní péče, tj. jesle) či i na celou dobu (při zajištění péče jakoukoli osobou, čili i např. osobou provozující tuto činnost v rámci živnosti) je však také pouze teoretická.

Existující možnost celodenní péče i o dítě mladší tří let vytváří bezpochyby podmínky nejen pro včasný návrat rodičů na trh práce, ale pro celkovou možnost sociální integrace. V Národní koncepci podpory rodin s dětmi, kterou vláda schválila dne 19. listopadu 2008 [Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2008], stojí, že základní myšlenkou při koncipování a zavádění jakýchkoli opatření v oblasti slučitelnosti pracovních a rodinných rolí musí být vyvážené zohledňování nejlepšího zájmu dítěte, realizace plnohodnotného rodičovství a zároveň zohlednění zájmu rodičů profesně se uplatnit. S ohledem na zdraví dítěte a poznatky sociální pediatrie a dětské psychologie bude však nadále zvláště podporována rodičovská péče pro děti do tří let věku, jejíž nedostatečná podpora a nízké finanční ohodnocení oproti výdělečné činnosti je považována za závažný problém. Pokud rodič nebude moci z různých důvodů svému dítěti věnovat rodičovskou péči, podporovány budou zejména individuální typy péče o tyto děti.

V návaznosti na možnost dvouletého pobírání rodičovského příspěvku vznikl soubor opatření³ navrhuující různé formy individuálních forem péče, které jsou pro děti, jak říká koncepce, jednoznačně vhodnější: nastavený systém by měl být co nejjednodušší, odbyrokratizovaný, snadno aplikovatelný, nenáročný na státní rozpočet a podporující rozvoj soukromého sektoru [Nové alternativy, 2008]. Naplní poptávku po těchto službách? Napomohou tyto služby snadnějšímu využívání rodičovského příspěvku pouze na dva roky? Budou finančně dostupné? A bude nová legislativa jich se týkající schválena?

Ve své diplomové práci tak vycházím z následujících předpokladů:

- Problémem sladování rodinných a profesních rolí je i otázka zajištění péče o děti v době pracovní aktivity rodičů.
- Poptávku po službách péče o děti v České republice mohou zvýšit nové možnosti v nastavení „rychlosti“ pobírání rodičovského příspěvku od 1. ledna 2008. I přes zavedení tohoto opatření jsou však finančně a teritoriálně dostupné služby péče o děti až přibližně od tří let věku (v České republice je možnost umístění dětí do odpovídajících zařízení/služeb až pro 85 % dětí ve věkové skupině 3–5 let, oproti 3 % dětí do jejich 3 let [Kuchařová, 2009/1]). To může komplikovat případný návrat do práce rodiče s dítětem, kterému ještě nebyly tři roky.
- Na jedné straně existuje v ČR řada rodin, které upřednostňují celodenní rodičovskou péči o děti do jejich tří nebo i čtyř let. Na druhé straně však existuje i řada rodin, v nichž se žena (i muž) chtějí nebo z ekonomických důvodů musejí vrátit do svého zaměstnání dříve než po dosažení třetího roku věku dítěte, např. v případě rodiče samoživitele, v situaci splácení hypotečního úvěru apod.
- S ohledem na potřeby rodičů i zaměstnavatelů je v zájmu udržení profesního růstu a nabytých profesních kvalit a zkušeností nutné rodiči umožnit, aby si v průběhu péče o své dítě udržel kontakt se zaměstnáním a mohl se dále profesně rozvíjet.
- V případě pracovní aktivity obou rodičů je třeba zajistit odpovídající péči nerodičovskou osobou, a to buď na část dne, nebo na celý den, v závislosti na rozsahu zaměstnání rodičů.

³ Viz Prorodinný balíček, o kterém budu mluvit dále v této práci.

- Možností sladění pracovního a rodinného života v případě potřeby návratu na trh práce je více, například částečné úvazky, které napomáhají postupnému odvykání dítěte na rodičovskou péči, flexibilní pracovní doba. Nicméně i přes to musí rodiče, a to především ženy řešit způsob zajištění pravidelné péče o jejich dítě.

2.1. Cíle

Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, v České republice je velice omezená nabídka služeb péče o děti do tří let. Základním cílem mé diplomové práce je tak **identifikovat a analyzovat současné nastavení systému služeb péče o děti do tří let věku** v České republice jakožto nástroje lepšího sladění pracovního a rodinného života. Pro dosažení a lepší pochopení tohoto cíle je třeba specifikovat konkrétnější dílčí cíle, které se zřetelně zaměřují na jednotlivé oblasti související s oblastí služeb péče o děti. Dílčími cíli je tedy:

- analýza služeb péče o děti do tří let věku a zhodnocení fungování tohoto systému jako nástroje sladění pracovního a rodinného života;
- analýza příčin současného stavu;
- analýza dostupných sociologických výzkumů zaměřujících se na poptávku po těchto službách ze strany rodičů;
- navržení účinných řešení v případě identifikace neuspokojené poptávky po službách péče o děti mladších tří let, a sice na základě možností nastavení současného českého systému, na základě existujících publikací, výzkumů a dalších odborných pramenů k dané problematice.

2.2. Otázky

Na základě výše uvedených cílů si v této diplomové práci kladu zejména následující otázky, o jejichž zodpovězení bude má diplomová práce usilovat:

- Jaké jsou v současné době v České republice možnosti nerodičovské péče o děti do tří let věku?
- Co ovlivňuje poptávku po těchto službách?
- Jaká je poptávka po těchto službách?

- Jaké postoje utváří současné nastavení podpory nerodičovské péče o dítě do tří let věku?
- Jak se liší postoj České republiky od postoje Evropské unie v oblasti služeb péče o děti do tří let věku?
- Jaké nedostatky lze spatřovat v současném nastavení a jaké jsou jejich příčiny?
- Jaké jsou možnosti řešení současné situace v českých podmínkách?

2.3. Metody

Při vypracování této diplomové práce využívám zejména následujících metod:

Studium odborných pramenů

Ve své práci jsem čerpala zejména z publikací, odborných článků z tisku, časopisů i internetových zdrojů, právních předpisů České republiky, záznamů z konferencí tematicky zaměřených na zpracovávanou oblast a dalších odborných písemností týkajících se tematicky problematiky péče o děti do tří let věku, zejména v České republice.

Sekundární analýza interních dokumentů společenské řídicí praxe týkajících se tématu

V rámci mé dosavadní více než dvouleté praxe na Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR na odboru rodiny a dávkových systémů/oddělení rodinné politiky jsem měla přístup k interním dokumentům a informacím, a to nejen v rámci tohoto ministerstva, ale i jiných orgánů státní správy.

Sekundární analýza výsledků výzkumů a šetření

V této diplomové práci rovněž čerpám z výsledků sociologických výzkumů a empirických šetření, provedených výzkumnými pracovišti (zejména Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí a Sociologickým ústavem Akademie věd ČR), týkajících se výše definované problematiky.

Analýza a komparace statistických dat

V rámci této diplomové práce jsem čerpala z dat Českého statistického úřadu, Ústavu pro výzkum a vzdělávání a Ústavu zdravotnických informací a statistiky, především

za účelem identifikace problematických oblastí při poskytování služeb péče o děti do tří let věku.

Rozhovory s odborníky v oblasti rodinné politiky

Jedná se o rozhovory, které se uskutečnily v rámci jednání Ministerstva práce a sociálních věcí, případně jiných orgánů státní správy, samosprávy, nestátních neziskových organizací, odborníků a dalších aktérů rodinné politiky v souvislosti s výše identifikovanou problematikou.

Kvalitativní výzkum: rozbor internetové diskuze s matkami malých dětí

Ve své práci jsem použila rozbor diskuze, kterou jsem iniciovala svým vlastním článkem na webovém portálu www.rodina.cz.

Tvorba schémat

Pro přehled a osvětlení problematiky tvorby poptávky po službách péče o děti do tří let věku bylo využito příslušných schémat.

3. Teoretická východiska

Vývoj rodiny, který ovlivňuje směřování rodinné politiky, je v jednotlivých státech závislý na historických podmínkách, mikroekonomické a makroekonomické situaci, kulturních faktorech, demografickém vývoji, hodnotových orientacích apod. [Höhne, 2008]. Rodinné chování se začalo významně diferencovat od 70. let minulého století, kdy v severských a západoevropských zemích probíhal tzv. druhý demografický přechod. Ten se vyznačoval poklesem úrovně porodnosti, růstem počtu dětí narozených mimo manželství, zvyšováním rozvodovosti, pluralizací forem rodinného uspořádání od tradičního manželství, nárůstem počtu neúplných rodin, ale i samostatně žijících jedinců. Změna životních strategií, časování a posloupnosti životních událostí spolu s rostoucí ekonomickou aktivitou žen vedla k odkládání sňatků a rození dětí ve vyšším věku [Höhne, 2008].

Někteří autoři o těchto postmodernizačních trendech hovoří jako o faktorech „rizikové“ společnosti [Beck, 2004]. Zatímco role instituce rodiny byla tradičně při zvládnutí rizik klíčová, dnes je narůstajícími riziky i více ohrožena rodina samotná, stejně tak jako její funkce či stabilita. Je zjevné, že funkce rodiny souvisí s životními šancemi nepochybně pozitivně: fungující a stabilní rodina chrání před riziky, formuje lidský a sociální kapitál svých členů a umožňuje jim využívat svoje šance. Dle Sirovátky [Sirovátka, 2005] však možná i negativně: je například zjevné, že pečovatelské závazky znamenají i snížené šance na trhu práce. Rodinná politika tak nabývá na významu.

Janet C. Gornick a Marcia K. Meyers [Gornick, Meyers, 2003] charakterizovaly dva hlavní cíle evropských rodinných politik: *genderová rovnost v domácnosti i na trhu práce a kvalita života dítěte i rodičů*. Jedním z prostředků dosažení genderové rovnosti v přístupu k zaměstnání je harmonizace pracovních a rodinných rolí, včetně podpory nerodičovské péče o děti, upřednostňující zájmy rodičů. Druhý cíl souvisí spíše s nejlepším zájmem dítěte a opatřeními na podporu rodičovské péče. Zamlčeným předpokladem tohoto přístupu bývají konzervativní hodnoty rodiny jako základní jednotky společnosti, a zastánci tohoto přístupu usilují o navrácení rodině přirozených funkcí, které byly převzaty sociálním státem. Nástroje k dosažení těchto dvou cílů mohou být různé a někdy mohou být i ve vzájemném konfliktu. Záleží na každém státu, který princip ve své rodinné politice uplatňuje.

Národní rozdíly v otázce péče o předškolní děti obecně jsou značné - nejmarkantnější jsou však odlišnosti v přístupu k péči o děti, kterým ještě nebyly tři roky⁴. Zatímco v Německu je plánováno budování nových kapacit v jeslích [Skálová, 2008], ve Švédsku jsou služby péče o děti dostupné pro cca 66 % dětí do tří let [OECD Family database, 2009]. Konkrétní opatření rodinné politiky, které je v souvislosti s poskytováním zařízení/služeb denní péče o děti třeba vnímat v širokém kontextu mateřské, rodičovské a otcovské dovolené a finančních dávek do značné míry ovlivňují životy dnešních rodin, především potom rodin s malými dětmi.

Evropské země a jejich sociální, potažmo rodinné politiky vykazují mnoho společných prvků, podle kterých je lze uspořádat do jednotlivých typů. Typy sociálního státu uplatněné v dané zemi jsou ovlivněny hodnotami, které jsou v určité společnosti upřednostňovány. Tyto hodnoty se mohou promítnout i do konkrétní podoby rodinné politiky a priorit státu, což se nepochybně odráží i v přístupu ke službám péče o děti. Pro potřeby mé diplomové práce lze tak na obecné úrovni vycházet z Esping-Andersenovy typologie sociálních států a modelů rodinných politik. Obecně je možno ve vztahu k rodině vymezit tři typy strategií sociální, potažmo rodinné politiky: liberální, korporativistický a sociálně demokratický [dle Esping-Andersen, 1990]. Matějková a Paloncyová [Matějková, Paloncyová, 2004] uvádí ještě čtvrtý, postsocialistický typ. Esping Andersen definoval rovněž dva modely rodinných politik: familistické (související s akcentem na výchovu dětí v rodině a podporou konzervativního modelu rodiny) a defamilistické (tento model nahlíží na služby péče o děti jako nástroje snižování pečovatelské zátěže) [Esping-Andersen, 1999].

Je však třeba si uvědomit, že preference některých rodičů se mohou lišit od typu sociálního státu, který je v dané zemi upřednostňován. To odpovídá teorii preferencí [Hakim, 2000], dle které ženy netvoří jednu homogenní skupinu se stejnými zájmy, ale jsou heterogenní ve svých preferencích a prioritách, a tedy i v přístupu k řešení konfliktu mezi prací a rodinou. Na základě mnoha kvantitativních studií zjistila autorka existenci třech základních ideálních typů v ženské (ale i v mužské) populaci.

⁴ Věk tří let jako určitý vývojový předěl má už svou tradici, která se promítá i do společenské praxe v ČR: věk batolete : věk předškolní – jesle : mateřská škola – Ministerstvo zdravotnictví : Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. V psychosociálním vývoji stanovil tuto hranici John Bowlby ve své studii o čtyřiceti zlodějích a převedl ji pak do své publikace o psychické deprivaci [Matějček, 2005].

3.1. Typologie rodinných politik

3.1.1. Typologie sociálního státu

Gosta Esping-Andersen, jeden z nejvýznamnějších teoretiků sociálního státu, ve své knize *Three worlds of Capitalism* [Esping-Andersen, 1990] poukázal na rozdílnost reálných sociálních států a na základě analýzy principu dekomodifikace (tj. osvobození od trhu práce), analýzy sociální stratifikace a vztahu mezi státem, trhem a rodinou v zajišťování sociálního zabezpečení definoval tři ideální typy sociálního státu. Prvním typem sociálního státu je liberální sociální stát, kde převažuje sociální pomoc testující majetkové poměry a příjmy. Korporativistický sociální stát je státem konzervativním, založeným na principu subsidiarity. Sociálně demokratický sociální stát sleduje rovnost nejvyšších standardů prostřednictvím silné dekomodifikace a univerzalizmu.

Na politiky jednotlivých sociálních států lze na základě výše uvedené typologie pohlížet také z hlediska toho, do jaké míry umožňují skloubit pracovní a rodinný život a do jaké míry jsou rodiče podporováni v tom, aby se osobně starali o své dítě.

Matějková a Paloncyová [Matějková, Paloncyová, 2004] na základě adaptace Esping-Andersenovy typologie uvádí čtyři typy sociálních států, které popisují právě z hlediska vztahu k rodinným politikám: liberální režim, sociálně demokratický režim, konzervativní režim a režim prorodinně orientovaný (latinský). *Liberální režim* je charakteristický pouze minimálně řízenou rodinnou politikou. Vychází se z předpokladu, že tržní síly jsou určitým motorem, který ovlivňuje životy lidí a tím i život rodin a jejich volby v oblasti rodinného plánování [Navrátilová, 2006]. Rodina tak je podporována pouze v krizových situacích. Mezi jeho představitele patří Velká Británie a Švýcarsko. *Sociálně demokratický režim* je charakteristický aktivní politikou zaměstnanosti a s tím spojenou vysokou participací žen na trhu práce. Obecně je přijímán dvoupříjmový model a podporována genderová rovnost. Stát umožňuje lepší sladění pracovních a rodinných rolí než systém liberální. Jeho nejvýraznějšími představiteli v Evropě jsou severské státy, zejména Švédsko a Finsko. *Konzervativní režim* podporuje tradiční rozdělení rolí mezi muži a ženami, kdy žena je ekonomicky závislá na muži, živiteli rodiny; je preferováno co nejdéle setrvání dětí v rodičovské péči. Je tomu také přízřůsobena dlouhá rodičovská dovolená; rodiče, kteří jsou ekonomicky neaktivní a pečují o děti, dostávají dávky. Dle Matějkové a Paloncyové malá státní podpora možnosti skloubit pracovní a rodinný život ovlivňuje rodinné plány mladých lidí. Mezi jeho představitele patří Německo, Francie, Rakousko a Nizozemsko. *Režim prorodinně orientovaný (latinský)* je nevměšováním

podobný režimu liberálnímu, narozdíl však od něho spoléhá na to, že rodina ochrání své členy před různými ekonomickými a sociálními riziky. [Matějková, Paloncyová, 2004] Stát nevytváří podmínky pro skloubení rodičovských a pracovních povinností a institucionální péče o děti není rozvinuta. Mezi představitele tohoto režimu patří Španělsko, Řecko, Itálie a Portugalsko. [Navrátilová, 2006]

Matějková s Paloncyovou popisují rovněž pátý, *postsocialistický režim* sociálního státu, do kterého patří vedle Polska, Maďarska, Slovinska a Slovenska rovněž Česká republika. Tento typ se dle autorek nachází v určité přechodné fázi. Výše jmenované státy se musely na začátku 90. let v souvislosti s velkými společenskými změnami vypořádat s novými sociálními problémy, které se zde nevyskytovaly nebo nebyly tolik viditelné: s chudobou, sociální vyloučením a nezaměstnaností. Státní intervence přecházejí od paternalismu k podpoře potřebným. Míra zaměstnanosti žen je zde vysoká a je podporován dvoupříjmový model rodiny, systém sociálních dávek však často nemotivuje k zapojení se do pracovního procesu. Do popředí zájmu odborníků i veřejnosti se dostávají otázky rovných příležitostí mezi muži a ženami a především pak otázky související s možností skloubení pracovního a rodinného života. V této souvislosti jsou diskutovány zejména otázky diskriminace žen na trhu práce v souvislosti s péčí o děti [Matějková, Paloncyová, 2006].

3.1.2. Modely rodinných politik

Esping-Andersen [Esping-Andersen, 1999] definoval dva hlavní „modelové“ přístupy k rodinným politikám v evropských zemích. První model je tzv. familistický model, který se vyznačuje konzervativním přístupem a důrazem na tradiční rodinnou strukturu. Druhým modelem je model defamilistický, který směřuje ke snížení pečovatelské zátěže rodiny. V realitě se však žádný z těchto modelů v čisté formě nevyskytuje: konkrétní nastavení rodinné politiky v konkrétním státě lze spíše zařadit na škálu dle toho, zda se kloní více k familistickému, nebo defamilistickému principu [Sirovátka, 2006].

Familistický (konzervativní) režim je vybudován na předpokladu stability manželství a na jasné dělbě rolí – muž živitel, žena pečovatelka. Muž má stálou pracovní kariéru a jeho mzda zajistí standard celé rodiny. Sociální zabezpečení členů rodiny je zajištěno přes zabezpečení živitele – proto je tento režim v oblasti sociálního zabezpečení založen především na sociálních transferech souvisejícím se zaměstnáním a vyznačuje se také

relativně dlouhou rodičovskou dovolenou (obvykle dva až tři roky). Vzhledem k pečovatelské roli ženy familistický režim neposkytuje takové služby rodině, jako je například péče o děti mladší tří let či péče o staré lidi; také ani neusnadňuje přístup k obdobným tržním službám. [Sirovátka, 2006]

Tento model se však obtížně přizpůsobuje současné společnosti, kde je oproti tradičním společnostem vyšší riziko nezaměstnanosti, dochází k častějšímu střídání profesí a instituce rodiny je nestabilní. Členové rodiny závislí na živiteli tak nemají záruku stabilní a dostatečné ochrany před sociálními riziky. [Sirovátka, 2006]

Dle Sirovátky [Sirovátka, 2006] linii defamilizace sleduje sociální politika, která adekvátně reaguje na soudobé sociální trendy včetně nízké fertility a na faktory, které jsou v pozadí. Komplexně zahrnuje dostupné služby péče o děti a staré lidi, placenou mateřskou a rodičovskou dovolenou s možností střídání obou partnerů, zajištění při absenci v práci v případě nemoci dětí a odpovídající aktivní politiku na trhu práce a takovou organizaci zaměstnání, jež umožňuje sladit kariéru členů rodiny s péčí o děti a podporuje rovné příležitosti mužů a žen.

Dle Leitner [Leitner, 2003] familistické politiky podporují rodinu v jejích pečovatelských funkcích, zatímco defamilistické politiky rodinu od pečovatelských funkcí oprošťují (tzn. přenášejí je na jiné veřejné či privátní subjekty). Leitner, vycházející z Esping-Andersena, vymezuje čtyři ideální typy přístupu k veřejné rodinné politice: *volitelný familismus* podporuje rodinu v jejích pečovatelských funkcích, současně poskytuje možnosti využití veřejných či soukromých tržních služeb. Formální péče o děti je rozvinutá, stejně jako finanční transfery spojené s péčí o děti v rodině (např. mateřská a rodičovská dovolená). *Explicitní familismus* podporuje rodiny v jejich pečovatelských funkcích, narozdíl od předchozího typu neposkytuje žádné alternativy péče. *Implicitní familismus* se zřiká aktivit jak v podpoře péče ze strany rodiny, tak v jiných alternativních formách péče. Vyhýbá se přímé podpoře služeb péče o děti, stejně tak poskytování dávek jako ocenění péče v rodině. Rodina však vzhledem k absenci jiných možností zůstává jediným subjektem péče. *Defamilismus* pak poskytuje možnosti zajištění péče mimo rodinu, nijak ale nepodporuje právo rodiny na péči a neodměňuje péči, která je dítěti poskytována v rodině – dávky neposkytuje příliš dlouho. [Leitner, 2003]

familizace	de-familizace	
	silná	slabá
silná	1 volitelný familismus	2 explicitní familismus
slabá	4 de-familismus	3 implicitní familismus

Zdroj: Sirovátka dle Leitner (2003: 358)

Britská profesorka Linda Hantrais [Hantrais, 2004] v reakci na uvedené modely rodinných politik doplňuje model re-familizace, který je charakteristický pro sociální systémy v postkomunistických zemích. Je jím chápáno zvýšení závislosti člověka na tradičních rodinných vazbách ve srovnání s předchozí epochou, kdy se o život člověka staral po všech stránkách stát [Belling, 2005]. Sirovátka ho nazývá rodově zatíženým implicitním familismem. Tento model se vyznačuje důrazem na přenesení péče o děti do rodin, nicméně bez podpory genderové rovnosti. Akcent je kladen na (zejména testované) dávky a dlouhou rodičovskou dovolenou, přitom se však vyznačuje vysokou zaměstnaností žen. [Sirovátka, Bartáková, 2008]

3.1.3. Koncept genderové rovnosti a harmonizace pracovních a rodinných rolí versus koncept nejlepšího zájmu dítěte

3.1.3.1. Koncept genderové rovnosti a harmonizace pracovních a rodinných rolí

Nerovnosti mezi muži a ženami jsou nejčastěji přisuzovány tomu, že ženy pečují o malé děti, a ztrácí tak svou kvalifikaci i kontakt s profesí. Se službami péče o děti – i v jejich raném věku – tak úzce souvisí koncepty genderové rovnosti a zejména pak s tím související koncepty harmonizace pracovních a rodinných rolí. Tyto koncepty ztělesňují významné společenské hodnoty a promítají se do řady evropských a mezinárodních směrnic [Koldinská, Tomeš, 2003]. Koncept genderové rovnosti zahrnuje rovnost mezi muži a ženami, chápanou jako rovnost příležitostí, práv i povinností, a to jak ve sféře veřejné, tak i ve sféře soukromé. Úsilí o prosazení genderové rovnosti je tak nejčastěji spojováno s emancipací žen, jejich prosazením na trhu práce, a tedy tématem harmonizace profesních a rodinných rolí žen a vztahuje i k mužům a otcům a jejich možnosti aktivně participovat na životě rodiny [Maříková, 1999].

Evropské demokratické státy dosáhly nejpozději v sedmdesátých letech 20. století stavu úplné rovnosti žen a mužů jako jednotlivců před zákonem (v r. 1971 dostaly volební právo i ženy ve Švýcarsku). Požadavek na genderovou rovnost jakožto rovnost příležitostí, práv a povinností je prosazován v rámci Organizace spojených národů, která pořádá pravidelné světové konference OSN o ženách. Například v roce 1995 se konala světová konference v Pekingu, na které OSN přijala princip „gender mainstreamingu“ jako strategii prosazování rovnosti mužů a žen [Fajmon, 2007]. „Pekingská akční platforma“ zdůraznila, že ženy nesou nepřiměřenou pracovní zátěž a domácí povinnosti. Rovněž konvence Mezinárodní organizace práce stanovily povinnost států podporovat genderovou rovnost [www.ilo.org].

Politika Evropské unie má v oblasti rovnosti žen a mužů rovněž dlouhou tradici a představuje důležitou součást Lisabonské strategie. Již v roce 1957 obsahovala Římská smlouva ustanovení zavádějící princip rovného odměňování pro ženy a muže. Základním cílem je odstranění nerovností a podpora rovných příležitostí pro muže a ženy napříč Evropským společenstvím. Patří sem různá ustanovení, smlouvy a směrnice týkající se přístupu k zaměstnání, zásady stejné odměny za práci, ochrany v mateřství, rodičovské dovolené, sociálního zabezpečení a sociálního zabezpečení pracovníků, důkazního břemene v případech diskriminace a samostatné výdělečné činnosti. Směrnice pro zaměstnanost použité během lisabonského cyklu 2005–2008 zdůrazňují, že gendermainstreaming (= zohlednění hlediska rovnosti žen a mužů ve všech plánovacích a rozhodovacích procesech) a podpora genderové rovnosti by měly být zajištěny u všech realizovaných aktivit [Manual for gender..., 2008]. Pokud jde o strategické a programové dokumenty Evropské unie, v současné době tvoří základní rámec Plán pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006–2010 a Evropský pakt pro rovnost žen a mužů (2006)⁵ [Politiky EU, 2009].

⁵ Plán Komise pro dosažení rovného postavení žen a mužů 2006–2010 (Roadmap) nastiňuje šest prioritních oblastí činnosti EU v oblasti rovného postavení žen a mužů na období 2006–2010: stejná ekonomická nezávislost pro ženy i muže; sladění soukromého a profesního života; stejné zastoupení žen a mužů v rozhodovacích procesech; odstraňování všech forem násilí založeného na pohlaví; odstraňování stereotypů o roli žen a mužů ve společnosti; podpora rovného postavení žen a mužů v zahraniční a rozvojové politice. Pro každou z těchto oblastí jsou pak stanoveny prioritní cíle a činnosti. Plán nahradil Rámcovou strategii pro rovné postavení žen a mužů na léta 2001–2005. [Politiky EU, 2009]
Evropský pakt pro rovnost žen a mužů byl přijat na zasedání jarní Evropské rady v březnu 2006 a deklaruje politickou vůli vrcholných představitelů členských států EU v souladu s cíli Lisabonské strategie účinnými nástroji zajistit: rovné postavení žen a mužů na trhu práce a potírání stereotypních předsudků o roli žen a mužů v zaměstnání; zlepšení podmínek pro sladění pracovního a rodinného života žen a mužů a posílení hlediska rovnosti žen a mužů ve všech plánovacích a rozhodovacích procesech (gender mainstreaming). [Politiky EU, 2009]

Evropská komise (resp. Generální ředitelství pro zaměstnanost, sociální věci a rovné příležitosti, které je za danou problematiku odpovědné) se domnívá, že větší podpora opatření v oblasti sladění pracovního a soukromého života poskytne mužům a ženám více možností, jak vyvážit pracovní a soukromou stránku svého života, a také přispěje k dosažení hlavních cílů politik Evropské unie, zejména v oblasti růstu a zaměstnanosti, sociálního začleňování zranitelných skupin a rovnosti žen a mužů [Communication from the Commission, 2008]. Proto se v roce 2002 Evropská rada na summitu v Barceloně v souladu s Evropskou strategií pro růst a zaměstnanost usnesla, že členské státy by měly usilovat o to, aby do roku 2010 byly schopny poskytovat péči pro nejméně 90 % dětí ve věku od tří let do věku povinné školní docházky a pro nejméně 33 % dětí mladších tří let s cílem odstranit překážky pro zapojení žen na trhu práce [Report, 2008]. Ženy v EU stále vydělávají v průměru o 15 % méně než muži, přičemž v šesti členských státech tento údaj přesahuje 20 % i více. Podle loňské zprávy Evropské Komise „Provádění barcelonských cílů týkajících se zařízení péče o děti předškolního věku“ [Report, 2008] je více než 1,5 milionu žen v EU nuceno nepracovat nebo pracovat na částečný úvazek z důvodu chybějících zařízení péče o děti nebo z důvodů nákladů na tato zařízení. Evropská komise členským státům nabízí, aby formou programů spolufinancovaných ze strukturálních fondů plně využily možnosti k prosazování rovnosti žen a mužů, které jim nabízí politika soudržnosti, včetně zlepšení přístupu k cenově přijatelné péči o děti.

Objevují se však i argumenty proti genderové rovnosti, např. že genderová rovnost podporuje pouze jeden možný model uspořádání rodiny – tedy tzv. dvoupříjmový model rodiny, kdy jsou oba partneři na trhu práce aktivní. Kritici genderové rovnosti upozorňují na to, že tento koncept stojí proti tradičnímu rozdělení rolí (muž – živitel a žena – pečovatelka) a obviňují zastánce genderové rovnosti, že se snaží vnutit rovnoprávný model i těm rodinám, kde existuje spokojenost s tradičním rozdělením rolí a rodina je plně funkční [Lásková, 2004]. Tento argument je nutné brát v úvahu, pokud chceme usilovat o genderovou rovnost při vytváření opatření rodinné politiky.

3.1.3.2. Koncept nejlepšího zájmu dítěte

Ústřední myšlenkou tohoto konceptu je zohledňování principu nejlepšího zájmu dítěte při plánování, tvorbě a zavádění veškerých opatření na podporu rodiny.

Všechny členské státy Evropské unie jsou signatáři Úmluvy OSN o právech dítěte [The united nations convention, 1989]. Základním principem této Úmluvy je, že veškeré

činnosti týkající se dětí musí především brát v potaz nejlepší zájem dítěte (viz článek 3 této úmluvy: „*Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány.*“ [Votavová, 2008, s. 22]). Nicméně až doposud bylo právě toto hledisko nejméně přehlíženo.

Po více než půlstoletí se odborníci zabývají vědeckou otázkou, jaký vliv může mít na vývoj dítěte jeho vlastní zkušenost z péče jinou osobou než vlastní matkou. A není ani třeba dodávat, že se výzkum v této oblasti odráží především v diskusích o zaměstnávání matek, mateřské a rodičovské dovolené a souvisejících rodinných a pracovních otázkách. Na zařízení/služby péče o děti musíme dle Špidly [Špidla, 2009] nahlížet z perspektivy dětí a jejich rozvoje, a samozřejmě také z perspektivy rodičů, kteří pro své děti chtějí to nejlepší.

V prosinci 2008 výzkumné středisko Innocenti při Unicef vydalo „Report Card“ ohledně služeb péče o děti [The child care in transition, 2008]. Podstatné v této zprávě je, že poprvé dává do popředí zájem dětí, a sice kombinaci toho, co víme o významu prvních let v životě dětí, s ekonomickou a sociální realitou dnešní společnosti.

Rizika služeb péče o děti

Argumenty proti službám péče o děti do tří let jejich věku se nesou v duchu psychologických a emocionálních potřeb dětí do tří let. Dětské psychologové, zvláště čeští, méně např. francouzští, proto odmítají zejména jesle jako nevhodné pro dítě (naopak, mateřské školy podle psychologů vhodné jsou a dětem v rozvoji pomáhají) [Jurajda, 2009]. Německý psychoanalytický svaz například uvádí, že „*Poznanky z výzkumu a zkušenosti (nikoliv ideologie) ukazují, že pro rozvoj dětského pocitu jistoty, rozvinutí jeho osobnosti a duševní zdraví je nejprospěšnější spolehlivý vztah k rodičům. Právě v prvních třech letech života má proto velký význam emocionální a časová dostupnost matky a otce.*“ [Schirmacher, 2007, s. 15]. Theodor Schirmacher [Schirmacher, 2007] uvádí, že není pochyb o tom, že v prvních třech letech života mají spolehlivé vazby a struktury mimořádný význam pro pozdější život a změně pečující osoby bychom se měli pokud možno vyhnout. Ve většině západoevropských zemí se však tento argument uplatňuje pouze do jednoho roku dítěte [Gornick, Meyers, 2003].

Přínosy služeb péče o děti

Prvním přínosem, který zařízení pro péči o děti z perspektivy dětí mají, je větší rovnost. Služby péče o děti poskytují podporu na stejné úrovni všem rodinám a představují velkou pomoc, zejména pro chudé děti a pro děti cizinců. Otevírají dveře k úspěšnému vzdělávání a k větším šancím na dobré zaměstnání v budoucnosti. Podle Špidly [Špidla, 2009] je rozvoj těchto služeb jednou z nejlepších investic, jaké může společnost pro svou budoucnost uskutečnit.

Služby péče o dítě mohou rovněž pomoci překonat sociální nerovnosti. Jak poznamenal profesor Esping-Andersen, „soutěž“ ve vzdělání je ve chvíli, kdy děti nastupují do školy, už ve své polovině⁶. Děti, jejichž rodiče nemohou vynahradiť kvalifikované vychovatele a pedagogy, nebudou schopny překlenout propast, která je odděluje od jejich vrstevníků z prostředí střední a vyšší společenské vrstvy. Pobytem např. v jeslích mohou takovéto děti jenom získat, setkají se zde s dospělými a vrstevníky, mají možnost zajímavého programu a kvalitní stravy [OECD Country note, 2000]. Cenově dostupná a univerzální péče o děti je proto pro zachování soudržnosti v naší společnosti a pro zajištění rovných příležitostí pro všechny nezbytná.

Dalším přínosem je významná úloha, kterou péče o děti sehrává při předcházení chudobě dětí. Dle Špidly [Špidla, 2009] to jasně odráží práce Výboru pro sociální ochranu Evropské komise⁷: všechny členské státy, které v této oblasti dosáhly pokroku, zároveň zlepšily poskytování péče o děti. To dává rodičům více příležitostí pracovat a zvýšit svůj příjem, což často představuje jediný způsob, jak mohou rodiče zlepšit životní úroveň svou i svých dětí.

O vývoji dítěte víme stále více. Jak říká Hainsworth [Hainsworth, 2009], potřeby rodičů ve skutečnosti mohou zastíňovat zájmy dětí; stejně tak by potřeby dětí neměly být vždy vnímány jako zájmy rodičů, především žen.

3.1.4. Teorie preferencí

Teorie sociálního státu vycházely z poznatku, že přístup k sociálním politikám, včetně politiky rodinné, a s tím spojený přístup k zajišťování služeb péče o velmi malé děti

⁶ Esping-Andersen, 2005 in Špidla, 2009: „*Pokud je soutěž ve své polovině ještě před tím, než děti nastoupí do školy, potom je jasné, že musíme zkoumat, co se děje v letech, které tomu předcházejí.*“

⁷ Tyto práce, zejména zpráva z roku 2008 věnovaná chudobě a dobrým životním podmínkám dětí, byly započaty v roce 2007, v návaznosti na zasedání Rady v březnu roku 2006, kde byly členské státy vyzvány, aby přijaly opatření ke snížení chudoby dětí.

se v jednotlivých státech liší a tyto státy můžeme zařadit do jednotlivých „ideálních“ typů. Catherine Hakim, socioložka z London school of Economics, ve své studii Volby životních stylů v 21. století: Teorie preferencí [Hakim, 2000] nicméně poukázala na fakt, že v rámci daného státu se odlišují i preference rodičů, a to zejména žen, na kterých většinou leží tíha péče o rodinu a domácnost a které volí mezi touto péčí a uplatněním na trhu práce. Vzhledem k tomu, že trh práce a péče o rodinu a domácnost jsou vzájemně konfliktní, jak na to poukázal např. Beck [Beck, 1995], jsme nuceni preferovat jen jednu z možností a druhou považovat za druhořadou. Hakim toto dokázala díky průzkumům jednotlivých států. Navazovali na ni další badatelé, kteří prováděli obdobné studie, a to i v České republice [Hakim, 2009].

Preference žen týkající se zaměstnání jsou velmi rozmanité. Na základě těchto nejnovějších výzkumů lze ovšem prokázat, že v situaci, kdy je ženám umožněno se skutečně svobodně rozhodovat, je možné přibližně kategorizovat jejich preference do tří ideálních typů životních stylů, a to bez ohledu na úroveň jejich vzdělání nebo sociální třídu [Hakim, 2000, 157-192]. Jsou jimi ženy zaměřené na domácnost (home-centred), ženy zaměřené na práci (work-centred) a ženy adaptabilní (adaptive):

Ženy zaměřené na domácnost zaujímají přibližně 20 % z celkového počtu žen, přičemž jejich počet kolísá mezi 10 % až 30 %. Jejich zásadní preferencí je, jak již název napovídá, být matkou či ženou v domácnosti „na plný úvazek“. Jejich dosažené vzdělání je ovlivněno pouze vrozeným intelektem. Počet dětí, které přivedou na svět, jak Hakim uvádí, je silně ovlivněn sociální a rodinou politikou státu, na druhou stranu tyto matky nevykazují téměř žádnou citlivost k politice zaměstnanosti [Hakim, 2000].

Ženy zaměřené na práci představují rovněž téměř pětinu populace (10 % až 30 %). Tyto ženy upřednostňují práci před rodinou, případně jinou aktivitou, jako je např. sport, umění či politika. Právě tyto ženy bývají často bezdětné. Vynakládají značné úsilí a finance na zvýšení své kvalifikace a jsou také značně citlivé ke státní politice zaměstnanosti. Naproti tomu je nijak neovlivňují sociální a rodinné politiky [Hakim, 2000].

Skupina **adaptabilních žen** je značně různorodá a představuje většinu - přibližně 60% celkové populace (mezi 40 % - 80 %, viz [Hakim, 2009]). Adaptabilní ženy se snaží kombinovat práci a rodinu, přičemž své plány v průběhu času různě mění. Dosahují takové kvalifikace, která odpovídá jejich plánům. Právě tato (nejpočetnější) skupina žen je

nejcitlivější na danou podobu sociálního státu [Hakim, 2000, s. 157].⁸ Rozhodnutí, po jak dlouhé době se žena vrátí na trh práce, ovlivňují jak opatření sociální a rodinné politiky (např. schéma mateřské a rodičovské dovolené, délka vyplácení a objem finančních prostředků nahrazujících příjem při péči o potomka, ale i dostupnost služeb péče o děti), tak opatření politiky zaměstnanosti (viz příloha č. 1).

Dle Hakim [Hakim, 2009] je třeba řídit se argumentem preferenční teorie, tj. že **ideální politika má být rovnoměrně rozdělena mezi tyto tři skupiny žen, místo předpojatosti vůči jedné ze skupin** (ať už k ženám, dávajícím přednost kariéře, tak ženám, které chtějí zůstat se svými dětmi doma). Rozdílnost ženských preferencí by se měla odrazit v přístupu a flexibilitě veřejné politiky, která by při řešení konfliktu mezi prací a rodinou měla brát v úvahu rozdílné potřeby a touhy žen.

Dle Sirovátky [Sirovátka, 2005] jsou hlediska volby životních strategií komplexní a zahrnují hodnotové orientace, kvalitu života, životní plány a aspirace, ekonomické tlaky, stejně tak dostupné možnosti realizace volby. Omezení možnosti harmonizace voleb týkajících se těchto dominant života mohou být chápány jako jeden z aspektů procesu sociálního vyloučení. Proto je dle Sirovátky role sociální politiky přínosná či nepřínosná v závislosti na tom, zda její cíle, motivy a opatření odpovídají cílům, motivům a strategiím členů rodin při formování a realizaci jejich životních voleb a životních šancí.

Roli rodinné politiky tedy chápe jako „omezení“ či naopak zvětšení prostoru volby, nikoliv jako determinantu této volby. Rodinná politika tak do určité míry propojuje makrosociální procesy projevující se v participaci na trhu práce či rodinném chování s mikrosociální úrovní rozhodování o životních a rodinných strategiích. [Sirovátka, 2005]

Role sociální (pro-rodinné) politiky ve vztahu k formování životních šancí a prostoru voleb pro členy rodiny je tak velice významná. Jako klíčová opatření prorodinné politiky se dle Sirovátky v souladu s Dr. Hakim pak zejména jeví opatření naplňující možnosti voleb, mezi něž patří např. legislativní garance návratu zaměstnání pro pečující osoby a podpora jejich zaměstnatelnosti, podpora rovnosti genderových rolí při péči o děti a práci v domácnosti a rovněž opatření k harmonizaci rodiny a práce (zejména dostupné veřejné služby péče o děti, sladění režimů formální práce v zaměstnání a neformální práce v rodině). [Sirovátka, 2005]

⁸ Podobné skupiny, jak bylo uvedeno, nalézá Hakim i mezi muži [Hakim, 2000, 254-272], avšak ti jsou značně homogennější; mužů zaměřených na domácnost je jen 10 %, mužů zaměřených na práci 60 % a adaptabilních mužů 30 %.

3.2. V jakých podmínkách se tedy vytváří nabídka a poptávka po službách péče o děti?

Podmínky, ve kterých se vytváří nabídka služeb péče o děti

Jak již bylo výše uvedeno, **rodinná politika** každého státu je jedním z hlavních faktorů ovlivňujících nabídku služeb péče o děti. **Charakter, principy a cíle rodinné politiky** odráží rodinné klima ve společnosti, kulturní tradice, zvyklosti a politické zájmy, které se projevují na míře státní podpory služeb péče o děti. Nabídka je rovněž ovlivněna **charakterem, početností a variabilitou zúčastněných subjektů a legislativním zakotvením** (tj. zřizovatelskými pravomocemi a podmínkami, financováním, požadavky na kvalitu služeb a na kvalifikovanost personálu) [Kuchařová, 2009/2].

V posledních pár letech je významný i **vliv nadnárodních institucí**, zejména Evropské unie, která nepřímou „tlačí“ na jednotlivé státy a volá po snadnější harmonizaci práce a rodiny, včetně dostatečné nabídky služeb péče o děti.

Podmínky, ve kterých se vytváří poptávka po službách péče o děti

Pro lepší pochopení problematiky služeb péče o děti a pro lepší pochopení kontextu zrekapituluji a doplním základní faktory, které ovlivňují poptávku po službách péče o nejmenší děti.

Dle Kuchařové [Kuchařová, 2009/2] mezi **objektivní podmínky, které ovlivňují podobu poptávky péče o děti**, patří **demografická struktura společnosti** na celkové a regionální úrovni a **míra zaměstnanosti žen** – matek s malými dětmi, rovněž včetně regionálních rozdílů. Míra zaměstnanosti žen je ovlivněna faktory, jako je poptávka na trhu práce a zájem žen či flexibilita pracovní doby nebo místa.

Jedním z nejvýznamnějších aspektů, ovlivňujících poptávku po péči o děti do tří let, je, jak již bylo výše uvedeno, **sociální systém** dané země, tj. sociální, potažmo **rodinná politika a forma její podpory rodin s dětmi**, a to především nastavení mateřské dovolené, rodičovské dovolené, příp. otcovské dovolené, spolu s rodičovskými dávkami v porovnání s nabídkou služeb péče o děti [Kuchařová, 2009/2], které může být značně ovlivněno i historickým kontextem dané země, což je viditelné zejména v případě České republiky a dalších postkomunistických zemí. Pro lepší představu vlivu sociálního systému použijme dvě modelové situace: v případě že by rodiče získávali na vlastní péči o dítě relativně vysoký příspěvek, ale zařízení péče o děti by nebyla nijak finančně dotována,

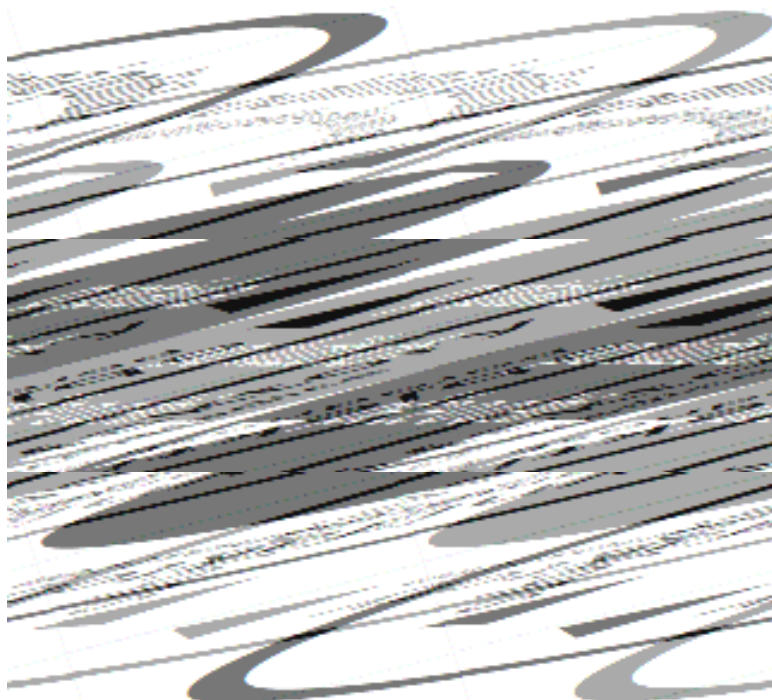
poptávka po těchto zařízeních by byla pravděpodobně malá, jelikož zařízení by byla pro rodiče drahá a přišli by v případě jejich využívání o relativně vysoký příspěvek, který by měli rodiče pečující o děti doma. Naopak v situaci, kdy by rodiče získávali na vlastní péči o dítě velmi malý příspěvek nebo by žádný příspěvek na takovou péči nedostávali, ale zařízení péče o děti by byla široce dostupná, z velké části finančně dotována a poskytovala kvalitní péči o děti, poptávka po těchto zařízeních by byla pravděpodobně vysoká, jelikož zařízení by byla pro rodiče finančně i fyzicky dostupná a důvěryhodná a v případě, že by pečovali o děti doma, by byla finanční situace jejich domácnosti značně horší [Hašková, 2009].

Subjektivní podmínky, ve kterých se vytváří poptávka po službách péče o děti, tvoří **rodinné (a jiné) preference**, které jsou ovlivněny mj. tradicemi, chápáním mužských a ženských rolí a náklady ušlých příležitostí [Kuchařová, 2009/2].

Je nutné zdůraznit, že se tyto makrosociální a mikrosociální faktory vzájemně velmi prolínají. Je proto třeba brát je pouze jako vodítko, které nám pomůže danou problematiku lépe pochopit a zakomponovat do kontextu daného státu.

Pro názornost poslouží následující schéma (schéma č. 1).

Schéma č. 1: Podmínky, ve kterých se vytváří poptávka po službách o děti

Zdroj: autorka

3.3. Shrnutí

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že jednotlivé přístupy k péči o malé děti se v jednotlivých státech velmi liší. Mezi některými státy lze vysledovat určité podobnosti, na jejichž základě bylo identifikováno několik základních typů sociálních států. Jedním z nich je i tzv. postsocialistický stát, pro který jsou typické velké společenské změny od 90. let a s nimi související nové sociální problémy, se kterými je stát nucen se vypořádat. Do popředí zájmu odborníků i veřejnosti se dostávají otázky rovných příležitostí mezi muži a ženami a především pak otázky související s možností skloubení pracovního a rodinného života, nicméně změny jsou velice pomalé. Dle Matějkové a Paloncyové [Matějková, Paloncyová, 2003] je tento model sociálního státu patrný i v České republice.

Modely rodinných politik se pohybují na škále familismus, který podporuje pečovatelskou roli rodiny a je založen na konzervativních hodnotách, a defamilismus, který snižuje pečovatelskou zátěž rodiny, míru závislosti jedince na rodině a podporuje genderovou rovnost. Co se týče oblasti služeb péče o děti do tří let, dala by se Česká rodinná politika zařadit k familistickému modelu rodinné politiky. Důraz na přenesení péče o děti do rodin, avšak bez podpory genderové rovnosti, řadí však Českou republiku stále ještě k trendu refamilizace, který doplnila Linda Hantrais [Hantrais, 2004].

Dle teorie preferencí se však v rámci daného státu preference jednotlivých žen, na kterých nejčastěji leží tíha péče o rodinu a domácnost, často velmi liší. Pro mou diplomovou práci je stěžejní tvrzení, že rozdílnost ženských preferencí by se měla odrazit v přístupu a flexibilitě veřejné politiky, která by při řešení konfliktu mezi prací a rodinou měla brát v úvahu rozdílné potřeby a touhy žen [Hakim, 2009].

Na závěr této kapitoly byly definovány podmínky, ve kterých se vytváří nabídka služeb péče o děti do tří let věku a poptávka po těchto službách. S ohledem na vzájemné prolínání mikrosociálních a makrosociálních faktorů je však nutné uvedené brát pouze jako vodítko, které nám danou problematiku pomůže lépe zasadit do kontextu daného státu.

4. Péče o děti do tří let věku v České republice

4.1. Vývoj přístupu k péči o děti v České republice

Současný přístup k péči o děti do tří let věku v České republice je třeba vnímat v kontextu jejich vývoje. Pro souvislost se současným nastavením je třeba se podívat zejména do 50. let 20. století. Za posledních 50 let prošla Česká republika rapidními změnami. Bylo zde vše – jesle, do kterých docházelo přibližně 25 % dětí do tří let, postupné zmenšování dětských kolektivů za účelem individuální péče, v devadesátých letech postupný úbytek jeslí, které v současné době neposkytují kapacitu ani pro 3 % těchto dětí [Kuchařová, Svobodová, 2006].

Po nástupu komunistického režimu v roce 1948 se u nás podstatným způsobem změnil přístup k službám péče o děti, včetně dětí mladších tří let. Tehdejší „Rada československých žen“ i „Národní fronta žen“ se shodovala na tom, že žena by měla mít právo uplatnit se na trhu práce stejně jako muž. V tom ji měl dopomoci stát, který by ženě usnadňoval jak péči v domácnosti, tak péči o závislé členy rodiny. Veškeré sociální služby od těhotenství až po mimoškolní činnost u odrostlejších dětí sliboval ostatně zaměstnaným matkám i Košický vládní program. [Hašková, 2008] Ženám byla jejich pracovní mobilizace předložena jako dosažení rovnosti a ruku v ruce s tím byly realizovány programy na osvobození ženy od handicapu mateřství výstavbou sítě školek a jeslí, které přijímaly dítě již od tří měsíců (tj. po skončení mateřské dovolené) a nabízely i celotýdenní péči. Dokonce i pediatři, pedagogové a psychologové v této době tento program podporovali. Dětský kolektiv v jeslích, vedený školenou pečovatelkou, dle nich stimuloval rozvoj dítěte lépe než „diletantsky“ vedená péče v rodině [Možný, 2006]. Vytvořila se dokonce představa, že by do jeslí mělo chodit minimálně 25–30 % dětí příslušné věkové kategorie. Některé ženy podlely propagandě, jiné se k jejím argumentům uchýlily jako k útěše, ale matek, které dávaly své dítě do jeslí, rychle přibývalo. [Schneiberg, 2007]

Postupem času se však ukázalo, že mobilizace ženské pracovní síly je problematická: děti byly často nemocné, matky tak chyběly v zaměstnání a zejména náklady na jedno místo pro dítě v jeslích se ukázaly být vyšší, než přinesla nadhodnota z práce ženy. Nicméně vzhledem k tomu, že mzdy mužů byly sníženy natolik, že se rodina neobešla bez obou platů, nebylo možné ženy demobilizovat zpět. [Možný, 2006, s. 181] Publikace, kterou zpracoval „Státní úřad statistický“, popisovala výsledky výzkumu: „*Je známo, že náklady na jediné místo v jeslích jsou značné a někdy překračují i úroveň přínosu nově*

vytvořených hodnot ženou-matkou dítěte v takovém zařízení. Přesto však jesle dále budujeme, neboť mají i úkol politický: umožňují každé zaměstnané matce její zaměstnání, čili pomáhají jí udržet ekonomickou nezávislost, osvobozují ji společensky i hospodářsky ze závislosti na muži, a není proto rozhodující, aby její přínos společnosti byl za všech okolností větší, než-li jsou náklady na její dítě v sociálním zařízení.“ [Srb, Kučera, 1959 dle Hašková, 2008, s. 2].

V 60. letech začala být raná institucionální péče o malé děti problematizována především odborníky z oblasti dětského lékařství a psychologie, kteří poukazovali na možné důsledky institucionální péče o malé děti ve smyslu jejich psychické deprivace a socializačních poruch. Pediatři, pedagogové a psychologové začali objevovat – s patnáctiletým zpožděním oproti západním zemím – že malé dítě potřebuje matku, zejména s odkazem na Bowlbyho, anglického pediatra a psychiatra. Ten již od počátku 50. let minulého století v řadě svých prací, založených na studiu dětí, které byly od svých matek odloučeny během války, dokládal, že zbavit dítě mateřské péče má pro ně velmi neblahé následky [Možný, 2006] (viz známá Bowlbyho teorie attachmentu, neboli přilnutí, podle níž potřebuje dítě v prvních třech letech života ke svému zdravému psychickému vývoji péči matky, jejíž absence může vést k doživotně nenapravitelné citové deprivaci [Bowlby, 1982]).

Určitý kompromis se našel v prodlužující se mateřské dovolené, zavedení mateřského příspěvku, možnosti zkrácení pracovní doby a ve zvýšení nástupního věku do jeslí, který byl určen na 12 měsíců [Schneiberg, 2007]. Rovněž začaly být zřizovány tzv. mikrojesle, které umožňovaly více individuální péči, jež měla snížit zatížení dětí v jeslích, způsobené velkým kolektivem. Jedná se o péči v bytě pečovatelky, která se starala o skupinu maximálně tří až čtyř dětí. Počet těchto mikrojeslí postupně narůstal, v roce 1982 jich bylo celých 397 s 2027 místy. Zároveň došlo k postupnému rušení týdenních jeslí – zatímco na začátku šedesátých let zde bylo celých 15 % jeslí týdenních, v roce 1982 činil tento poměr už pouze 0,32 %. [Nováková, 2005]

Ačkoliv byla celodenní institucionální péče o předškolní děti stále podporována, ustavil se model přerušované pracovní dráhy ženy a kontinuální pracovní dráhy muže. V českém prostředí historicky ukotvené rozdělení předškolních zařízení na populaci méně oblíbené jesle pro děti do tří let, která byla spojována s vysokou nemocností dětí, a v populaci spíše oblíbené mateřské školy pro předškolní děti od tří let věku prohlubovalo chápání tří let věku dítěte jako signifikantní hranice pro přechod mezi rodinnou a kolektivní péčí o dítě. [Hašková, 2007]

Dle Možného tak došlo ke zvláštnímu paradoxu: egalitární model začal být u nás opouštěn právě v době, kdy v západních zemích nastupovala první generace žen, které měly náš model péče o dítě za vzor. Ve druhé polovině šedesátých let se navíc na západě objevila vlna kritických studií, které mířily proti Bowlbyho myšlenkám, resp. proti ideologizátorům bowlbyovského postoje. [Možný, 2006, str. 181]

Snižování počtu zařízení denní péče o děti předškolního věku tedy nezačalo, jak se občas lidé domnívají, až v devadesátých letech, ale již dříve. Rozdíl nastal v razanci poklesu, který charakterizuje devadesátá léta zejména v případě zařízení péče o děti do 3 let. Od roku 1990, kdy zde bylo ještě přibližně 1000 těchto zařízení, jich v roce 2008 bylo pouhých 48 [ÚZIS, 2009] (viz příloha č. 2). Koresponduje to se společenskými změnami (tj. nárůst individualizace, nárůst významu vzdělání a profesního uplatnění) a s tím spojeným snižováním porodnosti, které také ve stejném období nabývalo na intenzitě. Demografické změny však nejsou jediným důvodem kvantitativního omezení těchto služeb pro rodiny [Kuchařová, Svobodová, 2006]. Rozhodně tomu neodpovídá razance tohoto poklesu. Významnou příčinou je rovněž prodloužení volna určeného na péči o děti, zvýšení s tím souvisejících dávek a další.

Po roce 1989 se v rámci postupně se obnovující občanské společnosti rozvinul prostor pro alternativní formy denní péče o děti do tří let. Tyto formy služeb péče o děti však doposud nejsou příliš rozšířeny – podle dat Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí je legálních poskytovatelů vázané živnosti denní péče o děti pouze 93 v celé České republice [Kuchařová, 2009/1]. Důvody mohou být různé, nicméně jako nejpravděpodobnější se jeví jejich vysoká finanční nákladnost a s tím spojený menší zájem o tyto služby. Byť tak postupně i mnohé české ženy začínají mít zájem o harmonizaci pracovních a rodinných rolí bezesporu dříve, než dítě dosáhne věku tří let, zařízení a služeb denní péče pro děti mladší než tři roky je reálně v celé České republice zanedbatelný počet, stejně jako dětí v nich umístěných.

4.2. Rodinná politika v České republice: postoj k péči o děti do tří let věku v současnosti

V opatřeních rodinné politiky České republiky pro rodiny s dětmi je patrný značný vliv familismu (hovoříme-li o dětech zejména do tří let věku)⁹, tj. podpory pečovatelské role rodiny a chybějící podpory alternativ péče, který byl posílen zejména tím, že v roce 1990 byla prodloužena doba poskytování dávky při péči o dítě do věku tří let a v roce 1995 do věku čtyř let dítěte.

Česká republika vnímá rodičovskou péči o děti jako plnohodnotnou a společensky relevantní alternativu výdělečné činnosti [Informace o systému podpory..., 2009]. Pro celkový kontext politiky péče o děti tak uvedu základní opatření pro rodiče s malými dětmi včetně existujících služeb péče o děti do tří let věku.

4.2.1. Opatření pro rodiny s malými dětmi

4.2.1.1. Finanční podpora rodiny s malými dětmi

Finanční podpora rodiny ze strany státu se po narození dítěte skládá jednak z dávek nemocenského pojištění, dávek státní sociální podpory, jednak z daňových úlev. Do dávek nemocenského pojištění patří v České republice peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Do dávek státní sociální podpory patří porodné, přídavek na dítě a rodičovský příspěvek. Možnost pobírání rodičovského příspěvku na kratší, standardní či delší dobu je jedním z faktorů, které mají přispět k harmonizaci pracovních a rodinných rolí.

Peněžitá pomoc v mateřství

Tato dávka nahrazuje příjem a poskytuje se ženě, která porodila dítě, po dobu 28 týdnů mateřské dovolené. Zákon umožňuje střídání matky dítěte s jejím manželem či otcem dítěte v péči o dítě, přičemž střídání je umožněno nejdříve od 7. týdne ode dne porodu a četnost střídání omezena není. Výše peněžitě pomoci v mateřství činí 70 % denního vyměřovacího základu.¹⁰ [Informace o systému... , 2009]

⁹ Pro děti od tří let v České republice existuje funkční síť mateřských škol; zde je naopak značný vliv re-familizace.

¹⁰ hrubý příjem připadající na jeden kalendářní den

Vyrovňovací příspěvek v těhotenství a mateřství

Tato dávka náleží pojištěnce, která byla z důvodu těhotenství, mateřství nebo kojení převedena na jinou práci, a z tohoto důvodu dosahuje nižšího příjmu než před převedením. [MPSV, 2009/2]

Ošetřovné

Na ošetřovné má nárok zaměstnanec, který nemůže pracovat z důvodu, že musí ošetřovat nemocného člena domácnosti nebo pečovat o zdravé dítě mladší 10 let. Podpůrčí doba pro ošetřovné činí 9 kalendářních dnů. Od 1. 1. 2010 bude činit 60 % denního vyměřovacího základu. [MPSV, 2009/2]

Porodné

Touto dávkou se matce jednorázově přispívá na náklady související s narozením dítěte. Výše porodného činí 13 000 Kč na každé narozené dítě. [MPSV, 2009/2]

Přídavky na děti

Přídavky na děti jsou finanční podporou státu, která by rodinám měla pomoci krýt náklady spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí do 26 let v rodinách s rozhodným příjmem do 2,4 násobku životního minima. [MPSV, 2009/2]

Rodičovský příspěvek

V rámci reformy veřejných financí si od 1. ledna roku 2008 mohou rodiče zvolit, zda budou pobírat vyšší rodičovský příspěvek kratší dobu nebo nižší příspěvek pro delší období. Cílem vlády bylo zejména snížení výdajů státního rozpočtu – zavedením vícerychlostního čerpání rodičovského příspěvku by měl stát ušetřit 3,9 miliard Kč [Benešová, 2007]. Jako další důvod byla uváděna právě harmonizace pracovních a rodinných rolí. Vícerychlostní systém pobírání rodičovského příspěvku navíc začal reflektovat moderní mezinárodní trendy zvýšení flexibility péče o děti obecně [Příhodová, 2007/1].

Z finančního hlediska model vícerychlostního čerpání rodičovského příspěvku prvoplánově neupřednostňuje žádnou z nabízených variant, a tím nenutí rodiče k volbě jedné z nich. Celkové objemy vyplácených peněz za rodičovský příspěvek jsou přibližně stejné, přičemž mírně je zvýhodněno jeho tříleté pobírání. Na druhou stranu je volba

dvouletého čerpání příspěvku vhodná například pro ty rodiny, které plánují dvě děti krátce po sobě. [Příhodová, 2007/1]

Nárok na rodičovský příspěvek má rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně, celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině a které zakládá nárok na rodičovský příspěvek. Volbou doby čerpání si rodič zároveň volí i k ní příslušnou výši příspěvku, a to:

- **rychlejší čerpání** rodičovského příspěvku – po ukončení čerpání peněžitě pomoci v mateřství (dále jen po PPM) ve zvýšené výměře (11 400 Kč) do 24 měsíců věku dítěte; o tuto formu čerpání však může požádat pouze rodič, který má nárok na peněžitou pomoc v mateřství ve výši alespoň 380 Kč za kalendářní den (to odpovídá hrubému příjmu cca 16 500 Kč [Dudová, 2009]);
- **klasické čerpání** – po PPM v základní výměře (7 600 Kč) do 36 měsíců věku dítěte;
- **pomalejší čerpání** – po PPM nebo od narození dítěte (nevznikl-li nárok na PPM) v základní výměře (7 600 Kč) do 21 měsíců věku dítěte a dále ve snížené výměře (3 800 Kč) do 48 měsíců věku dítěte.

[MPSV, 2009/1]

Rodič bude mít k dispozici dva rozhodovací momenty. O zkrácené dvouleté čerpání rodičovského příspěvku musí rodič požádat nejpozději v kalendářním měsíci následujícím po měsíci, ve kterém nejmladší dítě dosáhne 22 týdnů života. Druhý rozhodovací moment je kalendářní měsíc následující po měsíci, kdy dítě dovrší 21. měsíc věku. Tehdy se rodič musí rozhodnout, jestli chce klasické tříleté čerpání rodičovského příspěvku nebo pomalejší čtyřleté. O klasické čerpání musí rodič požádat v 21 měsících věku dítěte. Pokud rodič nepožádá o rychlejší či klasické čerpání rodičovského příspěvku, je mu po 21. měsíci roku věku dítěte vyplácen rodičovský příspěvek v režimu pomalejšího čerpání. [MPSV, 2009/1]

Podmínkou vyplácení rodičovského příspěvku i nadále zůstává, že **dítě mladší 3 let nenavštěvuje jesle nebo jiné zařízení pro děti předškolního věku déle než 5 kalendářních dnů v kalendářním měsíci**. Dále platí, že dítě, které dovršilo 3 roky věku, může pravidelně navštěvovat mateřskou školu nebo jiné obdobné zařízení v rozsahu nepřevyšujícím 4 hodiny denně.

Pokud rodič zajistí celodenní řádnou péči o dítě, může si v době pobírání rodičovského příspěvku neomezeně přivydělat. Tato možnost je ve srovnání se

zahraničními právními úpravami unikátní. Je tím nabídnuta možnost volby pro rodiče, zda zajistí péči o dítě sami nebo s pomocí jiné zletilé osoby. [MPSV, 2009/1]

4.2.1.2. Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím

V souvislosti s těhotenstvím, porodem a následnou péčí o dítě existuje v České republice řada opatření směřujících ke zvýšené ochraně a zvýhodnění žen – matek a mužů – otců v pracovněprávních vztazích. Patří mezi ně zejména:

Rodičovská dovolená

K prohloubení péče o dítě je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou. Ta se poskytuje rodiči dítěte po skončení mateřské dovolené, a to v rozsahu, o jaký o ni požádají, ne však déle, než do doby, kdy dítě dosáhne věku tří let. Rodičovská dovolená nemusí být čerpána v celku. Pokud se žena vrací do zaměstnání až po skončení rodičovské dovolené, tedy po třech letech, zaměstnavatel jí musí nabídnout práci odpovídající původní pracovní smlouvě, nikoliv už ale na původním pracovišti. [Informace o systému..., 2009]

Pracovní volno

Zaměstnavatel je povinen omluvit nepřítomnost zaměstnance v práci po dobu ošetřování dítěte mladšího než deset let nebo jiného člena domácnosti a po dobu péče o dítě mladší než deset let. Po tuto dobu nenáleží zaměstnanci náhrada mzdy nebo platu, ale má nárok na dávku nemocenského pojištění. [Informace o systému..., 2009]

Úprava pracovní doby

Povinností zaměstnavatele, i když bohužel často obcházenou [Hašková, 2002], je vyhovět žádosti těhotné ženy či zaměstnankyně nebo zaměstnance pečujícího o dítě mladší patnácti let (popř. o převážně či úplně bezmocnou osobu) o kratší pracovní dobu nebo o jinou vhodnou úpravu stanovené týdenní pracovní doby, nebrání-li tomu provozní důvody.¹¹

¹¹ Podíl zaměstnaných osob na částečný úvazek je v ČR výrazně nižší než v zemích EU; většina lidí u nás pracuje na plný úvazek (91 % žen a 98 % mužů). V roce 2005 pracovalo na částečný úvazek 4,9 % všech zaměstnaných (8,6 % žen a 2,1 % mužů)

Zaměstnavatel nemůže zaměstnávat těhotné zaměstnankyně prací přesčas. Práci přesčas nesmí zaměstnavatel rovněž nařídít zaměstnankyním a zaměstnancům, kteří pečují o dítě mladší jednoho roku. [MPSV, 2009/1]

4.2.2. Služby péče o děti do tří let věku

Současná právní úprava v České republice zná pouze dva, resp. tři typy služeb péče o děti do tří let věku. Prvním typem jsou zdravotnická zařízení typu jesle (institucionální zajištění služeb péče o děti), druhým typem jsou služby péče o děti provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání [MPSV, 2009/2]. Péči o děti mladší tří let mohou částečně rovněž zajistit mateřské školy, jelikož se jedná o péči pro děti od *zpravidla* tří let.

O těchto službách zde uvedu základní fakta. Jejich podrobný rozbor je cílem mé analytické části.

Zdravotnická zařízení typu jesle

V průběhu 90. let došlo k významnému poklesu počtu těchto zařízení ze 1043 v roce 1991 na 48 zařízení v roce 2008 [ÚZIS, 2009]. Jde o tzv. zvláštní dětská zařízení léčebně preventivní péče, která pečují o všestranný rozvoj dětí ve věku do tří let. Zřizovateli jeslí jsou dnes nejčastěji obce, které je zřizují zcela podle svého uvážení a potřeb území. [MPSV, 2009/2]

Péče v jeslích je hrazena zcela z rozpočtu zřizovatele, je tak pouze na něm, jaké poplatky stanoví za pobyt dětí v jeslích, tzn. péče v nich je poskytována za plnou nebo částečnou úhradu klienty. [MPSV, 2009/2]

Služby péče o děti provozované v režimu zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání

Jde o vázanou živnost "Péče o dítě do tří let věku v denním režimu". Obsahová náplň živnosti je specifikována jako individuální výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Současně je definováno zajišťování bezpečnosti a zdraví dětí, jejich pobytu na čerstvém vzduchu, spánku v odpovídajícím

hygienickém prostředí a osobní hygieny dětí, včetně poskytování první pomoci. [MPSV, 2009/2]

Dle informací šetření VÚPSV funguje v současné době pouze 92 subjektů podnikajících pod tímto živnostenským oprávněním, přičemž většina z nich je soustředěna v hlavním městě Praze a Středočeském kraji (68). [Kuchařová, 2008]

Péči o děti mladší tří let lze rovněž provozovat pod volnou živností "Poskytování služeb pro rodinu a domácnost". Obsahová náplň živnosti je zejména specifikována jako zajišťování chodu domácnosti (vaření) úklid, praní, žehlení, péče o zahradu a podobně, individuální péče o děti nad tři roky věku v rodinách, příležitostné krátkodobé hlídání dětí (včetně dětí do tří let věku) atd. Obsahem živnosti není péče o děti do tří let věku v denním režimu (viz výše). [MPSV, 2009/2]

Poplatek za tyto služby je v obou případech stanoven na komerční bázi jejím poskytovatelem. [MPSV, 2009/2]

Mateřské školy

Mateřské školy v České republice existují v největší míře v rámci jednotné vzdělávací soustavy. Vztahuje se na ně školský zákon a s ním související předpisy, přičemž základním rysem je zápis školy do školského rejstříku nebo rejstříku školských právnických osob (vede jej Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, eventuelně kraj) a s ním související nárok na finanční prostředky z příslušných veřejných rozpočtů. [Aperio, 2006]

Mateřské školy navštěvuje 88,2 % dětí příslušné věkové skupiny 3 až 6 let a 26,4 % dětí věkové skupiny 2 roky [Kuchařová, Svobodová, 2006]; (údaje za rok 2004/05). Vzhledem ke skutečnosti, že v předškolním roce se docházka zvyšuje (obce jsou povinny místo pro dítě zajistit), roste v současné době počet nevyřízených žádostí o umístění dětí především v mateřských školách zřizovaných obcí. Z kapacitních důvodů jsou tak přihlášky dětí mladších tří let často odmítány [Uhde, 2008].

Uvedená existující opatření rodinné politiky spolu s téměř nedostupnými službami péče o děti do tří let věku naznačují, že český systém péče o děti do tří let je nastaven převážně pro rodiny, v nichž rodič (ve většině případů matka):

- chce zůstat s dítětem v jeho prvních třech letech doma a rodina je během této doby nucena vyjít pouze s jedním příjmem z výdělečné činnosti,

- nemá žádné velké kariérní ambice.

Odpovídá toto nastavení preferencím rodičů?

4.3. Preference rodičů ohledně péče o jejich děti

Sociologická šetření ukazují, že pod společným vlivem omezené dostupnosti jeslí a podobných zařízení a rozšiřujících se názorů, že nejmenší děti mají být vychovávány především v úzkém rodinném kruhu, zejména matkou, se v tomto duchu utvářejí rodičovské preference ohledně zabezpečení denní péče o jejich děti. Dle dat výzkumu VÚPSV RZV06¹² preferují rodiče ještě pro děti od dvou do tří let domácí celodenní péči (73 % matek z neúplných rodin, 63 % matek a 75 % otců z úplných rodin).

Dle Sirovátky [Sirovátka, Bartáková, 2008]¹³ se rovněž ukazuje, že je obecně preferována, až na malou část populace, péče o děti v rodině, a to až do tří let věku dítěte (u dětí mezi dvěma až třemi roky je preference péče o děti mimo rodinu pod 10 %). Po té se čísla rapidně zvyšují. Od tří až čtyř let věku dítěte je ve třetině až v polovině případů preferována péče mimo rodinu a po čtyřech letech věku dítěte už 65 až 75 % populace preferuje péči mimo rodinu. Tyto preference se příliš neodlišují ani podle preferovaného modelu rodiny, ani podle pohlaví a ani podle vzdělání (!). Realizovaný způsob péče o děti pak v podstatě odpovídá zjištěným preferencím. Postoj rodičů k péči o děti je tak velmi tradiční, o čemž svědčí i způsob využití třírychlostního čerpání rodičovského příspěvku – stav k září roku 2009 čítal 53,4 % rodičů pobírajících rodičovský příspěvek po dobu tří let. Pouze necelých 4,6 % všech rodičů na rodičovské dovolené pobírá rodičovský příspěvek dva roky [Benešová, 2009].

Některé studie již upozornily na to, že je příklon k preferenci zajištění péče v rodině, který se projevuje jak v orientaci sociální politiky, tak i v preferencích populace, ovlivněn v České republice (podobně jako v jiných postkomunistických zemích) mj. dědictvím minulosti. Jde především o špatné zkušenosti s kvalitou institucionální péče, ve spojení s vnucenou zaměstnaností žen, včetně matek velmi malých dětí a následně odklonu zájmu

¹² RZV06: Rodina a zaměstnání I-V, VÚPSV-STEM 2006 (série 5 sond věnovaných vybraným typům rodin podle rodinného cyklu, každá má cca 500 respondentů)

¹³ Data byla zjišťována v rámci projektu Rodina, zaměstnání, vzdělání (1J 051/05-DP2) realizovaného Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity ve spolupráci s VÚPSV a společností STEM, s. r. o. a byla finančně podpořena MPSV ČR v rámci Národního programu výzkumu.

Otázky zněly: Kdybyste si mohl vybrat a všechny možnosti byly dostupné, jak byste si představoval(a) nejlepší způsob zajištění péče o děti v době, než začnou chodit do školy?; následně „A jaký způsob, jakým jste ve Vaší rodině skutečně zajišťovali/zajišťujete péči o děti v době než začaly/začnou chodit do školy? Pokud jste kombinovali více možností, vyberte tu, která převažovala.“

veřejnosti od zařízení péče o děti do tří let věku (jesle), které před rokem 1989 ani nyní nebyly preferovanou formou péče o děti. [Sirovátka, Bartáková, 2008]

4.3.1. Současný problematický stav

Trend poklesu počtu zařízení péče o děti tedy odráží **pokles počtu narozených dětí i preference matek** věnovat se dětem celodenně nejméně do tří let jejich věku. **Toto zhodnocení preferencí naznačuje pouze obecný rámec zájmu o mimorodinnou péči.** Reálný zájem a skutečné strategie závisejí dle Kuchařové [Kuchařová, 2009/1] na ekonomické situaci rodiny, profesních aspiracích matek (a otců), spolupráci širší rodiny apod. a rovněž na externích podmínkách, jako je dostupnost a kvalita této denní péče o děti do tří let věku. Byť by tak na jednu stranu někteří rodiče rádi pečovali o své děti déle, často se především z ekonomických důvodů chtějí vrátit dříve do zaměstnání a potřebují umístit své dítě do zařízení/služeb péče o děti. Služby péče o děti jsou prakticky nedostupné i pro mnohé sociálně slabé rodiny, jimž by mohly pomoci i jako prevence zhoršování situace stávající rodiny i budoucího života dnešních malých dětí na okraji společnosti.

V České republice jsou v souladu s „tradičními“ preferencemi, tj. rodičovskou péčí o děti až do jejich tří let a faktem, že o děti v jejich raném věku pečuje zejména matka, markantní genderové rozdíly: konkrétně jde o nižší míru zaměstnanosti žen, zejména v době nejvyšší plodnosti a větší podíl žen pracujících na zkrácený úvazek [Kuchařová, 2009/1]. Dle dat Výběrových šetření pracovních sil [ČSÚ, 2005] je míra zaměstnanosti žen s dětmi do tří let věku dokonce nižší než 10 %. Typické jsou pracovní kariéry žen s relativně dlouhými přestávkami: 3–4 roky na jedno dítě, v případě vyššího počtu dětí za sebou není výjimkou 5–6 let mimo trh práce [Sirovátka, Bartáková, 2008]. Pouze 1–2 % žen zůstává doma jen do cca půl roku dítěte, přičemž se většinu jedná o vysoce kvalifikované ženy [Dudová, 2008/2]. Data o těchto rozdílech dokládají, že rodinné povinnosti limitují ženám účast na trhu práce podstatně více než mužům. Výše uvedené je však současně v rozporu s obecnými preferencemi ohledně genderového uspořádání. Empirická zjištění napovídají, že česká populace je dnes ve svých obecných preferencích značně nakloněna genderové rovnosti v oblasti sladování zaměstnání a rodiny (tj. egalitárnímu modelu). V případě žen přitom byly zjištěny rozdíly podle vzdělání, a to tak, že s vyšším vzděláním narůstala preference egalitárního modelu [Sirovátka, Bartáková, 2008].

Posuny v hodnotových orientacích populace v souladu s trendy sledovanými v evropských zemích, a sice především u mladších a vzdělanějších skupin populace (a to více u žen) **jsou tak již patrné** [Saxonberg a Sirovátka, 2006a dle Sirovátka, Bartáková, 2008]. Rovněž se dle Sirovátky potvrdily **předpoklady Hakim o diferenciaci životních orientací žen ve vztahu k rodině a zaměstnání, v případě České republiky v silné souvislosti s jejich vzděláním** [Rabušic a Chromová Manea dle Sirovátka, Bartáková 2008].

Z těchto faktů se odvozuje apel na zapojení samotných otců do péče o děti (je však nutné si uvědomit, že v případě nutnosti příjmu obou rodičů je toto bezpředmětné) a **na rozšiřování služeb denní péče o nejmenší děti**, které by uvolnilo jejich matky z rodinných závazků.

4.4. Další směřování České republiky v oblasti péče o děti do tří let věku

I přes akcent na podporu rodičovské péče, čemuž odpovídají opatření české rodinné politiky, jako je tříletá rodičovská dovolená a možnost pobírání rodičovského příspěvku až do čtyř let věku dítěte, česká vláda začíná tuto sílící potřebu skloubit pracovní a rodinné povinnosti řady českých rodin reflektovat; je si vědoma vysokých nároků na pracovní výkon a flexibilitu a zároveň nedostatečných opatření ke slučitelnosti práce a rodiny. V zájmu udržení profesního růstu a nabytých profesních kvalit a zkušeností je dle postoje vlády nutné rodiči umožnit, aby si v průběhu péče o malé dítě udržel kontakt se zaměstnáním a mohl se dál profesně rozvíjet. [MPSV I., 2009]

Cílem vlády v oblasti péče o děti je tak:

- důraz na autonomní rozhodování rodičů v oblasti rodiny a péče o děti, tj. vytvoření podmínek jak pro rodiče, kteří chtějí zůstat s dětmi doma, tak pro rodiče, kteří chtějí zaměstnání s touto péčí skloubit;
- vytvoření a rozšíření nabídky vysoce kvalitních a finančně dostupných služeb při respektování „nejlepšího zájmu“ dítěte a svobodné volby rodičů o způsobu zajištění péče o dítě;
- podpora vzniku služeb péče o děti založených na individuální péči či péči v malých kolektivech;

- vytvoření předpokladů pro rozvoj nových služeb a odstranění legislativních překážek rozšíření nabídky stávajících služeb.

[MPSV I., 2009]

Poslední koncepční materiál obsahující vládní záměry a návrhy k podpoře rodin s dětmi, zejména v oblasti sladění pracovního a rodinného života, a tedy včetně podpory služeb péče o děti do tří let, byl schválen kabinetem Mirka Topolánka dne 19. listopadu 2008 v materiálu s názvem Soubor prorodinných opatření - Prorodinný balíček¹⁴ (dále jen Prorodinný balíček). Navzdory názvu usnesení obsahuje materiál kromě sedmi návrhů opatření k podpoře snadnějšího sladění pracovního a rodinného života, podpoře aktivního otcovství a náhradní péče rodinného typu v podobě věcného záměru zákona rovněž Národní koncepci podpory rodin s dětmi. [Soubor prorodinných opatření, 2008]

Koncepce se zaměřuje na čtyři klíčové oblasti podpory rodin s dětmi z hlediska jejich potřeb, a to na vytváření vhodných socioekonomických podmínek pro fungování rodin, zkvalitňování rodinných vztahů a posilování rodičovských kompetencí, podporu rodin se specifickými potřebami a zapojení krajů a obcí do podpory rodiny.

Jednou z tezí Národní koncepce podpory rodin s dětmi je, že zajištění služeb péče o děti představuje důležitou podmínku pro slučitelnost práce a rodiny a hraje významnou roli v procesu výchovy a vzdělávání zejména dětí předškolního věku. Z těchto důvodů je dle koncepce třeba rozvíjet nedostatečnou kapacitu i variabilitu dostupných služeb, a to s důrazem na zajištění vysoké kvality jejich poskytování, které je však dosaženo, pokud při poskytování těchto služeb dochází k všestrannému sociálnímu, psychickému, fyzickému a rozumovému rozvoji každého dítěte. **Proto je principem opatření navrhovaných v České republice preference individuální péče před kolektivní.** S ohledem na zdraví dítěte a poznatky sociální pediatrie a dětské psychologie bude přitom nadále zvláště podporována **rodičovská péče pro děti do tří let věku.** [Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2008] V koncepci stojí rovněž: *„Podporuje se vznik alternativních a inovativních typů těchto služeb a usiluje se o jejich rozvoj při vysoké garanci kvality jejich poskytování. Výchozím principem této aktivity bude respekt vůči svobodě rodiny rozhodnout se o způsobu zajištění péče o děti. V tomto ohledu vláda nebude preferovat státní institucionální podporu pečovatelských služeb, neboť tato by znamenala provádět namísto rodin rozhodnutí o tom, na jakou formu péče budou finanční prostředky z peněz daňových poplatníků věnovány.“* [Národní koncepce podpory rodin s dětmi, 2008, str. 20]

¹⁴ usnesením vlády č. 1451, o Souboru prorodinných opatření

Dle Národní koncepce podpory rodin s dětmi tak mají navrhovaná opatření v Prorodinném balíčku rozšířit škálu individuálních služeb péče o děti a odstranit legislativní překážky, které v současnosti znesnadňují využívání a rozvoj hlídání dětí na komerční bázi. Skupinou, které se tato oblast nejvíce týká, jsou především rodiče dětí do věku 3–4 let, kteří se kvůli ztrátě kontaktu se zaměstnáním způsobené dlouhodobou péčí o děti těžko zapojují (zpět) do pracovního procesu [MPSV I., 2009]. Předpokladem většího rozšíření služeb péče o děti je **úsilí o zapojení soukromého sektoru do jejich vytváření**, a to zejména s ohledem na zájem samotných zaměstnavatelů udržet si kvalifikované zaměstnance a skutečnost, že **veřejný sektor disponuje omezenými finančními prostředky, které by mohl do rozvoje této oblasti investovat** [Jirková, 2009/1].

Prorodinný balíček obsahuje následující opatření:

- zavedení institutu vzájemné rodičovské výpomoci;
- vznik služby péče o děti na nekomerčním základě - „Miniškolka“;
- podpora služeb péče o děti v oblasti živnostenského podnikání prostřednictvím revize podmínek poskytování;
- zavedení daňových výhod pro zaměstnavatele poskytující nebo zajišťující svým zaměstnancům péči o děti;
- *poskytování slevy na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti;*
- *otcovské;*
- *změny ve způsobu financování pěstounské péče vykonávané v zařízeních pro výkon pěstounské péče.*

[Soubor prorodinných opatření, 2009]

Prorodinný balíček je materiálem ve formě věcného záměru zákona. V návaznosti na jeho schválení usnesením Vlády ČR byl zpracován do podoby paragrafového znění a předložen Poslanecké sněmovně jako návrh Zákona o podpoře rodin s dětmi. Materiál je nyní ve fázi prvního čtení. [MPSV II., 2009]

4.5. Shrnutí

V předchozích řádcích bylo uvedeno, že současná rodinná politika v oblasti služeb péče o děti do jejich tří let nastavuje podmínky spíše pro rodiče, kteří chtějí zůstat se svým dítětem do jeho tří let doma, a rodina se po tuto dobu obejde bez příjmu jednoho z partnerů. Odpovídá tomu nastavení délky rodičovské dovolené, poměrně vysokého rodičovského příspěvku a malá podpora služeb péče o děti o takto malé děti, která v oblasti péče o děti do tří let věku řadí českou rodinnou politiku blíže k hodnotám familismu. Rovněž však bylo uvedeno, že toto nastavení v České republice do jisté míry odpovídá preferencím rodičů ohledně hodnot rodiny. Nicméně, toto nastavení s sebou nese jistá rizika. Ukazuje se, že rodinné povinnosti limitují ženám účast na trhu práce podstatně více než mužům, s čímž je spojena jistá genderová nerovnost. Ukazují se rovněž rozdíly mezi preferencemi a realitou, kdy se rodiče např. z ekonomických důvodů musí vrátit na trh práce. Posuny v hodnotových orientacích populace v souladu s trendy sledovanými v evropských zemích, a to především u mladších a vzdělanějších skupin populace, a diferenciací preferencí žen jsou však již i v České republice patrné.

Vláda České republiky pomalu začíná nedostatečná opatření ke slučitelnosti práce a rodiny reflektovat. První vlašťovkou je zavedení tří rychlostního pobírání rodičovského příspěvku, který však bez zajištění péče o děti od dvou do tří let působí jaksi „bezzubě“. Tento problém se česká vláda snaží řešit prostřednictvím tzv. Prorodinného balíčku. Každopádně, z výše uvedených informací vyplývá hned několik argumentů pro nutnost vytvoření koncepce podpory kvalitních a prostorově dostupných služeb denní péče o děti. Je jím jednak argument rostoucí poptávky, argument institucionální (rodičovský příspěvek pouze na dva roky) a konečně argument rovných příležitostí a argument ekonomický, který poukazuje na to, že v mezinárodním srovnání má mateřství v ČR nejsilnější negativní efekt na zaměstnanost žen [Hašková, 2008].

5. Postoj Evropské unie

Vývoj v České republice, byť již začíná reagovat na odlišné preference rodičů, se stále velmi odlišuje od vývoje, který sledujeme od devadesátých let v EU-15. Tam se přes přetrvávající odlišnosti rodinných politik většinou prosadil trend přenesení péče o děti, včetně dětí mladších tří let, zčásti mimo rodinu a současně narostla podpora větší genderové rovnosti na trhu práce i v péči o děti.

Zlepšení rovnováhy pracovního, osobního a rodinného života je dle Evropské komise (dále jen „EK“) hlavním nástrojem ke zvýšení participace žen na trhu práce a dosažení genderové rovnosti a představuje klíčový prvek Evropské strategie pro růst a zaměstnanost. [Report, 2008]. Za účelem dosažení cíle zvýšení zaměstnanosti je nutné odstranit překážky, které rodičům, zejména ženám, znemožňují plnou účast na trhu práce; za hlavní překážku je považován především **nedostatek služeb péče o děti**, na což poukazují mnohé mezinárodní srovnávací analýzy. V této souvislosti byly v r. 2002 na Barcelonském summitu stanoveny kvantitativní cíle ohledně zařízení/služeb péče o děti, tj. zajistit do r. 2010 zařízení/služby péče o děti pro 90 % dětí ve věku od tří do cca šesti let (resp. do školního věku) a pro 33 % dětí mladších tří let.

Dokument Evropské komise „Zpráva o dosahování Barcelonských cílů ohledně služeb péče o předškolní děti“ (dále jen „Zpráva“) [Report, 2008], který je částí tzv. Balíčku ke zlepšení rovnováhy pracovního, osobního a rodinného života, je jedním z výsledků debaty probíhající na úrovni EU v oblasti zvyšování zaměstnanosti, zejména žen, respektive reakce na demografický vývoj v Evropě. Evropská komise (dále jen „EK“) vychází z předpokladu, že ty členské státy EU, které vykazují vyšší míru zaměstnanosti žen, mají rovněž vyšší míru porodnosti. Zaměstnání rodičů (nejen žen) na plný úvazek je dále vnímáno jako významný prostředek k řešení chudoby domácností, zejména u osamělých rodičů. [Report, 2008]

Zpráva hodnotí dosahování Barcelonských cílů členskými státy a stanoví další možné směřování EK v této oblasti. Dle vyjádření EK Zpráva obsahuje harmonizované a srovnatelné údaje o využívání „formálních“ systémů služeb péče o dítě v členských státech, identifikuje překážky dosahování cílů a definuje další výzvy v této oblasti. Data ukazují, že poptávka po službách péče o dítě není ve většině členských států EU uspokojena, což brání rodičům (zejména ženám) v plné participaci na trhu práce. [Report, 2008]

EK bude tak podporovat plnění Barcelonských cílů, a to zejména tím, že:

- bude podporovat členské státy, aby v plné míře využívaly možnosti spolufinancování, např. z Evropského sociálního fondu (dále jen „ESF“),
- bude dále sledovat pokroky při plnění Barcelonských cílů, poskytovat podporu prostřednictvím kvalitních porovnatelných statistických údajů a v případě nutnosti poskytovat některým členským státům konkrétní doporučení,
- bude podporovat dostatečnou výměnu zkušeností souvisejících se službami pro péči o dítě prostřednictvím různých programů, jejichž cílem je výměna osvědčených postupů, a bude podporovat výzkum pracovních podmínek v odvětví péče o předškolní děti.

[Report, 2008]

Opatření v oblasti vytváření cenově dostupných a kvalitních služeb péče o děti a další závislé členy domácnosti byla vyzdvížena v kontextu politik aktivního začleňování. V této souvislosti jsou služby péče o děti rovněž zmíněny ve Společné zprávě o sociální ochraně a sociálním začleňování z r. 2008. Potřeba podporovat zařízení/služby péče o děti byla dále zdůrazněna rovněž v Plánu pro dosažení rovného postavení žen a mužů pro období 2006–2010. S ustavením Aliance pro rodinu v průběhu německého předsednictví byla na úrovni EK vytvořena platforma pro výměnu zkušeností a příkladů dobré praxe mezi členskými státy v oblasti rodinných politik. [Report, 2008]

EK dále napomáhá rozvoji opatření ke sladění pracovního, osobního a rodinného života rovněž prostřednictvím finanční podpory z ESF. Tuto podporu lze čerpat i na zřízení a rozvoj zařízení/služeb péče o děti. V období 2007–2013 lze takto čerpat finanční prostředky do výše 0,5 miliardy EUR. Dále je možné čerpat finanční prostředky až ve výši 2,4 miliardy EUR na rozvoj opatření k podpoře zaměstnanosti žen a sladění pracovního, osobního a rodinného života, včetně opatření v oblasti služeb péče o děti. [Report, 2008]

5.1. Postoj České republiky k „Barcelonským cílům“

Dle rámcové pozice České republiky k dokumentu Evropské komise Česká republika souhlasí se skutečností, že ekonomický růst předpokládá vysokou míru zaměstnanosti občanů a tedy úsilí členských států o maximální možnou aktivaci lidských zdrojů do pracovního procesu, odmítá však jednostranné vnímání rodičů s malými dětmi, zejména žen, pouze jako reservoáru pracovních sil a podceňování nezastupitelné úlohy rodičů při

zajištění rané péče o děti [Rámcová pozice, 2008]. Česká republika tak odmítá stanovení Barcelonských cílů, pokud jde o procentní vyjádření míry docházky dětí v zařízeních/službách péče o děti, a to zejména pokud jde o věkovou skupinu 0–3 roky. Takto stanovené cíle dle postoje České republiky naprosto opomíjejí potřebu respektovat nejlepší zájem dítěte, který musí být primárním kritériem při koncipování všech veřejných politik, včetně politiky zaměstnanosti, a opomíjejí princip autonomie rodiny v rozhodování o způsobu zajištění péče o děti [Rámcová pozice, 2008]. V neposlední řadě takto stanovená kvantitativní kritéria opomíjejí důraz na kvalitu péče.

Přístup státu k zabezpečení služeb péče o děti však musí vždy reflektovat kulturně-sociální prostředí a historickou zkušenost daného členského státu EU a jako takový je zcela v jejich kompetenci. Je na členských státech, aby rozvíjely opatření k rozvoji a zvyšování kvality služeb péče. EK nemá žádné přímé kompetence v této oblasti. Na úrovni EU proto ČR v této oblasti podporuje pouze výměnu zkušeností a příkladů dobré praxe mezi členskými státy [Rámcová pozice, 2008].

5.1.1. Upřesnění Barcelonských cílů

Pro upřesnění si dovolím krátce reagovat na postoj České republiky k Barcelonským cílům. V současné době Česká republika vnímá Barcelonské cíle jako explicitní podporu kolektivních zařízení.

V českém neoficiálním překladu stojí: „Členské státy by měly odstranit kontrastivní faktory, které brání zapojování pracovních sil ženského pohlaví, a měly by usilovat o to, aby se v souladu s národními úpravami zajistilo, že do roku 2010 bude zajištěna péče o alespoň 90 % dětí ve věku od tří let do zahájení povinné školní docházky a o alespoň 33 % dětí mladších tří let“; [Uhl, 2009].

V anglickém originále je použito volnější slovní spojení: „Member States should remove disincentives to female labour force participation and strive, taking into account the demand for childcare facilities and in line with national patterns of provision, to provide childcare by 2010 to at least 90 % of children between 3 years old and the mandatory school age and at least 33 % of children under 3 years of age“; [Report, 2008]

Pojem „zajištění péče o děti“ evokuje zařízení kolektivní. Anglické childcare facilities nebo dokonce francouzské structures d'accueil je proto vhodnější překládat jako „formální služby péče o děti“ [Uhl, 2009]. Tento pojem zahrnuje širokou paletu nabídek služeb péče o děti, včetně individuálních typů péče.

5.2. Shrnutí

V rámci Evropské strategie pro růst a zaměstnanost za účelem dosažení cíle zvýšení zaměstnanosti byly v r. 2002 na Barcelonském summitu stanoveny kvantitativní cíle ohledně zařízení/služeb péče o děti. Dosahování těchto cílů hodnotila Evropská komise ve své Zprávě o dosahování Barcelonských cílů ohledně služeb péče o předškolní děti.

Česká republika kvantitativní stanovení těchto cílů, a to zejména co se týče dětí do tří let věku, striktně odmítá. Dle ní takto stanovené cíle naprosto opomíjejí potřebu respektovat nejlepší zájem dítěte a opomíjejí princip autonomie rodiny v rozhodování o způsobu zajištění péče o děti. V rámci českého předsednictví byly tyto cíle a další budoucnost koordinace národních politik v této oblasti diskutovány na Neformálním setkání ministrů pro rodinu v Praze. Členské státy se shodly na tom, že Barcelonské cíle je nutné považovat za doporučení, při jejichž naplňování je třeba hledět na odlišné kulturní zvyklosti i národní priority, stejně jako na reálnou poptávku po zařízeních péče o děti [Belling, 2009].

Při hlubším zamyšlení se nad Barcelonskými cíli však zjistíme, že EU nemá v úmyslu nutit rodiče k co nejdřívějšímu zapojení na trh práce; a již vůbec ne podporovat pouze kolektivní zařízení péče o děti, jak bylo Českou republikou mylně interpretováno. Jde tu především o možnost volby. Česká republika však zcela správně poukázala na omezenost stanovení pouze kvantitativních cílů a opomíjení kvalitativních aspektů péče o děti. Možná je nicméně třeba zamyslet se nad současnou možností „volby“ českých rodičů.

6. Vztah mezi nabídkou a poptávkou po službách péče o děti do tří let věku

6.1. Kvalitativní výzkum: vnímání nedostatku služeb péče o děti samotnými rodiči

V této kapitole zhodnotím výsledky internetové diskuse, kterou jsem iniciovala na webovém portálu Rodina.cz svým příspěvkem o službách péče o děti (viz příloha č. 3). Na počátku jsem si položila výzkumnou otázku, zda jsou rodiče obecně spokojeni se současným systémem péče o děti do tří let. Mým cílem bylo zjistit aktuální vnímání „problému“ nedostupnosti služeb péče o děti do tří let věku samotnými rodiči. Zajímalo mě, zda faktický nedostatek služeb péče o děti do tří let věku vnímají samotní rodiče (resp. v 99 % matky), kterých se to týká, jako problém, jenž jim brání např. nastoupit dříve do zaměstnání či udržovat kontakt se zaměstnavatelem. Mají o tyto služby vůbec zájem? V čem vidí největší problém? Svůj příspěvek jsem pojala pouze jako podnět k diskuzi, bez konkrétních otázek, a nechala tak prostor příspěvatelům, ve kterých tematika služeb péče o děti evokovala různé dimenze problému.

Metoda diskuze na internetovém portále mě nadchla svou možností oslovit najednou více rodičů/matek, kterých se daná problematika týká. Internetový portál Rodina.cz, aneb každodenník o rodičích, který jsem si pro otázku do diskuze vybrala, je jedním z nejnavštěvovanějších internetových portálů o rodině, který se věnuje všem oblastem rodinného života. Rodiče zde mohou diskutovat, radit se, přečíst si zajímavé tipy v péči o dítě, naleznou zde přehled mateřských a rodičovských center, přehled porodnic, atp.

Předtím, než uvedu hlavní zjištění, musím zdůraznit, že jsem si vědoma mnohých omezení dotazování na internetu. Zejména jde o anonymitu jednotlivých účastníků – o respondentech toho zkrátka moc nevíme. Na druhou stranu, anonymita může někdy vést k větší otevřenosti odpovědí. Rovněž jsem si vědoma omezeného „vzorku“ rodičů, kteří jsou specifictí v tom, že mají v domácnosti pravděpodobně počítač i internetové připojení, a mohou se tak odlišovat od rodičů jiných.

Do diskuze se zapojilo 24 diskutujících. Šlo pouze o ženy, převážně navíc o matky, které mají s péčí o dítě do tří let již své zkušenosti, což je pro mou analýzu velice užitečné. Ze zaznamenaných odpovědí je patrné, že nedostatek služeb péče o děti je vnímán jako problémový. Odpovědi matek by se daly rozdělit do dvou skupin:

- matky, které tyto služby nechtějí („matka má zůstat s dítětem doma“) nebo nutně nepotřebují,
- matky, které nedostupnost považují za problém.

Příspěvků, které korespondovaly s poslední uvedenou skupinou matek, bylo nejvíce, z čehož se dá usuzovat, že k těmto matkám téma více promlouvalo.

Z odpovědí matek postupně vykryštovaly následující kategorie, týkající se služeb péče o děti: postoje, které k tématu zaujímají; problémy, se kterými se potýkají; současné využívání služeb péče o děti. Pro mou výzkumnou otázku byla samozřejmě nejdůležitější první zmíněná kategorie; další použiji v následujících částech své práce.

6.1.1. Postoje k malé nabídce služeb

Služby péče o děti do tří let věku jsou potřeba

Většina dotázaných žen vnímala nedostatek služeb péče o děti jako překážku sladění pracovních a rodinných rolí. Problém ve smyslu ztráty kontaktu se zaměstnáním měla např. Kateřina (3 děti) „*Ano, tyto služby mi chyběly, protože nemám nikoho z rodiny na hlídání. Nemohla jsem brát ani malé zakázky, respektive jsem jednu zkusila, ale nešlo mi s dítětem v náručí dělat a hlavně dobře dozorovat projekt. V tuto chvíli jsem ztratila kontakty a vím, že budu začínat znovu.*“ Ananta rovněž říká: „*(...) je to obrovský problém pro spoustu žen, které si nemohou dovolit tři roky nechodit do práce, protože by se vyautovaly z oboru nebo pak těžko naskakovaly. (...)*“ Nicméně problém ve smyslu téměř existenčním měla Káťa (2 děti): „*Pracovat jsem jakožto samoživitelka musela, můj příjem byl (já + 2 děti) i s přídávka a alimentama necelých 8tis.*“

Do diskuse se však zapojily i matky, pro které není nedostatek služeb péče o děti problémem jako takovým, ale dostupnost by uvítaly pro postupný kontakt se zaměstnáním. Vaňula (1 dítě): „*Já bych jesle určo uvítala až budou malé tak 2 roky, třeba na 2 dny v týdnu. Ráda bych si našla brigádu a dostala se mezi lidi než nastoupím do práce a penízky navíc se hodí.*“ Suza: „*No já bych obecní jesle ocenila - líbilo by se mi třeba od dvou let věku si někde přivydělat, přijít zase mezi lidi... Neříkám každý den, ale třeba dvakrát do týdne.*“

Matky, které tyto služby využívají a považují jejich nedostatek za problém, vyzdvihují jejich pozitiva nejen pro sebe, ale pro jejich potomky. Skramuška (2 děti) říká: „*Tak mne naprosto vyhovovalo, ze syn chodil na pet dnu v mesici do jeslicek, pred dvema lety nastesti nebyl problem s mistem. Neslo mi ani tak o hlidani, to zvladame s manzelem,*

ale o kolektiv vrstevniku.“ H&M: „Syn chodil od dvou let do školky na 9 hod týdně, ciste kvůli socializaci a abych měla vic času pro sebe.“ Nejlépe se vyjádřila Markéta: „Jsem přesvedcena, že 2 nebo 3 krátka dopoledne v týdně bez dítěte (tj 3-4 hodiny na den) lecktere ženy moc pomohly nacerpat energii.“ „Vyuzila jsem jesle ne celodenne, ale na 3 dopoledne v týdně (...). Byla to nesmirna uleva. Měla jsem čas na sebe (sportovat, vzdelavat se nebo jen precist si knihu) a mnohem vice chuti do prace o rodinu. Proste elixir.“

Služby péče o děti nepotřebují

Těchto matek, jak jsem již předeslala, bylo minimum. Za všechny uvedu názor Ivuljenky: „Nikdo se nedokáže o dítě postarat lépe, než matka.“ Terinka4444 k tomu dodává: „Navíc je zde systém poměrně slušné mateřské na tři roky, takže se dá zůstat s dítětem doma a pracovat z domova, přivýdělek je možný v jakékoliv výši.“

Ivuljenka dodala rovněž: „Takže to shrnu takto - kdyby tu byly instituce pro děti mladší 3 let a na velmi dobré úrovni za přijatelné peníze, pak ano. Ale jelikož je to blbost - přijatelné peníze a vysoká úroveň péče o dítě, pak můžu říct, že mi to nechybí.“

Matky malých dětí (resp. rodiče) opravdu pociťují nedostatek služeb péče o děti jako problémový. Tyto matky se dají rozdělit do třech skupin: ty, které by služeb využily, aby neztratily **kontakt se zaměstnavatelem**; ty, pro které je dostupnost těchto služeb velmi **důležitá z ekonomických důvodů**; a ty, které by těchto služeb využily občas, aby si **mohly „odpočinout“**. Na závěr uvedu názor Boruvky boruvkove: „Kazda rodina ma jine potreby, jinak funguje a podle me by bylo dobre, aby tyhle sluzby byly podporovany. (...) Takze at uz se rodice rozhodnou jakkoliv, meli by mit vsichni moznost rozhodnout se pro to, co je jim nejblizi.“

6.2. Poptávka a nabídka po službách péče o děti v České republice na základě dostupných sociologických výzkumů a statistik

Představme si situaci, ve které rodič s malým dítětem – v našem případě do jeho tří let – stojí před otázkou péče o své dítě. Teoretických možností je hned několik. Rodič například zjistí, že ho rodičovství naplňuje či nemá potřebu navrátit se na trh práce dříve, než dítě oslaví třetí narozeniny a služeb péče o děti tak nevyužije. Pak jsou tu rodiče, kteří o využití takovéto péče začnou uvažovat. Dle Kuchařové [Kuchařová, 2009/2] si tak kladou následující otázky:

1. Využiji služeb péče o děti, nebo jich nevyužiji? (tuto otázku jsem nazvala *preference ohledně hodnot rodiny*)
2. Co využiji? (*preference ohledně formy zajištění péče o děti*; základní volba forem stojí mezi individuální domácí péčí nerodičovskou osobou, individuální péčí mimo domov, neinstitucionální péčí mimo domov ve skupinách a institucionální péčí mimo domov ve skupinách)
3. Kdy to využiji? (rozhodovat se můžeme na základě věku svého dítěte (je na to už dost staré?), či nás k tomu donutí pracovní vytížení)

V následujících řádcích se pokusím velmi stručně nastínit nejčastější odpovědi rodičů v České republice na základě dostupných sociologických výzkumů a šetření, přičemž budu čerpat zejména z výsledků šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí.

ad 1. Preference ohledně hodnot rodiny

Dosavadní analýzy statistické dokumentace a výsledků výběrových šetření ukazují, že v současné situaci v poskytování denní péče o děti není třeba vysloveně bít na poplach, což ostatně dokazují i většinové preference žen, které jsem již zmínila v předcházejících kapitolách. Nicméně, v celém systému je velká řada nedostatků, která v konečné fázi znemožňuje užívat tyto služby rodičům (zejména matkám), kteří by je uvítali či dokonce nutně potřebovali (že to rodiče, resp. matky vnímají jako palčivý problém, se ostatně ukázalo i v mém rozboru internetové diskuse). Existují zde velké regionální rozdíly a rovněž nemalé sociální rozdíly vzhledem k dopadům na možnosti sladování rodinných

a profesních rolí v případě nedostupnosti denní péče o děti do tří let věku [Kuchařová, 2009/1].

ad 2. Preference ohledně formy zajištění péče o děti

V případě dětí do tří let máme naprostý nedostatek spolehlivých dat. Jediné reprezentativní údaje existují o počtu dětí v jeslích. Vzhledem k jejich nepatrnému počtu a umístění převážně ve velkých městech je nelze vztahovat k jiným údajům. Situaci komplikuje i nedostatek kvantitativních informací o alternativní péči o takto malé děti, která je rovněž soustředěna do měst, kde v komparaci s jeslemi hrají zanedbatelnou úlohu [Kuchařová, 2009/1]. O odmítnutých žádostech o péči o takto malé děti není nic známo.

Obecně, obvyklým postupem rodičů při zajištění občasné či pravidelné péče o malé dítě, jež se řídí především důvěrou v osobu, které svěřují své dítě, je na prvním místě pravděpodobně oslovení především rodiče/babičky, následuje kamarádka v rámci sousedské výpomoci, potom paní na hlídání s doporučením od přátel a teprve poslední volbou bývá agentura na hlídání dětí. V současnosti jsou babičky podstatným a zatím nezastupitelným elementem při péči o děti do tří let. [Kuchařová, 2008] Otázkou je, zda je tento model udržitelný i do budoucna, kdy se na jedné straně posouvá věková hranice odchodu do důchodu a zkracuje se rodičovská dovolená, na straně druhé se odsouvá narození prvního dítěte do vyššího věku.

Jak však ukázaly preference českých rodičů v šetřeních Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí HRZ05¹⁵ a RZV06¹⁶, v případě dětí do tří let převládá nezájem o kolektivní zařízení. Nezájem však dle Kuchařové neznamená, že všechny požadavky jsou uspokojeny. Dle ní, navzdory nesouladu s obecnými preferencemi, je institucionální péče volena jako nejdostupnější forma mimorodinné péče [Kuchařová, 2009/1].

V roce 2003 bylo Centrem pro výzkum veřejného mínění provedeno šetření¹⁷ [Rezková, 2003], v němž 16 % rodičů s dětmi mladšími 6 let a čtvrtina bezdětných lidí, kteří rodičovství do budoucna očekávali, plánovali využívat kromě jiných forem péče o děti i jesle. Využití, resp. ochota využívat určitých typů péče o děti, se v některých případech odlišovala v závislosti na životní úrovni, věku a vzdělání respondentů. Skupiny

¹⁵ HRZ05: Harmonizace rodiny a zaměstnání, VÚPSV – STEM/MARK 2005 (338 mužů a 881 žena, respondenty byli lidé ekonomicky aktivní a rodiče na mateřské nebo rodičovské dovolené, s alespoň jedním dítětem, věk nejstaršího dítěte 1–10 let)

¹⁶ RZV06: Rodina a zaměstnání I–V, VÚPSV – STEM 2006 (série 5 sond věnovaných vybraným typům rodin podle rodinného cyklu, každá má cca 500 respondentů)

¹⁷ Otázka zněla: „Kterou formu péče o děti jste využíval/a pro své děti (plánujete reálně využívat)? Vyberte všechny odpovědi, které pro Vás připadají v úvahu.“ [Rezková, 2003]

se špatnou životní úrovní inklinovaly ke službám jeslí. Obdobně se promítal vliv vzdělání, kdy se lidé s nižšími stupni vzdělání orientovali o něco častěji na jesle (33 %, vysokoškolsky vzdělání ve 28 %) a vysokoškolsky vzdělání na placenou výpomoc s dětmi (10 %, např. vyučení ve 4 %), na zájmové kroužky a školní družiny.

ad 3. Věk dítěte

Dle výzkumné zprávy VÚPSV Rodina a zaměstnání: Mladé rodiny z roku 2007 [Bartáková, 2007], kde se zkoumal preferovaný způsob péče v jemném rozlišení věku dítěte, vyšlo, že rodiče v prvním roce života dítěte jednoznačně preferují osobní péči o dítě v domácím prostředí (92 %). Ve věku **mezi 1. a 2. rokem** dítěte považuje za ideální zůstat s dítětem na rodičovské dovolené či v domácnosti 84 % žen, 8 % žen by uvítalo, kdyby byl na rodičovské dovolené partner a 5 % žen by se s partnerem rádo střídalo. **Mezi 2. a 3. rokem** se preferované varianty péče o dítě více rozrůžňují: zůstat s dítětem doma by preferovalo ještě 63 % žen, 10 % žen by uvítalo, kdyby byl na rodičovské dovolené partner, 10 % by se chtělo na rodičovské dovolené s partnerem střídat, **9 % by zapojilo do péče o dítě prarodiče či blízké příbuzné a jen 5 % žen by využilo jesle nebo mateřskou školu.**

Je však nutné si uvědomit, že tento preferovaný způsob péče nemusí vždy odpovídat realitě. Jak již bylo výše uvedeno, rodiče mohou být často z různých důvodů nuceni využít služeb péče o děti dříve. Nicméně, potvrzuje se, že zájem o služby péče o děti začíná být výrazně vyšší u dětí od dvou let než u dětí mladších. Preferencím využívání služeb péče o děti jinou než rodičovskou osobou v závislosti na věku dítěte vypovídá například i využívání jeslí a mateřských škol rodiči s dětmi od dvou do tří let [Kuchařová, 2009/1]: ty tvoří 54 % dětí v jeslích; dalších 23 % dětí v jeslích je starších tří let. Mateřské školy dnes navštěvuje dokonce plných 26 % dětí ve věkové skupině 2–3 roky.

6.3. Shrnutí

Z uvedených informací vyplývá, že poptávka po službách péče o děti do tří let, navzdory většinovým preferencím rodičů ohledně péče o dítě do tří let, zůstává u určité části rodičů neuspokojena. Pro některé rodiče jsou služby péče o děti téměř existenciálně nezbytné (vezmeme-li v úvahu např. matky samoživitelky), někteří by těchto služeb rádi využili, aby si mohli udržet kontakt se svým zaměstnáním, jiní by si rádi od péče o svou ratolest odpočinuli. Nicméně možností je velice málo.

Zajištění služeb péče o děti se však neodehrává pouze v rovině existence alespoň „nějakých“ služeb. Ukazuje se, že mezi rodiči jsou značné rozdíly ohledně preferovaného způsobu zajištění mimorodinné péče. Někteří by z důvodu finanční dostupnosti uvítali kolektivní zařízení, jiní dávají přednost individuálním službám péče o děti. Spojuje je jedno – výběr péče o děti se u většiny řídí především důvěrou v osobu, které je dítě svěřováno. Efektivní systém služeb by tak měl nabízet co nejširší spektrum těchto služeb.

7. Analýza nedostatků v oblasti služeb péče o děti do tří let věku

7.1. Přehled aktérů v oblasti nabídky služeb péče o děti v České republice

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že alespoň pro určitou část populace je nedostatek služeb péče o děti problémový. Ještě než se dostanu k charakteristice jednotlivých služeb péče o děti do tří let, jejich samotné analýze a identifikaci jejich limitů, uvedu zde přehled aktérů, kteří jsou dle mého názoru v otázce nabídky služeb péče o děti do tří let věku a pro jejich další směřování klíčoví. Při řešení problému nedostatku služeb péče o děti do tří let věku by měli všichni tito aktéři usilovat o vzájemnou spolupráci. Jsou jimi:

Stát

Rozhodovací postavení v oblasti zajištění služeb péče o děti má v České republice stát, který reguluje a nastavuje podmínky poskytování těchto služeb. Mezi nejdůležitější orgány, které se aktivně zabývají politikou služeb péče o děti, jsou vybraná ministerstva.

Ministerstva

Problematika služeb péče o děti v širším slova smyslu spadá do kompetence více útvarů centrálních orgánů státní správy. Jedná se především o Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo průmyslu a obchodu a Ministerstvo financí.

Ministerstvo práce a sociálních věcí je zodpovědné za tvorbu a plnění koncepce rodinné politiky v České republice (dle z. č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČR, ve znění pozdějších předpisů), včetně komplexního zajištění služeb péče o děti. Za tímto účelem zřídilo v rámci své organizační struktury odbor rodiny a dávkových systémů. Oddělení rodinné politiky v rámci tohoto odboru je pověřeno zpracováváním koncepčních materiálů v dialogu s ostatními resorty a sledováním vývoje legislativních i nelegislativních opatření, která se dotýkají podmínek života rodin v České republice [Národní zpráva o rodině, 2004]. Ministerstvo práce a sociálních věcí se účastní rovněž zprostředkování finančních prostředků z Evropského sociálního fondu na

podporu rodiny; v rámci Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost podporuje lepší sladění pracovního a rodinného života, včetně služeb péče o děti [MPSV, 2009/3].

Ministerstvo zdravotnictví má ve své gesci mimo jiné zdravotnická zařízení typu jesle, které jsou zřizovány dle zákona o péči o zdraví lidu a dle metodického pokynu Provoz jeslí a metodického pokynu Zřizování a provoz mikrojeslí, upravujících činnost těchto zařízení. (www.mzv.cz; zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů; Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví Provoz jeslí, Věstník č. 10/1968; Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví Zřizování a provoz mikrojeslí, Věstník č. 35/1979)

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy má ve své gesci záležitosti související se vzděláním a výchovou, včetně mateřských škol. Do mateřských škol jsou, byť spíše výjimečně, přijímány i děti mladší tří let, neboť jde o službu, která je určena dětem *zpravidla* od tří let. Mateřské školy jsou zřizovány dle školského zákona. (www.msmt.cz; zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, školním, středním odborném, vyšším a jiném vzdělávání)

Ministerstvo průmyslu a obchodu má v gesci zajištění provozování živnostenského podnikání dle živnostenského zákona, včetně provozování živností péče o děti. (www.mpo.cz; dle zákona 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů)

Ministerstvo financí jakožto tvůrce podoby státního rozpočtu určuje podmínky pro podporu rodiny ze strany ostatních ministerstev. Ve věcné kompetenci má oblast daňových úlev pro výdělečně činné osoby s nezaopatřenými dětmi dle zákona o daních z příjmu. Dle tohoto zákona se rovněž určují podmínky pro zaměstnavatele, které svým zaměstnancům poskytují služby péče o děti. (www.mfcr.cz; zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, ve znění pozdějších předpisů)

Postoj státu, resp. současné vlády k službám péče o děti do tří let věku byl již přiblížen v kapitole 4.

Kraje a obce

Kraje a obce jsou jedněmi z nejdůležitějších aktérů rodinné politiky, neboť znají potřeby rodin blíže a mají lepší přehled o místních podmínkách. V oblasti rodiny mají široké možnosti. Nedostatečná nabídka služeb péče o děti by měla být řešena právě z pozice krajů a obcí, které jsou nejčastěji jejich zřizovateli a mají zákonnou povinnost

reagovat na potřeby svých občanů dle zákona č. 128/2000 Sb., o obcích a zákona č. 129/2000 Sb., o krajích [Rodinná politika, 2008]. Nicméně dosud neexistuje zákon, který by uděloval krajům a obcím povinnost realizovat rodinnou politiku jako takovou, oblast podpory rodiny tak mezi jejich priority často nespadá.

Obce jsou v současné době hlavními zřizovateli institucionálního zajištění péče do tří let. Obce jesse zřizují zcela podle svého uvážení a potřeb území, v rámci výkonu své samostatné působnosti, která je jim svěřena dle zákona o obcích a dle které má obec pečovat o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a o uspokojování potřeb svých občanů (zákon č. 128/2000 Sb.).

Rodiny

Nesporný vliv na nabídku služeb péče o děti mají i rodiny samotné. Rodiče a další příbuzní každodenně naplňují to, co nazýváme „péčí o děti v raném věku dítěte“. To, co na státní úrovni zdaleka není promítnuto, je pluralita rodinných forem a preferencí [Šmídová, 2007]. Ne vždy je rodina tzv. „úplná“, ne vždy se jedná o manželský svazek. Existují rozmanité životní a partnerské přístupy ke kombinaci pracovního a rodinného života. Některé z nich Česká republika formálně podporuje, ale fakticky nechávají řešení na individuálních párech [Šmídová, 2007]. O preferencích rodičů již bylo pojednáno v předchozích kapitolách.

Zaměstnavatelé

V problematice služeb péče mají svou roli i zaměstnavatelé, kteří mají zájem na dřívějším návratu rodičů po narození dítěte do zaměstnání, nicméně v tom těmto rodičům brání zejména nemožnost umístit dítě do veřejného zařízení péče. Ačkoli velké firmy jsou schopné své zaměstnance a zaměstnankyně – rodiče podpořit, ať již formou dotací na financování jiné formy formální péče nebo dotací místních zařízení péče, pro malé a střední podniky to představuje zásadní problém. [Uhde, 2008]

Poskytovatelé soukromých služeb

Oficiálně je možné poskytovat služby péče o děti do tří let věku pouze v rámci živnostenského zákona č. 455/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů, o živnostenském podnikání v rámci živnosti vázané („Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“)

a v rámci živnosti volné („Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“), která nesmí mít podobu pravidelné, celodenní péče [MPSV, 2009/2].

Cílem poskytování této péče je z hlediska podnikatelů především dosahování zisku, což má vzhledem k nárokům na zřizovatele za následek vysoké ceny, které často znemožňují těchto služeb využívat. Z dat z roku 2005 vyplývá, že pouze 2 % dotázaných využívá této placené péče a většinou se jedná spíše o nárazovou pomoc [Kuchařová, Svobodová, 2006].

Pozici těmto poskytovatelům péče často znesnadňuje i existence tzv. „hlídání na černo“ [Kuchařová, 2009/1], které samozřejmě „nemusí“ plnit velmi náročné podmínky pro poskytování této péče stanovené legislativou, a ceny proto mohou být podstatně nižší.

Odborná veřejnost

Odborníci spadají rovněž mezi aktéry rodinné politiky, resp. služeb péče o děti, neboť přispívají k jejímu vývoji a řešení otázek. Za odbornou veřejnost lze označit akademickou, vědeckou a výzkumnou sféru, potažmo organizace či osoby, které pod ně spadají. Jedná se o vědecké a výzkumné ústavy a o osoby odborně se zabývající danou tematikou. V oblasti služeb péče o děti je významný již řadu let působící Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, dále např. Sociologický ústav Akademie věd a další.

Postoj odborníků, českých dětských psychologů a pediatrů značně ovlivnil postoj ke kolektivním službám péče o děti do tří let. Podle nich je tato služba pro děti nevhodná; téměř celodenní odloučení od matky je ještě příliš velkou zátěží a optimálnímu vývoji dítěte ve věku do tří let nejvíce prospívá individuální péče v rodině [Schneiberg, 2007].

Nestátní neziskové organizace

Nestátní neziskové organizace obvykle jako první identifikují problém v té které oblasti společnosti a přinášejí zkušenosti z praxe a mnohdy znalosti a inspirace z mezinárodní spolupráce. To je také důvod, proč jsou představitelé neziskového sektoru často zváni do poradních orgánů a pracovních skupin k řešení konkrétních problémů ve společnosti. Stejně tak probíhá spolupráce se sociálními partnery – představiteli odborů a zaměstnavatelů. Občanská společnost je vnímána jako spojník mezi domácnostmi a státem. *„Rozumný stát občanským aktivitám nejen naslouchá, ale také je přizve k návrhům řešení nastalých sociálních problémů, jež aktéři občanské společnosti artikulují a pružněji reagují na poslední vývoj.“*, míní socioložka Šmídová [Šmídová, 2007, s. 23].

Problematikou nízké nabídky služeb do tří let se zabývá například nestátní nezisková organizace Gender Studies, o.p.s., která slouží především jako informační, konzultační a vzdělávací centrum v otázkách vztahů mužů a žen a jejich postavení ve společnosti. Cílem organizace je shromažďovat a dále zpracovávat a rozšiřovat informace související s genderovou tematikou [www.genderstudies.cz]. V roce 2007 vydala publikaci Klíč k jeslím, kritizující současnou situaci a přístup státu ke kolektivním zařízením péče o děti do tří let [Kolářová, 2007]. Tato organizace rovněž provozuje webový portál www.feminismus.cz, kde se (mimo jiné) tématu nedostatku služeb péče rovněž aktivně věnuje. Další podobnou organizací je například Aperio, společnost pro zdravé rodičovství. Tato organizace usiluje o zlepšení služeb v mateřství a rodičovství a rovněž podporuje rovné zacházení se ženami a muži v rodině a na pracovním trhu [www.aperio.cz].

Nestátní neziskové organizace však mohou vystupovat i jako poskytovatelé těchto služeb. Jsou jimi organizace známé především jako mateřská, rodičovská, rodinná centra, centra pro rodinu (a volný čas) a podobné organizace tohoto typu. Tato centra, jako další alternativa hlídání dětí, která zřizují zpravidla rodiče dětí předškolního věku, mají za cíl zejména zapojení rodičů a jejich dětí do různých aktivit a programů jako prostředek proti sociální izolaci. V rámci těchto zařízení je však služba péče o dítě (hlídání dětí) pouze doplňkovou činností [Schulmann, 2007]. V roce 2001 vzniklo občanské sdružení Síť Mateřských center. Úlohou tohoto sdružení je jednak poskytování pomoci již existujícím centrům prostřednictvím poradenství, poskytnutí prostor ke spolupráci a podílu na společných projektech a jednak pomoc osobám při zakládání mateřských center nových. K 31. 12. 2007 měla 246 členských mateřských center [www.materska-centra.cz].

Nadnárodní organizace/Evropská unie

Na nabídku služeb péče o děti mají již pozvolný vliv i nadnárodní instituce. Jak již bylo uvedeno, jednou z nejdůležitějších institucí, z jejíž strany býváme za nedostatek služeb péče o děti kritizováni, je Evropská unie, resp. Evropská komise. Nicméně lze konstatovat, že Česká republika se jejímu vlivu až dosud „úspěšně“ bránila.

Další významnou organizací, z jejíž strany bývá Česká republika velmi kritizována právě z důvodu nízkého počtu služeb péče o děti, je Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Dle doporučení expertního týmu OECD by měla Česká republika počet těchto služeb opět zvýšit a obecně by se měla hledat opatření napomáhající sladění pracovního a rodinného života. Česká republika každoročně dokládá, jaký učinila

pokrok v oblastech vytyčených v předchozím ekonomickém přehledu OECD. V doporučeních OECD na rok 2009 stojí následující: „*Je požadováno větší úsilí pro podporu služeb péče o děti. (...) Pro služby péče o děti, které předcházejí mateřské škole, je doporučeno rozšíření služeb skrze existující možnosti, tj. více finančně podpořit obce tak, aby mohly tyto služby více rozvíjet. Alternativně by mohl být rodičovský příspěvek nahrazen poukázkami, které by mohly být uplatněny jak na veřejné, tak na soukromé služby.*“ (překlad autorky) [Progress..., 2008].

7.2. Informace o službách péče o děti do tří let věku

Nyní si podrobně uvedeme a na základě dostupných dat a výzkumných šetření rozebereme jednotlivé typy péče o děti do tří let, které v České republice existují, abychom se posléze pokusili nalézt problematické oblasti jejich poskytování. Jak již bylo výše uvedeno, současný právní řád zná pouze dva (popř. tři) typy služeb péče o děti do tří let věku [MPSV, 2009/2]:

- prvním typem jsou **zdravotnická zařízení typu jesle** (institucionální zajištění služeb péče o děti);
- druhým typem jsou **služby péče o děti provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání**.
- Před dosažením třetího roku věku může dítě teoreticky navštěvovat i **mateřskou školu**, která poskytuje péči o děti od *zpravidla* tří let.

Prostřednictvím těchto uvedených služeb péče o děti může být provozováno:

- **hlídání dětí na pracovištích**,
- služby péče o děti v **mateřských a rodičovských centrech**.

Uvedené typy péče jsou níže podrobně popsány zejména na základě výsledků šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí (data, ze kterých vycházím, naleznete v seznamu literatury), který se tematice služeb péče o děti věnuje již řadu let, a disponuje proto reprezentativními a kvalitními daty¹⁸; dále na základě současné legislativy.

Evropské dokumenty sledují různé aspekty při hodnocení péče o děti, které ukáží její efektivitu [Feasibility, 2002 in Kuchařová, 2009/1, s. 15]. Jsou jimi kvalita péče daná

¹⁸ V případě čerpání z dat Kuchařová, 2008 (= projekt HR 162/07, Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji, která byla zpracována s finanční podporou MPSV ČR), je u zdravotnických zařízeních typu jesle vycházeno z výsledků empirického šetření mezi zástupci jeslí, kde bylo elektronickou poštou kontaktováno 46 jeslí s návratností 47%.

pedagogickými a hygienickými normami („objektivní“ aspekt) a míra spokojenosti se službami („subjektivní“ aspekt); dosažitelnost ve smyslu nabídky, tj. existence služeb v relativní blízkosti; dostupnost ve smyslu volných míst v daném zařízení a finanční dosažitelnost. Vzhledem k velmi malému počtu těchto zařízení disponují pouze omezenými informacemi.

7.2.1. Zdravotnická zařízení typu jesle

Jesle jsou zvláštní dětská zařízení léčebně preventivní péče spadající do kompetence Ministerstva zdravotnictví ČR. V současnosti jsou všechna zařízení nestátní; zřizovateli jeslí jsou dnes nejčastěji obce. [Kuchařová, Svobodová, 2006]

Jesle patří dle § 38 zákona č. 20/1966 Sb., o péči a zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, mezi zvláštní zdravotnická zařízení. Jediným právním předpisem, který podrobněji zmiňuje jesle, je vyhláška č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi. Jedná se však pouze o obecné konstatování, že jesle poskytují péči dětem *zpravidla* ve věku do tří let, že navazují na péči o děti v rodině a v jakém druhu provozu je možné je zřídit. *Mikrojesle* se zřizují pro 3 až 5 dětí, jejich zřizovatelem může být obec. Mikrojesle mohou být vytvářeny tam, kde je nedostatek míst v jeslích, nebo nebylo možné jesle zřídit, a nemohlo být tak vyhověno žádosti rodičů o přijetí dítěte do jeslí [Aperio, 2006].

Kvalita péče

a. Zajištění kvality péče

Technické, personální a další věcné požadavky na provoz jeslí jsou upraveny metodickým pokynem Ministerstva zdravotnictví Provoz jeslí z roku 1968 (Věstník MZ č. 10/1968). Pokyn upravuje všeobecné zásady provozu, přijímání a propouštění dětí a pracovní podmínky zaměstnanců jeslí – např. dětem se poskytuje komplexní péče, jak z hlediska zdravotního, tak i výchovného, stravování dětí, přípravu stravy v jeslích, pobyt venku a spánek dětí, hygienu provozu jeslí, spolupráci jeslí s rodiči dětí, záznamy související s péčí o děti a úkoly zaměstnanců jeslí [Aperio, 2006]. V žádném právním předpise však není stanoven počet dětí v jednom oddělení jeslí, podrobnosti k organizaci a provozu jeslí, k výchovnému programu, personálu atd.

Provozování mikrojeslí je zcela specifické, upravené metodickým pokynem ministerstva zdravotnictví Zásady pro zřizování a provoz mikrojeslí (Věstník MZ

č. 35/1976). Péče o děti v mikrojeslích probíhá v domácnosti pečovatelky, přičemž byt musí být zdravotně nezávadný, suchý, vzdušný, slunný a dostatečně prostorný.

b. Míra spokojenosti a důvěry rodičů k poskytovaným službám

Výzkumy potvrzují, že ti rodiče, kteří jesle využívají či využívali, jsou s jejich službami spíše spokojeni, zatímco ti, kteří jich nevyužívali, k nim mají postoj spíše kritický [Hašková, 2008]. Kritický postoj mezi rodiči ke kolektivním zařízením péče obecně však výrazně převažuje; souvisí jak s preferencemi rodičovské péče obecně, tak i s názory zejména českých odborníků, dětských psychologů a pediatriů, na kolektivní péči do tří let [Schneiberg, 2007].

Dosažitelnost/dostupnost

Vzhledem k počtu těchto zařízení v České republice lze konstatovat, že jesle jsou obtížně dostupné. Od počátku devadesátých let, kdy bylo na území České republiky 1043 jeslí a mikrojeslí s 39 829 místy, jejich počet dále klesal, a to výrazněji, než v předchozím desetiletí. Podle Aktuálních informací Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR, č. 20/09 [ÚZIS, 2009], bylo ke konci roku 2008 v provozu pouze 48 jeslí a mikrojeslí celkem pro 1498 dětí. Do jeslí dnes dochází zhruba půl procenta z populace dětí ve věku do tří let [Kuchařová, 2009/1].

Nutno však podotknout, že územní rozložení jeslí je v České republice velmi nerovnoměrné. Žádné jesle nejsou zřízeny v Karlovarském a Libereckém kraji. V Praze je zřízeno celkem 7 jeslí, ve Středočeském kraji 4 jesle, v Jihočeském kraji 3 jesle, v Plzeňském kraji 4 jesle, v Ústeckém kraji 9 jeslí, v Královéhradeckém 2 jesle, v Pardubickém 1 jesle, 2 jesle v Kraji Vysočina, 3 jesle v Jihomoravském kraji, 3 v Olomouckém kraji, 5 ve Zlínském kraji a 4 v Moravskoslezském kraji. Pouze 1 jesle jsou zřizovány jinou právnickou osobou, ostatní jsou zřizovány obcí. [ÚZIS II., 2009]

Důležitým poznatkem je, že naprostá většina obcí uvádí jako důvod nezřizování jeslí nezájem o ně nebo nedostatečný počet dětí daného věku v obci na to, aby bylo možno naplnit minimální ekonomicky vhodnou kapacitu jeslí. Oprávněnost tohoto tvrzení dokazují fakta, že ve 28 % sledovaných obcí je 10 nebo méně dětí do tří let, v polovině obcí je maximálně 22 těchto dětí [Kuchařová, 2009/1] (tab. č. 1).

Tab. č. 1 Míra uspokojení poptávky po jeslích podle polohy obce ve vztahu k větším městům (absolutní počty)*

jesle uspokojují poptávku:	poloha obce				celkem
	v okolí velkého města	v okolí středně velkého města	malé obce vzdálené od měst	velké obce**	
všech zájemců	2	0	2	22	26
jen menší části zájemců	0	2	0	1	3
nabídka není občany využívána	5	10	1	1	17
celkem	7	12	3	24	46

* odpovídali jen představitelé obcí, podle nichž jsou jesle buď v jejich obci nebo v dosažitelné vzdálenosti

** nad 3 tisíce obyvatel, tyto nebyly dotázány, zda se nacházejí ve spádové oblasti větší obce

Zdroj: Kuchařová, 2009

Do jeslí jsou přijímány děti zpravidla od šesti měsíců věku, tedy po skončení mateřské dovolené. Dle dat Kuchařové [Kuchařová, 2009/1] děti mladší jednoho roku navštěvují jesle opravdu výjimečně, nejvíce je zde dětí ve věku dva až tři roky. V některých jeslích jsou i děti starší tří let (tab. č. 2).

Tab. č. 2: Průměrný podíl dětí daného věku v jeslích (v %)

Věk dětí	%
Do 12 měsíců	1
13–24 měsíců	22
25–36 měsíců	54
Nad 36 měsíců	23

Zdroj: Kuchařová, 2008

V nadpoloviční většině jeslí [Kuchařová, 2008] je počet dětí přijatých na maximálně pět dní v měsíci vyšší, než počet dětí využívající službu „tradičních celoměsíčních jeslí“, což souvisí se systémem sociálních dávek favorizujícím rodiče, kteří se rozhodnou využívat služeb obecních jeslí pouze na omezenou dobu a péči o dítě po zbytek měsíce řešit jiným způsobem. Snaha o zachování rodičovského příspěvku je klíčovým motivem pro docházku jen na pět dní v měsíci. „Je tak běžné, že si rodiče jednoduše sečtou poplatek za jesle, který by museli platit, a rodičovský příspěvek, o který přijdou, a zjistí, že se jim do práce chodit nevyplatí.“ [Schneider, 2007, str. 3]. Po zavedení zkrácené rodičovské dovolené tento motiv pro část rodičů sice vymizí, ale pro jejich větší počet potrvá nadále.

Většina jeslí má určena kritéria pro přijímání dětí (tab. č. 3). Kritéria jsou často nutností, protože veskrze nejsou jesle vždy schopny plně uspokojit zájem rodičů. Většina jeslí však nevychází vstříc především rodičům, kteří měli zájem pouze o pětidenní docházku (tab. č. 4). Neuspokojení všech žádostí o krátkodobou docházku však může být oproti pravidelné docházce spíše dočasné, často záleží na aktuální naplněnosti jeslí, jejichž kapacita je těmito dětmi mnohdy doplňována. Největší zájem bohužel bývá většinou na konci měsíce, kdy si někteří rodiče chtějí za každou cenu vyčerpat všech pět dní v měsíci a kapacita jeslí v tomto období nestačí. [Kuchařová, 2009/1]

Tab. č. 3: Kritéria pro přijímání dětí do jeslí

kritérium	absolutní počet jeslí	%
alespoň 1 z rodičů pracuje	13	62
trvalé bydliště	12	57
délka docházky	8	38
rodič samoživitel	8	38
docházka sourozence	6	29
jiné kritérium	5	24
státní občanství ČR	1	5
rodina se 3 a více dětmi	0	0

Zdroj: Kuchařová, 2008

Tab. č. 4: Je zájem rodičů takový, že musejí jesle některé děti odmítat?

	ano	ne
pro docházku na více než 5 dní v měsíci	7	14
pro docházku na 5 dní v měsíci	17	4

Zdroj: Kuchařová, 2008

Finanční dosažitelnost

Zdravotní péče je v jeslích poskytována za plnou nebo částečnou finanční úhradu¹⁹. Podle ust. § 15 odst. 11 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů, se hradí péče poskytovaná v jeslích z prostředků zřizovatele. Obce, jako zřizovatelé jeslí, mohou na provoz jeslí vyčlenit finanční prostředky ze svého rozpočtu. Je ovšem možné, aby péče o děti v jeslích byla plně hrazena rodiči. Obce samy rozhodují o tom, zda jesle zřídí, a samy si určují, v jaké výši budou v jeslích poplatky za péči o děti [Kuchařová, 2008].

¹⁹ Pouze pro představu, dle vyjádření ředitele jeslí Jana Schneidera [Schneider, 2009] místo v jeslích na jedno dítě stojí (bez nákladů na potraviny) 15 055 Kč měsíčně(!).

Finanční podporu od jiných subjektů v lokalitě, ve které působí, dostává menší část dotazovaných jeslí. Většina jeslí však žádnou obdobnou finanční podporu nemá. [Kuchařová, 2008]

Denní sazba za docházku dítěte na 5 dní v měsíci je více než dvojnásobná ve srovnání s denní sazbou pro dítě navštěvující jesle po celý měsíc. Dle výzkumu VÚPSV [Kuchařová, 2009/1] však poplatek za jesle hrazený rodiči pokrývá zhruba pouze 5–19 % celkových měsíčních nákladů na celodenní pobyt dítěte v obecních jeslích, zbývající částku hradí zřizovatel, tj. obec. Provoz jeslí je tak pro obce podstatně finančně náročnější, než provoz mateřských škol, které dostávají příspěvek na chod ze státního rozpočtu.

Statistiky týkající se poplatků a příspěvků ze strany obcí a rodičů neexistují. Podle informací získaných z internetových stránek jednotlivých zařízení se výše rodičovských poplatků pohybuje ve výši cca od 340 Kč (pro rodiče sociálně slabé, kteří pobírají pouze sociální dávky) až do výše 10,5 tis. Kč za měsíc. Je také možné, aby náklady na péči o dítě v jeslích byly plně hrazeny ze strany rodičů. [Kuchařová, 2009/1] Nákladnost jeslí se tak na nevyšším zájmu podílí a na druhé straně pravděpodobně podporuje zájem o mateřské školy u rodičů dětí mladších tří let, které jsou státním rozpočtem vysokou částkou dotovány. Je též zcela na rozhodnutí obce, zda při stanovení výše příspěvku bude přihlížet k sociální situaci rodiny, k výši jejich příjmů, zda se jedná o rodiče samoživitele apod. [Aperio, 2006] (tab. č. 5).

Tab. č. 5: Finanční zvýhodnění při hrazení poplatku za jesle

finanční zvýhodnění	ano	ne	<i>N</i>
děti ze sociálně slabých rodin	11	7	18
sourozenci dětí navštěvujících stejné jesle	4	14	18
děti nebo rodiče s trvalým bydlištěm v obci	1	17	18
děti z neúplných rodin	0	17	17

Zdroj: Kuchařová, 2008

V soukromých zařízeních se poplatky za docházku do jeslí pohybují výrazně výše než v jeslích zřizovaných obcemi. Dle šetření VÚPSV [Kuchařová, 2008], ve kterém byl dotazován vzorek poskytovatelů rané školní a předškolní péče o děti, ze soukromých zařízení uvedli výši poplatků pouze 2 dotázaní a uvedené částky jsou 10 tisíc a 5–18 tisíc Kč. Z důvodů takto nízkých četností však nelze činit žádná další srovnání.

7.2.2. Služby péče o děti provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání

Zařízení pro děti ve věku do tří let mohou být provozována i soukromými osobami v souladu se zákonem č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů, a nařízením vlády č. 278/2008 Sb., o obsahových náplních jednotlivých živností, v rámci vázané živnosti „**Péče o dítě do 3 let věku v denním režimu**“ s vymezením kvality této péče. Nejedná se o jesle v pravém slova smyslu.

Péče o děti do tří let věku může být uskutečňována rovněž v rámci volné živnosti „**Poskytování služeb pro rodinu a domácnost**“ dle z. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání. Obsahem této živnosti je mimo jiné individuální péče o děti nad tři roky věku v rodinách a *příležitostné krátkodobé* hlídání dětí včetně dětí do tří let věku. Rozhodně se tak nesmí jednat o pravidelnou, celodenní péči.

[MPSV, 2009/2]

Výše uvedené živnosti lze využít i **zaměstnavateli při zajištění hlídání nejmenších dětí na pracovišti.**

Kvalita péče

a. Zajištění kvality péče

V oblasti provozování vázané živnosti jsou kladeny vysoké nároky především na hygienické předpisy. V případě provozování této vázané živnosti je třeba splnit přísné požadavky zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zejména prováděcí vyhlášky č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých, včetně dalších předpisů. [Příhodová, 2007/2]

Obsahová náplň živnosti je specifikována jako individuální výchovná péče o svěřené děti do tří let věku v denním nebo v celotýdenním režimu zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Podnikatel musí splňovat podmínku odborné způsobilosti k výkonu povolání všeobecné zdravotní sestry, zdravotnického asistenta, ošetřovatele, porodní asistentky nebo záchranáře anebo odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka nebo pracovníka v sociálních službách.²⁰ [Příhodová, 2007/2]

²⁰ Dle novely č. 130/2008 Sb. k z. č. 455/1991 Sb., která rozšiřuje odbornou kvalifikaci osoby podnikatele.

Služba péče dle této živnosti může být poskytována v **domácnosti dítěte** (chůva pečující o děti v jejich domácím prostředí) nebo v **provozovně poskytovatele** (soukromé „miniškoličky“, mikrojesle, hlídací dětská centra). [Kuchařová, 2009/1]

V případě volné živnosti „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“ jsou služby poskytovány výhradně v domácnosti klientů a podmínky pro provoz jsou jednodušší. Nicméně, jak již bylo uvedeno, nesmí se jednat o pravidelnou celodenní péči.

Provozovatelé často zmiňují striktní požadavky na osoby a provozovny péče o děti do tří let věku v denním režimu jako překážku rozvoje těchto služeb. Přísné a příliš úzce vymezené jsou především požadavky na zdravotnické vzdělání osob, podnikajících v této oblasti. Striktně nastavená kritéria často brání potencionálním provozovatelům získat živnostenský list pro tuto službu [Kuchařová, 2009/1].

b. Míra spokojenosti a důvěry rodičů k poskytovaným službám

Míru důvěry k poskytovaným službám ovlivňují vzorce chování rodičů v České republice, kteří preferují rodinnou péči a neformální sítě do třech let dítěte, což se týká především menších měst a obcí (oproti hl. m. Praze) [Kuchařová, 2009/2]. Zde je nerodinná individuální péče o dítě stále považována za výjimečnou.

Soukromé služby péče o děti se musí často potýkat s obtížným hledáním důvěry klientů zejména mimo oblast hlavního města Prahy. Naopak, v hlavním městě Praze, kde je vyšší poptávka než nabídka, často chybí kvalitní pečovatelky. [Kuchařová, 2009/1]

Dosažitelnost/dostupnost

Dle údajů Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí je evidováno celkem zhruba 93 subjektů²¹, podnikajících pod živnostenským oprávněním „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“. Podle dat Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí RZV06²² se podíly matek předškolních dětí, využívajících služby najaté osoby pohybují pouze od 2 do 5 %, většinou se přitom jedná o nárazovou výpomoc několikrát za měsíc [Kuchařová, Svobodová, 2006].

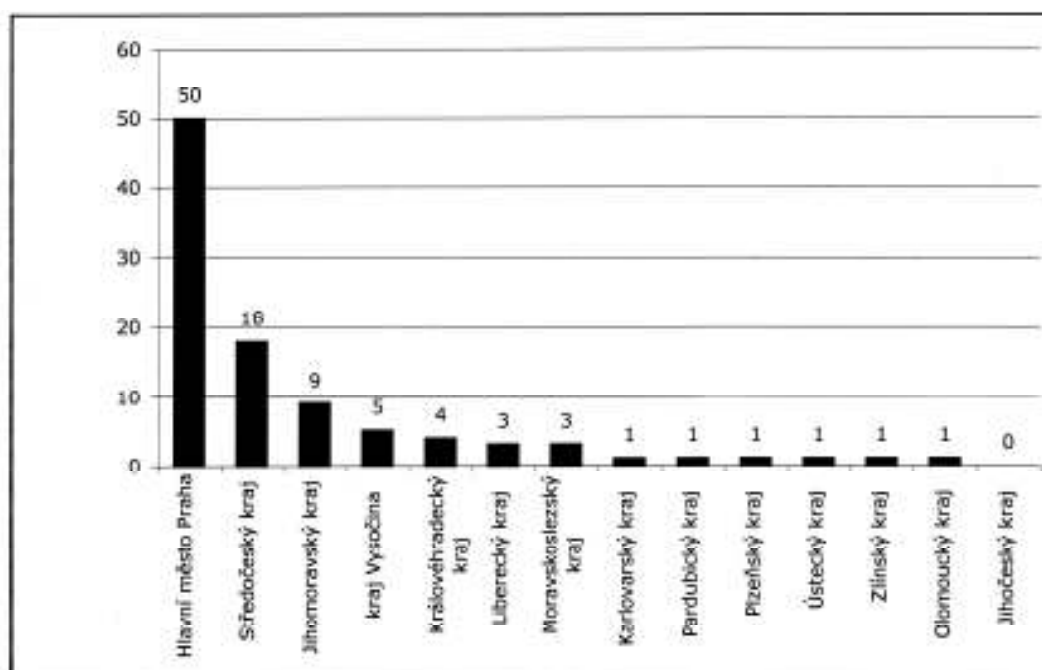
Agentur a jednotlivců, kteří podnikají na základě vázané živnosti, je tak v celé ČR velmi omezené množství. Nejvíce se přitom vyskytují v Praze a Středočeském kraji (tvoří zhruba 75 % všech těchto osob/agentur!) (viz graf č. 1). Žádná ze soukromých služeb

²¹ Údaje jsou pouze orientační, není vyloučeno, že se liší od oficiálních údajů živnostenských úřadů jednotlivých krajů, které však nejsou dostupné.

²² RZV06: Rodina a zaměstnání I-V, VÚPSV-STEM 2006 (série 5 sond věnovaných vybraným typům rodin podle rodinného cyklu, každá má cca 500 respondentů).

nerodinné péče není nijak masově využívána. Nejvíce jsou tyto soukromé služby rozvinuty v Praze, kde se vedle jednotlivců nachází i agentury, které tyto služby poskytují. V tomto Praha kontrastuje se zbytkem republiky, kde je poptávka po tomto typu služeb nízká a v naprosté většině rodin pečuje o dítě do tří let věku matka. Zejména proto se zde pak vyskytují spíše jednotlivci, kteří tuto službu provozují, než agentury, které by se ztěžila uživily. [Kuchařová, 2009/1]

Graf č. 1 Výskyt subjektů s registrovanou vázanou živností „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ v krajích ČR (absolutní počty)

Zdroj: Firemní monitor Albertina 2/2008.

Pozn.: Údaje jsou pouze orientační, není vyloučeno, že se liší od oficiálních údajů živnostenských úřadů jednotlivých krajů, které však bohužel nejsou dostupné.

Zdroj: Kuchařová, 2009

Finanční dosažitelnost

Úplata za služby poskytované v režimu živnostenského podnikání je stanovena na komerční bázi poskytovatelem. Cenová hladina poskytovaných služeb je rozdílná dle toho, zda agentura je nebo není plátcem DPH. Péče o děti spadá do oblasti služeb, které jsou dle zákona zdaňovány 19% daní [Kuchařová, 2009/1]. To, v souvislosti se striktně nastavenými kritérii k získání živnostenského listu pro tuto službu, které rovněž navyšují cenu služby, činí tyto služby velmi finančně nákladné. Při měsíčním celodenním využívání služeb chůvy či služeb soukromého „hlídacího centra“ apod. se ceny pohybují v průměru

mezi 12 000–15 000 měsíčně; 130–150 Kč na hodinu [Kuchařová, 2009/1]. Pravidelné využívání této péče například na osm až deset hodin denně v pracovních dnech si mohou dovolit jen rodiny s nadprůměrnými příjmy.

Mluvíme-li o menších městech a obcích, finanční nedostupnost je zde umocněna nižšími příjmy matek [Kuchařová, 2009/2].

7.2.3. Mateřská škola

Dítě mladší tří let může být přijato také do mateřské školy – podle ust. § 34 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), je předškolní zařízení organizováno pro děti ve věku *zpravidla* od tří do šesti let [MPSV, 2009/2] – žádný právní předpis nestanoví spodní věkovou hranici dětí pro přijímání k předškolnímu vzdělávání. Je tedy na uvážení ředitele mateřské školy, zda přijme i dítě, kterému jsou méně než tři roky. Pokud je dítě mladší tří let schopno plnit požadavky, které jsou na něj tímto druhem vzdělávání kladeny, může je ředitel školy přijmout - připravenost takového dítěte je možno zjistit stanovením zkušebního pobytu dítěte v délce maximálně tří měsíců [Bayerová, 2009]. Nutno však podotknout, že zatímco jesle a živnosti péče o dítě do tří let věku spočívají v péči o dítě, předškolní zařízení se zaměřuje na vzdělávání a výchovu dítěte.

Kvalita péče

a. Zajištění kvality péče

Mateřské školy jsou ve většině případů samostatné objekty, u nichž se předpokládá celodenní provoz zahrnující výuku, hry, vycházky a odpočinek dětí [Bayerová, 2009]. Pro provoz těchto objektů pak platí hygienické a bezpečnostní předpisy. Hygienické požadavky na prostory a provoz škol upravuje zákon č. 410/2005 Sb. o ochraně veřejného zdraví. Vzhledem k tomu, že mateřská škola má i funkci vzdělávací, musí zde být schválena vzdělávací koncepce, která bude odpovídat rámcovému vzdělávacímu programu (dle zákona č. 49/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)).

b. Míra spokojenosti a důvěry rodičů k poskytovaným službám

Vzhledem k velkému zájmu a velké návštěvnosti těchto zařízení – do mateřských škol, byť docházka není povinná, dochází v průměru 85 % všech dětí ve věku 3–6 let

a 26 % dětí ve věku 2–3 roky [Kuchařová, Svobodová, 2006], lze konstatovat, že rodiče těmto službám důvěřují.

Dosažitelnost/dostupnost

Přes svoji dosažitelnost jsou mateřské školy pro děti mladší tří let dostupné hůře. Za rok 2008 navštěvovalo mateřskou školu celých 25 % dětí ve věkové skupině 2–3 roky [ÚIV, ČSÚ, 2009]²³ (předchozí roky viz tab. č. 6). Počet neuspokojených přihlášek do mateřských škol se však mezi lety 2000 a 2006 zpětinasobil. Z kapacitních důvodů jsou tak v mateřských školách odmítány zejména přihlášky dětí mladších tří let a těch rodičů, kteří chtějí dítě do mateřské školy umístit pouze na omezený čas během týdne. [Uhde, 2008]

Tab. č. 6: Podíl dětí v mateřských školách v jednotlivých věkových kategoriích populace ve školním roce 1996/1997 až 2004/2005

věk	1996/ 1997	1997/ 1998	1998/ 1999	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005
mladší než 3 roky	12,2%	11,0%	14,3%	16,9%	20,8%	22,4%	24,5%	24,9%	26,4%
3leté	55,7%	58,4%	61,0%	66,5%	70,0%	72,1%	76,4%	79,0%	77,1%
4leté	81,3%	83,2%	90,0%	89,0%	91,4%	90,8%	90,8%	92,8%	93,4%
5leté	90,2%	91,4%	92,5%	98,4%	95,7%	93,8%	94,9%	94,4%	94,1%
starší než 5 let	18,4%	19,4%	20,9%	21,5%	23,0%	22,3%	22,5%	23,6%	22,4%

Zdroj: Kuchařová, 2006

Finanční dosažitelnost

Významným rozdílem oproti předchozím uvedeným službám je způsob financování – vzhledem k tomu, že mateřské školy poskytují vzdělávání dle školského zákona, je na ně možné použít finanční prostředky ze státního rozpočtu [Bayerová, 2009]. Vzhledem k několikanásobně vyšším poplatkům v jeslích oproti úplatě v mateřských školách žádají rodiče o umístění dětí mladších tří let v mateřské škole, a to i v případě, že v místě jsou zřízeny jesle [Kuchařová, 2009/1]. Další prostředky poskytují zřizovatelé škol a školských zařízení, tedy kraje a obce, a to ze svých rozpočtů [Aperio, 2006]. Platba rodičů za služby mateřských škol se skládá ze dvou základních částí – úplaty za docházku dítěte do mateřské školy a platby za stravné. Výběr školního a jeho výše se liší v závislosti na velikostní skupině obce. V nejmenších obcích do 500 obyvatel rodiče ve 25 % případů za

²³ Dle Haškové (Hašková, 2008) je však pravděpodobné, že některé děti mladších tří let jsou k docházce do mateřských škol zapsány o několik měsíců dříve, než je začnou reálně navštěvovat. Nedostatek míst v zařízeních denní péče o děti totiž vede k situacím, kdy rodina platí za docházku dítěte mladšího tří let již od ledna, nebo září, nicméně školka akceptuje každodenní docházku dítěte až v době, kdy reálně dosáhne věku tří let.

docházku neplatí. V obcích nad 2000 obyvatel se výše poplatku pohybuje v rozmezí 260–420 Kč měsíčně. Průměrná výše platby včetně stravného na měsíc vztažená k průměrnému čistému měsíčnímu příjmu úplné rodiny s dětmi představuje pouze 2,7 %, neúplné rodiny vydají za mateřskou školu 5,3 % svého čistého měsíčního příjmu. [Kuchařová, 2009/1]

Při platbě mohou být vybrané skupiny zvýhodněny. Nejčastěji se jedná o sociálně slabé rodiny, kterým téměř polovina škol úplatu odpouští. [Kuchařová, 2009/1]

7.2.4. Specifická zařízení poskytující služby péče o děti do tří let věku

7.2.4.1. Zaměstnavatelé: hlídání dětí na pracovištích

Hlídání dětí na pracovišti lze zajistit několika způsoby: buď prostřednictvím externího subjektu (tj. osob pracujících na živnostenský list), či prostřednictvím vlastních zaměstnanců. Výhodou je, že pokud si firma zřídí vlastní mateřskou školu dle školského zákona, tzv. firemní školku, může si náklady na zřízení a fungování firemní školky odečíst z daní. Splnit podmínky pro zřízení však znamená zvláště pro střední a malé firmy zcela neúměrné finanční zatížení. U menších společností se dá předpokládat i menší počet dětí, a její provoz by tedy mohl být ztrátový. [Schulmann, 2007]

Hlídání dětí na pracovištích se v České republice vyskytuje zatím ojediněle. V roce 2004 fungovalo zhruba na 2 % českých pracovištích, v 8 % případů jej bylo možné zavést, v 83 % případů zavedení tohoto opatření nepřipadalo dle vyjádření zaměstnavatelů v úvahu. [CVVM, Výzkum naše společnost 2004]

7.2.4.2. Mateřská a rodičovská centra

Mezi zařízení poskytující péči o dítě lze zahrnout rovněž **mateřská, rodičovská centra** a zařízení podobného typu. Jedná se o střediska vzájemného setkávání rodičů s dětmi (nejčastěji rodičů na mateřské a rodičovské dovolené) za účelem různých společných aktivit, vzdělávání a dalších činností. Jsou jimi aktéři nestátního neziskového sektoru, nejčastěji forma občanských sdružení podporovaných ze státního rozpočtu, z rozpočtů krajů a obcí a ze sponzorských darů. Hlavním účelem mateřských center je prevence sociální izolace rodičů pečujících o dítě v rámci mateřské/rodičovské dovolené, tedy společné trávení času s dalšími rodiči a se svými i jejich dětmi [www.materska-

centra.cz]. V rámci těchto zařízení je však v současné době služba péče o dítě (hlídání dětí) pouze doplňkovou činností. [Schulmann, 2007]

V podstatě zásadní překážkou bránící v poskytování služby hlídání dětí mateřskými centry jsou striktní požadavky na osoby a provozovny péče o děti do tří let věku v denním režimu. Organizování pravidelného hlídání se často jeví jako příliš komplikované. Dle Kuchařové informátoři zmiňují zejména problémy se zajištěním přiměřeně vzdělaných chův či lektorů, problémy s přísnými hygienickými předpisy a nároky na prostor. Mateřská a rodičovská centra mají totiž velmi omezené zdroje a nejistou finanční situaci. [Kuchařová, 2009/1] Mateřská centra stejně jako jiné nevládní organizace shánějí na svoji činnost finanční prostředky prostřednictvím fundraisingu zaměřeného jak na soukromé subjekty, tak i subjekty veřejné, jakou jsou obce nebo ministerstva. Ty realizují příslušné programy, v rámci nichž si mateřská centra mohou podat žádost o udělení grantů. S granty s trváním po dobu jednoho roku se mateřská a rodičovská centra potýkají zejména s problémy zajištění kvalifikovaných pečovatelek. [Aperio, 2006]

7.3. Shrnutí - identifikace hlavních nedostatků

Na základě uvedeného rozboru jednotlivých typů péče a výzkumů, týkajících se preferencí rodičů v České republice shrnu základní **limity rozvoje služeb na straně nabídky**. V případě zdravotnických zařízení typu jesle a služeb péče o děti provozovaných na základě zákona o živnostenském podnikání byly rovněž identifikovány **limity rozvoje služeb na straně poptávky**, které však s limity na straně nabídky často úzce souvisejí.

7.3.1. Limity rozvoje služeb na straně nabídky

7.3.1.1. Zdravotnická zařízení typu jesle

Limity nabídky jsou obecně spatřovány ve **vysokých nákladech na provozování jeslí**. Oproti mateřským školám zřizovatelé jeslí, tj. ve většině případů obce, nemají nárok na finanční dotaci ze státního rozpočtu [Aperio, 2006]. Proti jejich zřizování působí ekonomika jejich provozu a rovněž nároky na kvalitu, zejména hygienickou. Většina představitelů jeslí z výzkumného šetření VÚPSV, projektu HR 162/07 [Kuchařová, 2008], se domnívá, že by však měla zůstat stejná a cena by se neměla snižovat na úkor kvality těchto zařízení.

Naprostá většina obcí uvádí jako důvod nezřizování jeslí **nezájem** o ně nebo **nedostatečný počet dětí daného věku** v obci na to, aby bylo možno naplnit minimální ekonomicky vhodnou kapacitu jeslí [Kuchařová, 2009/1].

7.3.1.2. Služby péče o děti provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání

Limity jsou zejména **striktní požadavky na osoby a provozovny** péče o děti do tří let věku v denním režimu. Striktně nastavená kritéria často brání potenciálním provozovatelům získat živnostenský list pro tuto službu [Kuchařová, 2009/1]. Přechod z nelegálně provozované činnosti v rámci „šedé ekonomiky“ na legalizovanou tak bohužel zvyšuje cenu a odrazuje klienty. Další velkou nevýhodou je vysoké **daňové zatížení** poskytovatelů péče o děti (DPH činí 19 %) [Kuchařová, 2009/1].

Soukromé služby péče o děti se musí často potýkat s **obtížným hledáním důvěry klientů** (zejména **mimo oblast hlavního města Prahy**) [Kuchařová, 2009/1].

7.3.1.3. Mateřské školy

Cca 25 000 dětí mladších tří let navštěvuje mateřské školy [ÚIV, 2009]. **Mateřské školy ale nemohou za současných podmínek** (zejména vysoké počty dětí ve třídě) **přijímat děti mladší tří let ve větším počtu a nahrazovat tak jesle.**

Je třeba zdůraznit, že v současné době, kdy mateřské školy do jisté míry jesle suplují, stát (z rozpočtové kapitoly MŠMT) za děti mladší tří let hradí cca 1 mld. Kč [MPSV III., 2009].

7.3.1.4. Specifická zařízení poskytující služby péče o děti do tří let

V podstatě zásadní překážkou bránící v poskytování služby hlídání dětí zaměstnavateli a ostatně i mateřskými a rodičovskými centry jsou **striktní požadavky na osoby a provozovny** péče o děti do tří let věku v denním režimu. Organizování pravidelného hlídání se často jeví jako příliš komplikované. Dle Kuchařové informátoři zmiňují zejména problémy se zajištěním přiměřeně vzdělaných chův či lektorů, problémy s přísnými hygienickými předpisy a nároky na prostor. Mateřská a rodičovská centra mají navíc velmi omezené zdroje a nejistou finanční situaci. [Kuchařová, 2009/1]

7.3.2. Limity rozvoje služeb péče o děti na straně poptávky

7.3.2.1. Zdravotnická zařízení typu jesle

Limity rozvoje na straně poptávky jsou zřejmě zapříčiněny nezájmem z důvodu **nákladnosti jeslí** oproti mateřským školám, které jsou státním rozpočtem vysokou částkou dotovány.

Nejedná se však o cenu samotnou, ale i o **ztrátu rodičovského příspěvku**, která je s využíváním jeslí spojena – snaha o jeho zachování je klíčovým motivem pro využívání jeslí jenom na pět dní v měsíci [Schneider, 2007].

Limitem poptávky po jeslích je rovněž jejich **nepopularita mezi rodiči**, která souvisí jak s preferencemi rodičovské péče obecně, tak i s názory odborníků na kolektivní péči do tří let [Schneiberg, 2007]. V neposlední řadě nepopularita těchto zařízení tkví v jejich stigmatizaci, která je způsobena totalitním režimem.

7.3.2.2. Služby péče o děti provozované v režimu zákona o živnostenském podnikání

Limity v rozvoji na straně poptávky tkví zejména v nezájmu rodičů o tyto služby v důsledku **vysokých cen za pravidelnou péči**. Mluvíme-li o menších městech a obcích, finanční nedostupnost je zde umocněna nižšími příjmy matek [Kuchařová, 2009/1]. Pokud jsou rodiče ochotní zaplatit za hlídání svých dětí vyšší sumu peněz, většinou si spíše představují, že se bude jednat o individuální péči, než aby vyhledávali kolektivní zařízení. Dle Kuchařové [Kuchařová, 2009/1] bohužel však platí, že individuální péče poskytovaná chůvou je v praxi velmi často poskytovaná pouze „načerno“, protože je cenově dostupnější.

Dalším bezesporným limitem jsou **vzorové chování rodičů v České republice, kteří preferují rodinnou péči a neformální sítě do třech let dítěte, což se týká především menších měst a obcí** (oproti hl. m. Praze) [Kuchařová, 2009/2].

Výše uvedené limity rozvoje služeb na poptávkové straně byly popsány na základě sociologických šetření Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí, jak již bylo uvedeno v kap. 7. 2. Nicméně, pro zajímavost uvedu i výsledky vlastního kvalitativního výzkumu (viz kap. 4. 1.), ve kterém rodiče, byť nedostatek služeb péče o děti vnímají jako problémový, uvádí důvody svého menšího zájmu o tyto služby. Všimněme si, že až na

jednu výjimku kopírují uvedené limity rozvoje na straně poptávky dle sociologických šetření.

7.3.2.3. Kvalitativní výzkum: limity poptávky mezi rodiči

Svůj kvalitativní výzkum jsem již popsala v kap. 4. 1. Rodiče v něm rovněž nastínili základní problémy, které zapříčiňují jejich menší zájem o služby péče o děti. Jsou jimi zejména:

Nákladnost soukromé péče

Diskutující nejčastěji zmiňovali cenu soukromých zařízení, ke kterým oproti jeslím mají většinou přístup, ale jsou pro ně finančně nedostupné. Například Giga: „*Momentálně bych ráda kamkoliv do práce... Jesle tu nejsou (v okruhu 40ti km), na soukromé nemám – tolik bych ani nevydělal a školka praská ve švech:-,*“ Ananta: „*(...) třeba samoživitelky, ty jsou bez jeslí často nahrané, na chůvu často nemají peníze.*“ Leny 74 (2 děti): „*Přiznám se, že kdybych náhodou měla třetí dítě, tak bych doma už nebyla. Maximálně do roka. Řešila bych to chůvou, ale padla by celá výplata :-(. Chybí mi tady to, že když člověk chodí do práce, nemůže si zaplatit ani tu chůvu.*“

Nevhodnost péče v kolektivních zařízeních

Dostupné kolektivní služby péče o děti do tří let věku byly často kritizovány, zejména z důvodu tamního personálu, který si nebyl schopen s dítětem vytvořit vztah. Jako u Jandyk: „*(...) Není to moc drahé, ale dítě bych tam asi nedala. Vadí mi, že se tam pořád střídají děti a tak to dítě tam vlastně nikoho nezná.*“ Winky: „*Říkala jsem si, že to pořeším přes jesle - v té době se v městě kde měla probíhat moje práce otvíraly (staronově, jen pod novým majitelem - soukromé z bývalých městských). Bohužel dcera nebyla moc kontaktní, prakticky celý rok tam prořvala (ty dvě dopoledne týdně), což mě neuvěřitelně deptalo.*“

Omezení pět dní v měsíci v kolektivním zařízení

Často byly zmiňovány nevýhody, týkající se jeslí, a to omezení docházky maximálně na pět dnů v měsíci při zachování nároku na rodičovský příspěvek. Za všechny uvedu názor Winky: „*Navíc jsem to musela šulit, aby mi to vycházelo na max. pět dní v měsíci (to zrovna začlo platit, byla jsem naštvaná - potřebovala jsem hlídání de-facto 24 hodin týdně, kdybych ji dávala 5x v měsíci po 8 hodinách bylo by to 40 hodin které bych mohla mít dítě*

hlídané a nepřijít o rodičák, ale protože jsem to měla rozložené do více dní, musela jsem to pytlíkovat s ředitelkou aby to psala "srozumitelněji"). (..) Takže tohle konkrétně vadilo mě - hloupé rozvržení ve smyslu "max. pět dní v měsíci".“

7.4. Shrnutí

V této kapitole byly identifikovány hlavní limity rozvoje služeb péče o děti, které však netkví pouze na straně nabídky, ale rovněž na straně poptávky. Rodiče mají zejména malou důvěru v kolektivní zařízení služeb péče o děti zřizované státem, tj. k jeslím, což souvisí jak s preferencí rodičovské péče obecně, tak s postojem českých dětských psychologů a pediatriů, kteří považují tuto péči za nevhodnou; i přes zájem některých rodičů o tuto péči někteří poskytovatelé této péče uvádí, že jesle nebudují zejména z nezájmu o ně a z obav nenaplnění jejich kapacity. Nicméně, nedůvěra existuje i k poskytovatelům individuálních forem péče o děti, což je patrné zejména na malých městech a obcích.

Z uvedených limitů rozvoje služeb péče o děti však v podstatě vyplývá, že pro zlepšení současného stavu, i přes limity rozvoje na straně poptávky, je možné:

- jednat o výrazné změně nebo zmírnění podmínek provozování vázané živnosti péče o děti a k tomu se vztahujících kvalifikačních a hygienických požadavků; je však otázkou, jakou měrou revidovat podmínky poskytování péče o dítě do tří let tak, aby zůstal zachován princip „nejlepšího zájmu dítěte“
- jednat o snížení daňového zatížení při poskytování služeb péče o děti ze stávajících 19% DPH na 9% (za poskytování např. úklidových služeb je 9% hladina DPH)²⁴
- jednat o zrušení maximálně pětidenní měsíční docházky do institucionálního zařízení péče o děti pro zachování rodičovského příspěvku s ohledem na to, že jesle nejsou oproti mateřským školám dotovány; nepůjde se však proti smyslu rodičovského příspěvku?
- jednat o zpřístupnění poskytování služeb péče o děti i poskytovatelům, jejichž účelem není primárně zisk, jako např. mateřská a rodičovská centra

²⁴ Od 1. 1. 2010 je hladina DPH již 20% a 10%.

a zaměstnavatelé; budou však pro ně podmínky poskytování po jejich zmírnění již přijatelné?

- jednat o navýšení kapacit mateřských škol tak, aby do nich mohly být běžně přijímány i děti mladší tří let; je však otázkou, nakolik je péče pro děti do tří let v mateřských školách vhodná.

Jak je vidno, i identifikace problémových oblastí služeb péče o děti do tří let věku není jednoduchou „kuchařkou“ opatření pro zlepšení stávajícího stavu. Nezapomeňme, že v současné době je rovněž na české politické scéně diskutováno zavedení nových, alternativních forem péče o děti, které by do jisté míry doplňovaly současnou nabídku, viz Prorodinný balíček. S možnostmi, které jsou v současné době diskutovány, se seznámíme v následující kapitole.

8. Možnosti řešení nedostatečné nabídky služeb péče o děti do tří let věku

Návrhy řešení, které jsou v současné době diskutovány, vycházejí především z faktu, že péče o děti do věku tří let je hrazena pouze z prostředků zřizovatelů (obcí) a rodičů: ze státního rozpočtu nejsou poskytovány žádné finanční prostředky. Vzhledem k několikanásobně vyšším poplatkům v jeslích oproti úplatě v mateřských školách žádají rodiče o umístění dětí mladších tří let v mateřské škole, a to i v případě, že v místě jsou zřízeny jesle. Nicméně, jak již bylo výše uvedeno, předpokladem většího rozšíření služeb péče o děti je úsilí o zapojení soukromého sektoru do jejich vytváření, a to zejména s ohledem na skutečnost, že **veřejný sektor disponuje omezenými finančními prostředky, které by mohl do rozvoje této oblasti investovat** [Vládní záměry, 2009]. Z toho vyplývá, že některá řešení jsou již ze své povahy – prozatím – nerealizovatelná.

V případě péče o děti do tří let věku provozované soukromými subjekty na základě vázané živnosti „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ se nejedná o finančním dopad na státní rozpočet, ale především o finanční dostupnost této služby pro rodiny s dětmi. Je tak třeba samozřejmě jednat o podmínkách, které poskytovatelům vázané živnosti umožní provozovat tuto službu bez neúměrných nákladů. Základní limity jsou uvedeny v předchozích kapitolách. Nicméně, vzhledem k předpokladu, že i při zjednodušení podmínek se bude jednat o službu s vyššími poplatky a tudíž vyšší finanční náročností pro rodiny, nelze předpokládat, že by poptávku po službách péče o děti do tří let věku provozování této živnosti do jisté míry pokrylo.

8.1. Zachování současného stavu možností zřízení a financování

Zařízení péče o děti do tří let věku v denním režimu by zůstala v kompetenci Ministerstva zdravotnictví, byla by i nadále zřizována obcemi nebo soukromými zřizovateli bez nároku na dotace ze státního rozpočtu. Toto řešení předpokládá ponechat jesle jako zvláštní zdravotnické zařízení a vydat prováděcí předpis, který by stanovil podrobnosti zřizování, organizace a provozu těchto zařízení.

Péči v jeslích ovšem nelze dle některých kritiků dále považovat za zdravotní péči. Pokud by byly jesle i nadále ponechány jako zvláštní zdravotnické zařízení, musely by péči v jeslích i nadále vykonávat zdravotní sestry, kterých je nedostatek [MPSV IV., 2009].

Vzhledem k tomu, že ze státního rozpočtu nejsou na provoz zařízení péče o děti do tří let věku poskytovány žádné finanční prostředky, navrhuje se rovněž zrušení omezení délky návštěvy dítěte v jeslích nebo v jiném obdobném zařízení pro děti do tří let věku v souvislosti s pobíráním rodičovského příspěvku (ne u mateřských škol; MŠ jsou poskytovány finanční prostředky ze státního rozpočtu na tzv. přímé výdaje na vzdělávání, došlo by tedy k duplicitě poskytování státních prostředků) [MPSV IV., 2009]. Tím by byla rodinám poskytnuta finanční podpora, kterou by mohly využít na zajištění péče o dítě v jeslích či jiném obdobném zařízení (s výjimkou MŠ). Pokud by byl zákon o státní sociální podpoře novelizován, případně by se zavedl místo rodičovského příspěvku např. příspěvek na péči o dítě, byla by zvýšena podpora rodin s dětmi do tří let věku, aniž by došlo k velkému navýšení výdajů ze státního rozpočtu.

Navrhovaná novela je však podle MPSV proti smyslu a cíli této dávky, a to zejména u návrhu týkajícího se dětí do tří let věku. Cílem rodičovského příspěvku je umožnit rodiči celodenně osobně pečovat o své malé dítě. Podporují se příjmy rodiny v situaci, kdy jeden z rodičů není buď vůbec, nebo ve velmi omezené míře výdělečně činný z důvodu péče o malé dítě, což je i z hlediska psychosociálního vývoje dítěte právě v tomto věku žádoucí [Stanovisko MPSV, 2009]. Tato situace by navíc měla za následek nedostatečné finanční ohodnocení rodičů, kteří s dítětem zůstávají doma. Ti by měli za svůj příjem pouze rodičovský příspěvek, naproti tomu rodiče využívající pro své děti každodenní péče v jeslích by pobírali stejnou výši rodičovského příspěvku spolu se mzdou z výdělečné činnosti, která by mohla být v tomto případě prováděna i na plný úvazek.

Vzhledem k tomu, že důvodem pro omezení návštěvy dětí v zařízeních pro účely rodičovského příspěvku je zajištění osobní péče rodičem – proto se mu poskytuje rodičovský příspěvek – není toto omezení vázáno na zřizovatele takového zařízení nebo poskytování dotací z veřejných prostředků. [MPSV IV., 2009].

8.2. Zařízení denní péče jako součást tzv. Prorodinného balíčku

„Soubor prorodinných opatření – Prorodinný balíček“ byl schválen usnesením vlády č. 1451 ze 19. listopadu 2008 v podobě odpovídající věcnému záměru zákona. Nicméně, jeho schválení je nejisté, tzn. prozatím patří pouze do „možností“ řešení daného stavu.

Materiál je tematicky členěn do tří hlavních okruhů:

- sladění pracovního a rodinného života;
- aktivní otcovství;
- náhradní péče o děti rodinného typu.

Služby péče o děti jsou soustředěny do prvního tematického okruhu. Jedná se jak o zavedení nových typů služeb, tak o podporu stávajících prostřednictvím usnadnění podmínek pro jejich zřízení a fungování. Ministerstvo práce a sociálních věcí zavádí dvě nové služby péče o děti individuálního charakteru, kterými jsou:

- institut vzájemné rodičovské výpomoci;
- služba péče o děti poskytovaná na nekomerčním základě – institut miniškolky.

[Soubor prorodinných opatření, 2008]

Institut vzájemné rodičovské výpomoci

Vzájemnou rodičovskou výpomocí se rozumí poskytování péče o jiné než vlastní dítě evidovaným poskytovatelem v jeho domácnosti za limitovanou úplatu. Jde o péči rodinného typu poskytovanou na individuálním základě a v úzké spolupráci se zákonnými zástupci dítěte nebo jinými osobami, kterým bylo dítě svěřeno do trvalé péče nahrazující péči rodičů. [Soubor prorodinných opatření, 2008]

Institut vzájemné rodičovské výpomoci umožní rodičům pečujícím osobně a celodenně o vlastní dítě do sedmi let věku, aby v rámci této služby pečovali za limitovanou úplatu o další nejvýše tři děti jiných rodičů, celkem tedy o čtyři děti dohromady. Předpokládá se, že úplata za poskytování bude vzhledem k požadavku finanční dostupnosti zastropována částkou 5 000 Kč za dítě měsíčně, přičemž bude osvobozena od daně z příjmů fyzických osob²⁵. Pobírá-li navíc rodič rodičovský příspěvek,

²⁵ Vzájemná rodičovská výpomoc nezakládá rovněž účast na nemocenském a důchodovém pojištění, a proto se z příjmu této činnosti neodvádí pojistné na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Z příjmu se rovněž neplatí pojistné na veřejné zdravotní pojištění. [Soubor prorodinných opatření, 2008]

nárok na něj mu zůstane zachován. Principem služby je, že vlastní rodičovství je chápáno jako dostatečná kvalifikace pro péči o svěřené děti. Poskytovatel bude moci službu poskytovat na základě evidence na obecním úřadě, avšak k výkonu služby nebude potřebovat živnostenské oprávnění. Proces evidence bude jednoduchý a administrativně nenáročný. [Soubor prarodinných opatření, 2008]

Vzájemná rodičovská výpomoc je v podstatě legalizací služby, která v České republice již řadu let funguje ve sféře šedé ekonomiky. Současná vláda se rozhodla tento typ služby podpořit, vyzdvihnout na oficiální úroveň a přidělit jí základní pravidla. [Soubor prarodinných opatření, 2008]

Institut miniškolky

Návrh služby v zásadě koresponduje s existující vázanou živností péče o děti s tím, že se v tomto případě nejedná o službu poskytovanou na komerční bázi. V případě jejího zřízení by byla pravděpodobně zřizována zejména zaměstnavatelem na pracovišti rodiče, dále pak nestátními neziskovými organizacemi a územními samosprávnými celky. [Soubor prarodinných opatření, 2008]

V miniškolce se poskytuje individuální výchovná péče o svěřené dítě zaměřená na rozvoj rozumových a řečových schopností, pohybových, pracovních, hudebních, výtvarných schopností a kulturně hygienických návyků přiměřených věku dítěte. Tato péče o dítě je doplňkem péče rodinné, není její náhradou a musí odpovídat věkovým a individuálním zvláštnostem dítěte. Svým uspořádáním se tato péče co nejvíce přibližuje životu dítěte v rodině. [Soubor prarodinných opatření, 2008]

Miniškolka bude zřizována pro limitovaný počet dětí – čtyři (jako u vzájemné rodičovské výpomoci) – od půl roku do sedmi let věku, zpravidla však od jednoho do čtyř let za podmínek, jejichž splnění bude pro tyto zřizovatele rovněž snadno splnitelné. Tyto podmínky se budou týkat především hygienických požadavků na zřizování a provoz této služby péče o děti. Nastavení hygienických podmínek bude v zásadě odpovídat běžnému vybavení domácnosti s malými dětmi. Stanovení minimálního právního rámce je nutným předpokladem pro možnost daňově zvýhodnit zaměstnavatele, kteří by zabezpečovali pro své zaměstnance péči o děti prostřednictvím této služby, a zároveň pro nastavení základního standardu, za kterého je péče o děti poskytována. [Soubor prarodinných opatření, 2008]

Odborná způsobilost pečovatele/ky bude obdobná, jako je tomu v oblasti živnostenského podnikání: pečovatelem/kou se může stát osoba, která má odbornou

způsobilost k výkonu povolání všeobecné zdravotní sestry; zdravotnického asistenta; ošetřovatele; porodní asistentky; záchranáře; všeobecného sanitáře podle zvláštního právního předpisu; odbornou způsobilost k výkonu povolání sociálního pracovníka nebo pracovníka v sociálních službách podle zvláštního právního předpisu nebo předloží doklad o vykonání tříleté praxe v oboru v nezávislém postavení či v pracovněprávním vztahu, nebo doklad o uznání odborné kvalifikace podle zvláštního právního předpisu nebo osvědčení o rekvalifikaci nebo jiný doklad o odborné kvalifikaci pro příslušnou činnost vydaný zařízením akreditovaným podle zvláštních právních předpisů, nebo zařízením akreditovaným Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy či ministerstvem, do jehož působnosti patří odvětví, v němž je činnost provozována. [Soubor prorodinných opatření, 2008]

Podpora služeb péče o děti v oblasti živnostenského podnikání

Návrh vychází z obdobných modelů péče o děti, které fungují v zahraničí, kdy v případě, že je pečováno o omezený počet dětí, jsou prostorové a hygienické požadavky na provozovnu stanoveny přiměřeně tomuto limitovanému počtu dětí, a to zejména za situace, kdy je péče o děti poskytována v provozovně, která je vlastní domácností „pečovatele“ (podnikatele). [Soubor prorodinných opatření, 2008]

Podpora bude realizována výrazným zjednodušením hygienických podmínek vyžadovaných pro provozovny, v nichž je pečováno o malé děti na základě živnostenského oprávnění za předpokladu, že v těchto provozovnách bude v jednom časovém okamžiku pečováno o limitovaný počet dětí, který je stanoven stejně jako u vzájemné rodičovské výpomoci a miniškolky, tedy maximálně o čtyři. [Soubor prorodinných opatření, 2008]

Upraveny budou rovněž podmínky odborné způsobilosti provozovatele. Ty jsou opět nastaveny tak, aby respektovaly požadavek na kvalitu péče o dítě, avšak zároveň bylo jejich splnění lehce dosažitelné a umožnilo tak rozvoj živnosti. Požadovaná odborná způsobilost podnikatele a osob, které vykonávají činnost v rámci vázané živnosti „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ se nově doplní o požadavek absolvovat specializovaný kurz v odpovídající časové dotaci. [Soubor prorodinných opatření, 2008]

Daňové výhody pro zaměstnavatele, poskytující-li či zajišťující-li zaměstnancům péči o děti

Ze současné právní úpravy zákona o daních z příjmů vyplývá, že si zaměstnavatel může odečíst náklady na péči o děti od základu daně pouze v případě, že zřídí na svém

pracovišti mateřskou školu dle školského zákona. Pokud provozuje vlastní provozovnu pro výchovu a vzdělávání, v které je realizována vázaná živnost „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“ a volná živnost, obor činnosti „Mimoškolní výchova a vzdělávání, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti“, či si zřídí na svém pracovišti jesle, není to dle legislativy považováno za daňově uznatelné náklady. Totéž platí, pokud zaměstnavatel přispívá jinému subjektu na poskytování péče o děti svých zaměstnanců, např. subjektu provozujícímu výše uvedenou živnost nebo tomuto subjektu přispívá na umístění dítěte zaměstnance v předškolním zařízení, které není vlastním vzdělávacím zařízením zaměstnavatele. Ani tyto výdaje zaměstnavatele není možné považovat za daňově uznatelné.

Cílem opatření je rozšířit možnosti daňového zvýhodnění pro zaměstnavatele tak, aby pokrývalo výše uvedené případy, včetně možnosti daňově zvýhodnit využívání a provozování nového typu služby péče o dítě – miniškolky.

Mezi daňově uznatelné náklady by tedy nově patřily:

- výdaje na provoz jeslí, provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a miniškolky,
- příspěvky zaměstnavatele na zajištění péče o dítě zaměstnance poskytované prostřednictvím třetího subjektu.

[Soubor prorodinných opatření, 2008]

Pro úplnost je třeba zmínit zbylá opatření, které Prorodinný balíček obsahuje, nicméně se již netýkají služeb péče o děti. V oblasti sladění pracovního a rodinného života se dále jedná o slevy na pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti pro zaměstnavatele, kteří zaměstnávají osoby patřící do okruhu osob obtížně zaměstnatelných, pokud budou zaměstnáni na kratší pracovní úvazek. V oblasti podpory aktivního otcovství je navrženo zavedení otcovské dávky hrazené z nemocenského pojištění (70 % denního vyměřovacího základu), tzv. otcovské, a související volno trávající jeden týden. Jedná se o opatření umožňující muži pečovat společně s matkou o novorozené dítě, je tedy možné ji využít nejpozději do uplynutí šesti týdnů věku dítěte. Posledním z opatření je podpora v oblasti náhradní rodinné péče, konkrétně úprava způsobu financování pěstounské péče, která je vykonávána v zařízeních pro výkon pěstounské péče.

[Soubor prorodinných opatření, 2008]

8.3. Sjednocení péče o děti pod resort Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

V současné době je rovněž diskutována možnost sjednocení péče o děti pod jeden resort. Resortní roztržitost má sice své zdůvodnění v diverzifikaci požadavků na denní péči, na druhé straně však mj. zapříčiňuje nejednotnost ve finanční podpoře různých zařízení. Zdravotnická zařízení typu jesle nejsou podpořena ani v případě, kdy plní sociální funkci (např. umístění dětí osamělých matek nebo dětí ze sociálně zaostalejšího prostředí) - sociální aspekty v kompetenci Ministerstva zdravotnictví nejsou [Kuchařová, 2009/1]. Pod gescí Ministerstva práce a sociálních věcí mohou být služby péče o děti zřizovány pouze jako doplňující služby pro rodiny, především za účelem usnadnění harmonizace pracovního a rodinného života²⁶. Pokud je žádoucí sjednotit agendu denní péče o děti pod jeden resort, z logiky věci se jako optimální jeví Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

8.3.1. Přesunutí jeslí do gesce MŠMT

Přesunutí zařízení denní péče o děti do tří let věku do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy by bylo optimální pouze v případě, že by na jesle bylo nahlíženo jako na zařízení výchovně vzdělávací. Stěžejní zůstává financování těchto zařízení. V případě, že by jesle byly zařazeny do rejstříku škol a školských zařízení podle zákona č. 561/2004 Sb., měly by mít nárok na normativ ze státního rozpočtu. Dle předpokladů je normativ na dítě mladší tří let výrazně vyšší než je normativ na dítě ve věkové skupině 3–5 let, který byl v roce 2008 stanoven na 37 496,- Kč/rok. [MŠMT, 2009]

Normativní financování by však nebylo jedinou možnou metodou financování činnosti tohoto nového školského zařízení. Lze uvažovat i o poskytování rodičovského příspěvku na děti do tří let věku i při celodenní návštěvě školského zařízení (samozřejmě opět s výjimkou návštěvy mateřských škol, kde je již státní finanční podpora poskytována formou normativního financování).

²⁶ Kompetence MPSV vyplývají ze z. č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů správy ČR.

8.3.2. Zařazení dětí od dvou let věku do mateřských škol

Zřizování tříd pro děti ve věku od dvou do tří let při mateřských školách

Toto řešení by vyžadovalo novelu zákona, která by striktně stanovila dolní hranici pro přijetí k předškolnímu vzdělávání na dva roky a možnost zřizování tříd pro děti od dvou do tří let v mateřských školách [MPSV V., 2009].

V současné době však není kapacita mateřských škol dostačující ani pro děti ve věku od tří let (k 30. 9. 2008 bylo evidováno 19 996 žádostí o přijetí, kterým nebylo vyhověno [ÚIV, 2009]; tento údaj je však pouze orientační, protože není specifikováno, zda někteří rodiče nežádali o přijetí na více MŠ, není uváděn věk dětí), bylo by proto možné tyto třídy zřizovat pouze za podmínky rozšíření kapacity mateřských škol. Navýšení kapacity mateřských škol by znamenalo zvýšené nároky na rozpočty zřizovatelů - obcí. Zároveň by se zvýšily nároky na státní rozpočet (zvýšení počtu dětí v mateřských školách, zvýšený normativ na dítě 2–3 roky z důvodu snížení počtu dětí ve třídě, nutná přítomnost pomocného personálu apod.).

Vzhledem k nedostatku míst v mateřských školách i pro děti starší tří let není však toto řešení bez rozšíření kapacit mateřských škol reálné. Zároveň ale není možné, aby se rozšiřovaly kapacity mateřských škol pro děti ve věku od dvou do tří let bez toho, aby byly rozšířeny kapacity i pro děti starší. Při současném počtu cca 20 tisících nevyřízených žádostí o přijetí do mateřských škol by to znamenalo neúměrné zatížení státního rozpočtu.

Integrace dětí od dvou do tří let věku mezi starší děti (heterogenní třídy)

Děti mladší tří let je možné podle platných právních předpisů přijímat i do mateřských škol. V současné době navštěvuje mateřské školy 26 384 dětí mladších tří let [ÚIV, 2009]. Pokud by navštěvovaly jesle nebo jiné obdobné zařízení pro děti do tří let, neposkytovaly by se ze státního rozpočtu žádné finanční prostředky. V případě docházky těchto dětí do MŠ je vydáváno ze státního rozpočtu cca 37 tisíc Kč ročně na jedno dítě [MŠMT, 2009], tj. celkem cca 962 miliónů Kč ročně.

Vzhledem k lokálnímu nedostatku jeslí a jiných zařízení denní péče o děti do tří let věku žádají rodiče o přijetí k předškolnímu vzdělávání už u dětí dvouletých, výjimkou nejsou dokonce ani žádosti o přijetí dětí mladších dvou let. Ze strany obcí se objevují požadavky na ředitele MŠ, aby tam, kde je volná kapacita MŠ, přijímali děti již od jednoho a půl roku až dvou let [MPSV V., 2009]. V případě, že by se změnila legislativa, dle které

by nově děti mladší tří let mohly být integrovány do tříd mezi starší děti, bylo by třeba stanovit konkrétně dolní hranici věku pro přijetí do MŠ [MPSV V., 2009].

8.4. Shrnutí

V současné době je diskutováno několik možných návrhů na zlepšení stávajícího stavu služeb péče o děti do tří let. Mezi opatřeními Prorodinného balíčku, který obsahuje návrhy alternativních služeb péče o děti, jako jsou miniškolky, institut vzájemné rodičovské výpomoci, jsou zařazeny i návrhy daňových zvýhodnění zaměstnavatelů, kteří zajišťují svým zaměstnancům služby péče o děti, a návrh zjednodušení podmínek vázané živnosti Péče o dítě do tří let v denním režimu, pokud by se jednalo o péči o malý počet dětí. Při zachování současného stavu lze však minimálně jednat o nastavení minimálních standardů jeslí, které by pak teoreticky mohly zvýšit důvěru v tento typ péče. Další možný způsob řešení je spatřován v přesunutí jeslí do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, a to buď jako nové zařízení, či jako přiřazení k současným mateřským školám, které v současné době beztak navštěvuje přes 25 tisíc dětí mladších tří let.

Jak je patrné, všechna navrhovaná opatření mají potenciál vyřešit mnou definovaný problém, kterým je nedostatek služeb péče o děti do tří let. Nicméně, jak již bylo uvedeno, zavedení některých opatření se jeví, vzhledem k jejich finanční nákladnosti s ohledem na nemožnost navyšování mandatorních výdajů státu, v současné době jako nereálné, u jiných nepanuje politická shoda, která je primárním předpokladem úspěchu byť sebelépe formulovaných opatření.

Je však třeba si uvědomit, že Prorodinný balíček, navzdory kritice, která se týkala zaměření materiálu jako celku nebo úpravy jednotlivých návrhů či jejich částí a která zaznívala od části odborné, politické a laické veřejnosti při zveřejňování jeho obsahu, je prvním nejkompexněji pojatým vládním materiálem, který se zabývá podporou rodin s dětmi.

9. Závěr

V této diplomové práci jsem se zabývala nízkým faktickým počtem služeb péče o děti do tří let věku v České republice v souvislosti s tématem harmonizace pracovních a rodinných rolí. Předpokládala jsem, že poptávku po těchto službách může navýšit mj. zavedení třírychlostního pobírání rodičovského příspěvku a možnost neomezeného přivýdělku při pobírání rodičovského příspěvku, pokud rodič v době své nepřítomnosti zajistí hlídání jinou zletilou osobou. Kladla jsem si zejména otázky, proč je u nás nabídka těchto služeb tak nízká, zda tento stav odpovídá poptávce rodičů a jaká opatření by byla pro zlepšení tohoto stavu nejschůdnější.

V současné době rodinná politika v České republice odpovídá stále hodnotám familismu, tj. podpory pečovatelské role rodiny, a to zejména, mluvíme-li o rodinách s dětmi mladšími tří let; variabilita životních strategií tak není reflektována. Svědčí o tom dlouhá rodičovská dovolená, poměrně štědrý rodičovský příspěvek a minimální podpora rozvoje služeb denní péče o děti ze strany státu. Toto nastavení obecně odpovídá preferencím rodičů ohledně hodnot rodiny. Preference však ne vždy odpovídají realitě; toto nastavení tak s sebou nese určitá rizika. Ta jsou aktuální jak obecně pro rodiče, kteří si z ekonomických důvodů nemohou dovolit zůstat s dítětem doma, tak pro genderové uspořádání české společnosti - ukazuje se, že v mezinárodním srovnání má v České republice mateřství nejsilnější negativní efekt na zaměstnanost žen. Pokud však odhlédneme od rizik, přehlíženy nesmí být pomalu se posouvající hodnotové orientace české společnosti, a to především u mladších a vzdělanějších skupin populace; rovněž se potvrzují diference preferencí žen dle teorie preferencí britské socioložky Hakim [Sirovátka, Bartáková, 2008]. Služby péče o děti jsou jedním z nástrojů, které by těmto rodičům měly harmonizaci pracovních a rodinných rolí usnadnit.

Byť se česká rodinná politika snaží tuto situaci reflektovat, v současné době se v České republice stále setkáváme s přesvědčením tvůrců politik o vhodnosti celodenní osobní péče matky o dítě do tří let, s odvoláním se na princip „nejlepšího zájmu dítěte“, který je podpořen řadou českých dětských psychologů a pediatrů. V souladu s tím jsou v České republice podporovány zejména individuální typy služeb péče o děti do tří let věku a cílem je přenést odpovědnost za péči o dítě v jeho raném věku spíše na samotné rodiče, zaměstnavatele či trh. Nicméně, zlepšit stávající stav se zatím nepodařilo. Jednotlivá opatření na harmonizaci pracovního a rodinného života bez komplexního zásahu působí

dosti „bezzubě“ – např. zavedení vícerychlostního pobírání rodičovského příspěvku bez podpory služeb péče o děti od dvou do tří let.

Za hlavní překážku plné účasti na trhu práce, a to zejména žen, je na úrovni Evropské unie považován právě nedostatek služeb péče o děti do tří let; z tohoto důvodu byly určeny kvantitativní cíle ohledně služeb péče o děti. Přes správné výhrady České republiky, tj. opomíjení kvalitativního aspektu a při pominutí faktu, že Evropská unie může působit dojmem vnímání žen pouze jako rezervoáru pracovních sil, však myšlenka garance služeb péče o děti není špatná. Vždy by mělo jít především o možnost volby. Ta je však pro české rodiče diskutabilní. Současné nastavení rodinné politiky v ČR redukuje možnosti rodičů uspořádat si péči o malé děti a pracovní život jinak, než se obecně předpokládá. Určitý podíl rodičů (zejména žen) má zájem celodenně a dlouhodobě pečovat o své malé děti bez kontaktu s trhem práce, což je jistě jednou z legitimních životních strategií, nemělo by to však být důvodem pro institucionální nastavení takové volby jako „normy“, vyžadované od všech. Dle Hakim [Hakim, 2009] by se rozdílnost těchto preferencí měla odrazit v přístupu a flexibilitě veřejné politiky.

Otázka zajištění péče o děti se však neodehrává pouze v rovině dostupnosti „jakýchkoli“ služeb. Ukazuje se, že v České republice obecně panuje nedůvěra ke kolektivním zařízením, projevuje se však, a to především na menších městech a obcích, rovněž k soukromým agenturám, poskytujícím péči o děti. Institucionální péče je přesto často volena jako nejdostupnější forma mimorodinné péče [Kuchařová, 2009/1]. Neměl by tak být vnímán pouze faktický nedostatek služeb péče o děti, ale rovněž omezená dostupnost forem této péče. Pro podporu rodin je velmi důležité, aby nabídka služeb rané péče o děti byla co nejširší, aby měli rodiče možnost volby a stát jim tuto volbu umožnil. Čím větší variabilita a nabídka služeb bude, tím lépe pro všechny zúčastněné.

V oblasti služeb péče o děti do tří let věku v České republice lze identifikovat řadu aktérů. Tím, kdo má rozhodovací postavení, je však stát, který reguluje veškeré podmínky těchto služeb. Ač finančně nepodporuje jediné institucionální zajištění služeb péče o děti do tří let věku – jesle, nastavuje velice přísné podmínky dalším poskytovatelům péče. I když jsem ve své diplomové práci identifikovala i limity rozvoje služeb péče o děti na straně samotných rodičů, jako je např. nedůvěra ke kolektivním zařízením obecně a specifické chování rodičů v menších městech a obcích, přísné hygienické a kvalifikační požadavky na ostatní poskytovatele péče, které je nutí navyšovat ceny, jsou jedním z hlavních limitů rozvoje služeb na straně nabídky. Mluvíme-li o poskytovatelích této péče, kteří by dané služby péče o děti neprovozovali čistě za účelem zisku, jako např. obce, či

konkrétně zaměstnavatelé nebo nestátní neziskové organizace, je na čase se ptát, zda je s tím možné něco dělat.

Pro celkovou efektivitu systému služeb péče o děti je bezesporu velmi důležitá kooperace všech zúčastněných aktérů. Zdá se, že právě to je v současné době značným problémem, který začíná již na nejvyšší úrovni. Příkladem může být Prorodinný balíček Ministerstva práce a sociálních věcí. Na způsobu tvorby materiálu se projeví dva problematické momenty, které komplikují zpracovávání účinných opatření rodinné politiky. Dle Jirkové [Jirková, 2009/2] jde o nedostatečnou pravomoc Ministerstva práce a sociálních věcí při koordinaci tvorby koncepce a/nebo jednotlivých opatření rodinné politiky²⁷. Za druhé jde především o nedostatečnou odbornou kompetenci tohoto ministerstva, která vyplývá z povahy agendy rodinné politiky zasahující do věcné působnosti mnoha resortů státní správy [Jirková, 2009/2]. Podle vládou schválené Národní koncepce podpory rodin s dětmi je cílem stanovit věcnou kompetenci v oblasti rodinné politiky zřízením mezíresortního orgánu umožňujícího snadnější koordinaci a spolupráci při přípravě opatření v oblasti podpory rodiny. Koncepce přístupu a podpory státu v oblasti péče o děti předškolního věku, zejména pro děti ve věku do tří let, by měla být řešena v rámci činnosti Rady vlády pro rodinu a děti [Národní koncepce, 2008]. Možná se tak blýská na lepší časy.

Současný problém však netkví pouze v nedostatečné pravomoci Ministerstva práce a sociálních věcí. Vzhledem k současné ekonomické situaci, kdy není možné navyšovat mandatorní výdaje státu, jsou mnohá mnou zmíněná diskutovaná opatření, jako např. přesunutí jeslí do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy předem odsouzena k zániku, byť by to bylo jedno z nejefektivnějších řešení.

Otevřenou otázkou tak zůstává dostupnost jeslí nebo obdobného zařízení denní péče o děti do tří let věku. V současné chvíli spíše nelze očekávat změny většího charakteru. Nicméně v případě schválení návrhu zákona o podpoře rodin s dětmi by byl jako další alternativa péče o děti do tří let věku zaveden institut vzájemné rodičovské výpomoci a institut miniškolek. Držme mu tedy palce.

²⁷ Působnost MPSV v oblasti koordinace tvorby rodinné politiky je dána „Kompetenčním zákonem“, který stanoví, že: „... je ústředním orgánem státní správy pro péči o rodinu a děti.“ Relativní vágnost ustanovení již v minulosti způsobila kompetenční neshody o to, kde končí a začíná věcná působnost jednotlivých resortů a MPSV nedává přílišnou možnost důsledně na ústřední úrovni státní správy prosazovat pozici koordinátora tvorby koncepce rodinné politiky. [Jirková, 2009]

10. Resumé

Diplomová práce „Nabídka služeb péče o děti do tří let věku v České republice“ se zabývá problematikou nízké nabídky služeb péče o děti do jejich tří let v souvislosti s harmonizací pracovních a rodinných rolí. Tato práce si klade především za cíl zodpovědět otázku, proč je v České republice nabídka těchto služeb tolik nedostatečná, zda stávající stav odpovídá poptávce rodičů a jaká opatření by byla pro zlepšení tohoto stavu nejvhodnější.

Jako východiska k této problematice je využita typologie sociálního státu, která napomáhá lépe pochopit rozdílný přístup jednotlivých států k zajištění služeb péče o děti do tří let věku. Rovněž jsou v souvislosti s touto problematikou zmíněny koncepty genderové rovnosti, harmonizace pracovních a rodinných rolí a koncept nejlepšího zájmu dítěte. Česká republika je zařazena mezi tzv. postsocialistické státy, kdy se do popředí zájmu odborníků i veřejnosti otázky harmonizace pracovního a rodinného života dostávají, nicméně změny jsou velice pomalé. V České rodinné politice je stále patrný familistický přístup rodinné politiky, který se vyznačuje podporou pečovatelské role rodiny do tří let věku dítěte a minimální podporou nerodinné péče. Přestože toto nastavení odpovídá obecným preferencím, není zde reflektována variabilita životních strategií. V souladu s teorií preferencí [Hakim, 2000] se však diferenciací preferencí žen ohledně hodnot rodiny potvrzují; nedostupnost služeb péče o děti však s sebou nese i určitá rizika, která se projevují v nízké participaci žen na trhu práce a genderové nerovnosti. Přestože se Česká republika snaží tuto situaci reflektovat zaváděním opatření na podporu harmonizace pracovních a rodinných rolí, jako je např. třírychlostní pobírání rodičovského příspěvku, a podporou individuálních typů služeb péče o děti v souladu s nejlepším zájmem dítěte, o možnosti volby českých rodičů lze stále spekulovat.

Přístup České republiky je dán do kontrastu s přístupem Evropské unie, která považuje služby péče o děti za jeden z hlavních nástrojů harmonizace pracovních a rodinných rolí. V souvislosti s tím byly stanoveny kvantitativní cíle ohledně zařízení/služeb péče o děti. I přesto, že Česká republika odmítá tyto cíle pro opomíjení kvalitativních aspektů péče, je třeba vnímat je jako nástroj pro rozšíření možnosti svobodné volby rodičů.

V další části práce je rozpracován vztah mezi poptávkou a nabídkou služeb péče o děti do tří let věku v České republice. Na základě kvalitativního výzkumu bylo zjištěno,

že poptávka po těchto službách zůstává u určité části rodičů neuspokojena. Výzkum dále odhalil, že mezi rodiči jsou značné rozdíly ohledně preferovaného způsobu zajištění mimorodinné péče. Efektivní systém služeb by tak měl nabízet co nejširší spektrum těchto služeb.

Následně se práce zaměřuje na současnou nabídku služeb péče o děti v České republice a možnosti zlepšení tohoto stavu. Nejprve identifikuje nejdůležitější aktéry, kteří jsou v otázce nabídky služeb péče o děti do tří let věku a pro jejich další směřování klíčoví. Posléze analyzuje na základě dostupných dat a výzkumných šetření jednotlivé typy péče o děti do tří let, které v České republice existují. Na základě těchto zjištění identifikuje problematické oblasti jejich poskytování. Ačkoli jsou patrné i překážky k rozvoji těchto služeb na straně samotných rodičů, jako je např. nedůvěra ke kolektivním zařízením a specifické chování rodičů v menších městech a obcích, jako hlavní limity rozvoje služeb péče o děti do tří let věku jsou označeny přísné požadavky na poskytovatele péče.

Na základě zjištěných informací jsou popsány varianty zlepšení stávajícího stavu, které jsou v současné době diskutovány. Jsou jimi jednak návrhy alternativních služeb péče o děti, zjednodušení podmínek vázané živnosti a daňová zvýhodnění zaměstnavatelů, kteří zajišťují svým zaměstnancům služby péče o děti. O těch v současné chvíli jedná vláda. Mezi další návrhy patří zachování současného stavu s nastavením minimálních standardů jeslím či přesunutí jeslí do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Všechny tyto návrhy mají potenciál danou situaci zlepšit.

V závěru diplomové práce jsou diskutována omezení rozvoje služeb ze strany samotného státu. Je jím jednak nemožnost navyšování mandatorních výdajů státu, dále se jedná o překážky při zpracovávání účinných opatření rodinné politiky z důvodu omezených pravomocí Ministerstva práce a sociálních věcí.

11. Summary

The diploma thesis „The offer of childcare services for children up to three years of age in Czech republic“ concerns the low supply of such services in Czech republic in context with reconciling work and family life. The objective of the thesis is to answer the question whether the supply is equal to the parent's demand, why it is so low and what steps can be taken to improve the situation.

As a starting point the welfare state typology is used for better understanding of different approaches of respective states to secure childcare services. Also, gender equality, reconciliation of work and private life and child's best interest concept are mentioned. Czech republic is classified as a post-socialism state, where reconciliation of work and family life is a public matter, but hardly any changes are being made. Familistic approach is still very strong in family policy, so the biggest support goes to the family itself and not to non-family childcare services. Such configuration goes with general preferences, however the variability of life strategies is not fully reflected in it. According to the preference theory [Hakim, 2000] the preferences of women regarding family values differ; unavailability of childcare services bears also certain risks, which lead to women's low participation in labor market and gender inequality. In spite of the fact, that Czech republic is trying to reflect this situation by applying measures for reconciliation of work and family life, i.e. by a three-speed system of parental allowance draw - down or by a support of an individual childcare services according to child's best interest, the choice of Czech parents is still in a question.

Czech republic's approach has been put in contrast with the approach of European union, which considers childcare services one of the most important ways to reconcile work and family life. Therefore, quantitative targets have been set for child welfare facilities/services. Even though Czech republic rejects these targets because they miss out qualitative aspects, it's still necessary to consider them as a tool to widen parent's free choice.

In other chapter the relation between supply and demand of childcare services for children up to three years old is described. It has been found in a qualitative research that a certain fraction of all parents' demand remains unsatisfied. It was also found that the preferred type of non-family childcare services is quite varied. Therefore to be effective, the choice of these services should be as rich as possible.

Subsequently the diploma thesis focuses on recent offer of childcare services in the Czech republic and on possible improvements. After identifying key stakeholders in this matter, all existing types of childcare services in the Czech republic are analyzed based on available data and researches. As a result, main difficulties in providing these services are found and described. There are some limits on parents' side too, such as distrust for collective facilities and specific behavior of parents in smaller towns, however, the main setback in further development of child welfare services is strict requirements for providers.

Based on an information given, ways to improve current situation which are under discussion are described, e.g. proposal of introduction of alternative types of childcare services, amending the requirements under the licensed trade and benefits for employers who provide or organize childcare for employees. These measures are currently being discussed by the government. The other proposals are preservation of a current state and setting up minimum standards for crèches, or shifting crèches under the gestion of Ministry of education, youth and sports. All these proposals have a potential to improve the situation.

In the conclusion of the diploma thesis limits of the state itself are identified. On one hand it is the impossibility of raising the mandatory spending of the government, on the other it is limited competence leading in difficulties in applying effective measures prepared by the Ministry of labor and social affairs.

12. Použitá literatura

APERIO. *Analýza legislativy pro vybrané typy služeb: Definované právní problémy v oblasti sladování rodinného a profesního života v souvislosti se zaměstnáváním* [online]. 2006 [cit. 2009-10-11]. Dostupné z WWW: <http://www.aperio.cz/download/EQUAL_MOPPS_Aperio_souhrnna%20zprava_08_06_.doc>.

BAYEROVÁ, M. Varianty péče o děti předškolního věku. *Právo a rodina*, č. 7/2009, 11. ročník, 2009, str. 16–18.

BECK, U. *Risk society: towards a new modernity*; překlad Mark Ritter. London: Sage Publications, 2004.

BECK, U., BECK-GERNSHEIM, E. *The Normal Chaos Of Love*. United Kingdom: Blackwell Publishers, 1995.

BELLING, V. *Perspektivy rodinné politiky po rozšíření EU* [online]. 2005 [cit. 2009-09-27]. Dostupné z WWW: <<http://www.obcinst.cz/cs/Perspektivy-rodinne-politiky-po-rozsireni-EU-c803/>>.

BOWLBY, J. Attachment and loss : Vol. I, Attachment. 2nd edition. New York: Basic Books, 1982. 425 s.

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council the European economic and social committee and the Committee of the regions: A better work-life balance: stronger support for reconciling professional, private and family life. Brussels: COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, 2008. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=604&langId=en>>.

ČSÚ. *Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrového šetření pracovních sil za 4. čtvrtletí 2004*. Praha: ČSÚ, 2005.

DUDOVÁ, R. Promarněná šance na změnu: zhodnocení reformy rodičovského příspěvku. In KRÍŽKOVÁ, A. a kol. *Práce a péče*. Praha: SLON, 2008/1.

DUDOVÁ, R. *Sladování pracovního a osobního života*. Praha: Gender Studies, 2008/2. Dostupné z WWW: <<http://www.rovneprilezitosti.cz/admin/upload/0a348316d1/4dd55cfd2.pdf>>.

ESPING-ANDERSEN, G. *Social Foundations of Postindustrial Economies*. 1st edition. Oxford: Oxford University Press. 1999.

ESPING-ANDERSEN, G. *The three Worlds of welfare capitalism*. Great Britain: Princeton University Press, 1990. 248 s.

FAJMON, H. *Gender equality: slovníček evropských pojmů* [online]. 2007 [cit. 2009-09-27]. Dostupné z WWW: <<http://www.eportal.cz/PrintArticle/1208-slovnicek-evropskych-levicovych-pojmu-ii-pohlavni-rovnost-gender-equality-.aspx>>.

GORNICK, J. C., MEYERS, M. K. *Families That Works. Policies for Reconciling Parenthood and Employment*. New York: Russell Sage Foundation, 2003.

HAINSWORTH, J. Příspěvek na konferenci Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: kolize, nebo komplementarita? Praha, MPSV, 5. 2. 2009. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/6604/2_Jana_Hainsworth_CZ.pdf>.

HAKIM, C. Příspěvek na konferenci Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: kolize, nebo komplementarita? Praha, MPSV, 5. 2. 2009. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/6604/2_Catherine_Hakim_CZ.pdf>.

HAKIM, C. *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

HANTRAIS, L. *Family Policy Matters: Responding to family change in Europe*. Bristol: Policy Press, 2004.

HAŠKOVÁ, H. *Doma, v jeslích, nebo ve školce? Rodinná a institucionální péče o předškolní děti v české společnosti mezi lety 1945-2006* [online]. 2007, roč. 8, č. 2. [cit. 2009-08-28]. Dostupné z WWW <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012705>>.

HAŠKOVÁ, H. Kam směřuje česká společnost v oblasti denní péče o děti? In KRÍŽKOVÁ, A. a kol. *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha: SLON, Sociologické nakladatelství, 2008.

HAŠKOVÁ, H. *Potřebujeme jesle?* [online]. 2009 [cit.2009-09-25]. Dostupné z WWW: <http://www.evalabusova.cz/rozhovory/h_haskovou.php>.

HAŠKOVÁ, H., LINKOVÁ, M. Podmínky na trhu práce a jejich dopad na fungování rodiny. In ČERMÁKOVÁ, Marie aj. *Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002., s. 27-58

HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1997. 243 s.

HÖHNE, S. Raná fáze rodičovství – péče o děti ve vybraných evropských zemích. In KRÍŽKOVÁ, A. a kol. *Práce a péče. Proměny „rodičovské“ v České republice a kontext rodinné politiky Evropské unie*. Praha : SLON, Sociologické nakladatelství, 2008.

CHROMKOVÁ MANEA, B. MRÁZOVÁ, M., RABUŠIC, L. Teorie založené na lidských preferencích jako možný příspěvek k vysvětlení současného reprodukčního chování. In SIROVÁTKA, T. a kol. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: FSS MU, 2006.

Informace o systému podpory rodiny v České republice. České předsednictví v Radě EU. Praha: MPSV, 2009.

JIRKOVÁ, K. Koncepce rodinné politiky a opatření iniciovaná Ministerstvem práce a sociálních věcí. *Časopis Demografie*, 2009, ročník 51, č. 4. *V tisku*.

JURAJDA, Š. *Jesle, dětská duše a svoboda volby* [online]. 2009 [cit.2009-09-25]. Dostupné z WWW: <<http://home.cerge-ei.cz/jurajda/Jesle.pdf>>.

KOLÁŘOVÁ, J. PLASOVÁ, B., UHLÍKOVÁ, K. ŠTEFANIKOVÁ, J., HOLČÁKOVÁ, T., MARKSOVÁ-TOMINOVÁ, M. *Klíč k jeslím*. Praha: Gender Studies, 2007.

- KOLDINSKÁ, K., TOMEŠ, I. *Sociální právo Evropské unie*. Praha: C. H. Beck, 2003.
- KUCHAŘOVÁ, V. *Služby denní péče o děti. Požadovaná a nabízená možnost volby*. Příspěvek na konferenci Rodina ve 21. století, MPSV, 10. 12. 2009. Praha, 2009/2.
- LÁSKOVÁ, M. *Genderová rovnost v rodině*. Seminární práce. Praha: Karlova univerzita v Praze, Fakulta sociálních věd, 2004.
- LEITNER, S. *Varieties of familism: The caring function of the family in comparative perspective*. European Societies, 2003, roč. 5, č. 4, s.353-375.
- Manual for gender mainstreaming - employment, social inclusion and social protection policies*. European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. Dostupné z WWW: <http://www.imag-gendermainstreaming.at/cms/imag/attachments/9/0/1/CH0133/CMS1181910131400/man_gma_si+spp.pdf>.
- MAŘÍKOVÁ, M., *Proměny současné české rodiny. Rodina, Gender. Stratifikace*. Praha: SLON, 2000.
- MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005.
- MATĚJKOVÁ, B., PALONCYOVÁ, J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II: syntéza z monografií uvedených ve studii*. Praha: VÚPSV, 2004.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006.
- MPSV. *Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost 2007-2013* [online]. 2009/3 [cit. 2009-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/6018>>.
- MPSV. *Rodina* [online]. 2009/2 [cit. 2009-09-20]. Dostupné z WWW: <<http://mpsv.cz/cs/4>>.
- MPSV. *Státní sociální podpora* [online]. 2009/1 [cit. 2009-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/2>>.
- MŠMT, 2009 *Republikové normativy škol a školských zařízení zřizovaných územními samosprávnými celky na rok 2009* [on-line]. 2009 [cit. 2009-12-20]. Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/ekonomika-skolstvi/republikove-normativy-skol-a-skolskych-zarizeni-zrizovanych>>.
- Národní koncepce podpory rodin s dětmi*. Praha: MPSV, 2008, 36 s. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7958/Narodni_koncepce_podpory_rodin_s_detmi.pdf>.
- Národní zpráva o rodině*. Praha: MPSV, 2004. 219 s. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/898>>.
- NAVRÁTILOVÁ, J. *Rodinná politika v Evropských zemích*. In NAVRÁTILOVÁ, J. *Expertiza pro cílovou skupinu rodiny s dětmi*. Brno: FSS MU, 2006.
- NOVÁKOVÁ, Petra. *Péče o děti ve věku od narození do 3 let: Případ jeslí v 90. letech v České republice*. Diplomová práce. Brno: Masarykova Univerzita, 2001. 89 s.

Nové alternativy v péči o dítě čekají na vyjádření poslanců [online]. 2008 [cit. 2009-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/7451>>.

OECD Country Note. *Early Childhood Education and Care Policy in the Czech Republic* [online]. 2000 [cit. 2009-08-15]. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/52/26/2534726.pdf>>.

OECD Family database. Enrolment in day-care and pre-schools. *OECD - Social Policy Division* [online]. 2009 [cit. 2009-10-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.oecd.org/dataoecd/46/13/37864698.pdf>>.

Parents face shortage of childcare services, says EU report [online]. 3 October 2008 [cit. 2008-10-20]. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=404>>.

Politiky EU: Rovnost žen a mužů. Euroskop [online]. 2009 [cit. 2009-9-29]. Dostupné z WWW: <<http://www.euroskop.cz/683/sekce/rovnost-zen-a-muzu/>>.

Report from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions: Implementation of the Barcelona objectives concerning childcare facilities for pre-school-age children, Brussels: COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES, 2008, s. 9. Dostupné z WWW: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=604&langId=en>>.

Rodinná politika na úrovni krajů a obcí. Metodické doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí. Praha: MPSV, 2008.

SCHIRRMACHER, T. Funkce státu a funkce rodiny: modality státní podpory péče o děti a potřeby rodin. In *Sborník z konference o rodinné politice: Raná péče mezi rodinou a státem*. Praha: MPSV, 2009, str. 14–22.

SCHNEIBERG, J. Kolektivní zařízení pro děti do tří let a jejich postavení v péči o děti v minulosti i současnosti. In *Sborník z konference o rodinné politice: Raná péče mezi rodinou a státem*. Praha: MPSV, 2009, str. 59–64.

SIROVÁTKA, T. Rodina a reprodukce versus zaměstnání a role sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. a kol. *Rodina, zaměstnání a sociální politika*. Brno: FSS MU, 2006.

SIROVÁTKA, T. Životní šance, rodina a sociální politika. In *Rodinná politika jako nástroj prevence sociálního vyloučení*. Brno: Národní centrum pro rodinu a Výbor pro zdravotnictví a sociální politiku senátu parlamentu ČR, 2005. Dostupné z WWW: <http://www.internetovestranky.com/Images/Documents/Katedra_SPSP/projekty/RZV_SE N2_Sirovatka.pdf>.

SIROVÁTKA, T., BARTÁKOVÁ, H. Harmonizace rodiny a zaměstnání v České republice a role sociální politiky. In SIROVÁTKA, T. *Rodina, děti a zaměstnání v České společnosti*. Praha: FSS MU, 2008.

SKÁLOVÁ, H. *Mateřská a rodičovská dovolená a systém zařízení péče o děti v Německu*. Praha: Gender Studies, [on-line]. 2008 [cit. 2009-10-29]. Dostupné z WWW: <<http://www.rovneprilezitosti.cz/admin/upload/0a348316d1/2d11c3a18e.pdf>>

Soubor prorodinných opatření – prorodinný balíček. Praha: MPSV, 2008. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5898/komplet_balik.pdf>.

ŠMÍDOVÁ, I. Dětem to nejlepší. Pečující rodiče a pečovatelský stát. In *Sborník z konference o rodinné politice: Raná péče mezi rodinou a státem*. Praha: MPSV, 2009, str. 22–26.

ŠPIDLA, V. Příspěvek na konferenci Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: kolize, nebo komplementarita? 5. 2. 2009 [on-line]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/6604/2_Vladimir_Spidla_CZ.pdf>.

The Child Care in Transition: A league table of early childhood education and care in economically advanced countries. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre, 2008.

The United Nations Conventions of the right of the child. A guide to the Travaux Préparatoires. Dordrecht: Martinus Nijhoff publishers, 1992.

UHDE, Z. *Rodičovská na český způsob* [online]. 2008 [cit. 2009-9-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008020209>>.

ÚIV. *Výkonové ukazatele 2008/2009. Kapitola B. Předškolní vzdělávání*. Dostupné z WWW: <<http://www.uiv.cz/clanek/713/1806>>.

ÚZIS. *Aktuální informace Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky č. 20/09 - Zdravotnická zařízení v ČR v roce 2008*. Praha: ÚZIS ČR, 2009. Dostupné z WWW: <http://www.uzis.cz/download.php?ctg=20&search_name=zdravotnick%E1%20za%F8%EDzen%ED®ion=100&kind=21&mnu_id=6200>.

ÚZIS II. *Registr zdravotnických zařízení Ústavu zdravotnických informací a statistiky* [online]. Stav k říjnu 2009. Dostupné z WWW: <<http://www.uzis.cz/uzis/rzz/rzz.htm>>.

VOTAVOVÁ, J. a kol. *Mami, tati, znáš má práva?* Praha: Česká rada dětí a mládeže, 2008.

Interní materiály MPSV:

BELLING, V. *Výsledky setkání ministrů pro rodinnou politiku. Závěry předsednické konference*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

BENEŠOVÁ, L. *Informace k třírychlostnímu modelu čerpání rodičovského příspěvku*. Praha, 2007. Interní materiál MPSV.

BENEŠOVÁ, L. *Informace k míře čerpání jednotlivých variant rodičovského příspěvku*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

JIRKOVÁ, K. *Text k prezentaci Vládní záměry v oblasti podpory rodiny*. Praha, 2009/1. Interní materiál MPSV.

MPSV I. *Aktuální otázky v oblasti rodinné politiky. Podklad pro pana ministra*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

MPSV II. *Informace o stavu Souboru prarodinných opatření – prarodinném balíčku*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

MPSV III. *Informace o finančních nákladech umístění dětí mladších tří let v mateřských školách*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

MPSV IV. *Teoretické možnosti zlepšení stávajícího stavu služeb péče o děti*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

MPSV V. *Diskuse ohledně možného převedení péče o děti do tří let věku do gesce Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

Progress in structural reforms. 2008 Survey Recommendations, OECD, 2008. Interní materiál MPSV.

PŘÍHODOVÁ, K. *Informace k volné a vázané živnosti péče o dítě*. Praha, 2007/2. Interní materiál MPSV.

PŘÍHODOVÁ, K. *Otázky k rodičovskému příspěvku*. Praha, 2007/1. Interní materiál MPSV.

Rámcová pozice ke zprávě o dosahování Barcelonských cílů ohledně zařízení/služeb péče o předškolní děti. Předložena místopředsedou vlády a ministrem práce a sociálních věcí Petrem Nečasem dne 24. 11. 2008 na Jednání výboru EU na vládní úrovni, č. j. 2008/81224-131. Interní materiál MPSV.

SCHNEIDER, J. *Výdaje na dítě ve zdravotnických zařízeních typu jesle*. Rukopis. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

SCHNEIDER, J. *Zdravotnické zařízení Podolí*. Rukopis. Praha, 2007. Interní materiál MPSV.

SCHULMANN, F. *Péče o děti zaměstnanců, jejich hlídání, tzv. firemní školky*. Praha, 2007. Interní materiál MPSV.

Stanovisko MPSV k Možnosti systémového řešení agendy denní péče o děti do zahájení povinné školní docházky. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

UHL, M. *Barcelonské cíle*. Praha, 2009. Interní materiál MPSV.

Právní předpisy:

Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví Provoz jeslí, Věstník č. 10/1968.

Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví Zřizování a provoz mikrojeslí, Věstník č. 35/1976.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích.

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích.

Zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy ČR, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, § 38.

Zákon č. 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi.

Zákon č. 455/1991 Sb. o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů, § 15.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, školním, středním odborném, vyšším a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmu, ve znění pozdějších předpisů.

Internetové portály:

<http://www.aperio.cz>

<http://www.feminismus.cz>

<http://www.genderstudies.cz>

<http://www.ilo.org>

<http://www.materska-centra.cz>

Použité výzkumy:

BARTÁKOVÁ, H., KULHAVÝ, V. *Rodina a zaměstnání II. Mladé rodiny*. Praha: VÚPSV, 2007.

CVVM. *Výzkum Naše společnost 2004. Šetření 03-04*. Dostupné na WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100036s_horakova-prace.pdf>.

Data HRZ05: Harmonizace rodiny a zaměstnání, Praha: VÚPSV-STEM/MARK, 2005.

Data RZV06: Rodina a zaměstnání I-V, Praha: VÚPSV-STEM, 2006.

KUCHAŘOVÁ, V. a kol. *Péče o děti předškolního a raného školního věku*. Praha: VÚPSV, 2009/1.

KUCHAŘOVÁ, V. A SPOL. *Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jeslích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji*. Praha: VÚPSV, 2008.

KUCHAŘOVÁ, V., SVOBODOVÁ, K. *Sít' zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006.

REZKOVÁ, M. *Pracovní a rodinné povinnosti - hodnocení pomoci zaměstnavatelů. Zájem o zařízení pro péči o děti*. Tisková zpráva. Praha: CVVM, 2003. Dostupné na WWW: <http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100228s_eu30530.pdf>.

13. Přílohy

Seznam příloh:

Příloha č. 1 Kompletní klasifikace preferencí životního stylu žen ve 21. století

Příloha č. 2 Vývoj počtu jeslí

Příloha č. 3 Článek, iniciující diskusi na webovém portále rodina.cz

Příloha č. 1: Kompletní klasifikace preferencí životního stylu žen ve 21. století

ženy orientované na rodinu	ženy adaptivní	ženy orientované na práci
20 % žen (variuje mezi 10 až 30 %)	60 % žen (variuje mezi 40 až 80 %)	20 % žen (variuje mezi 10 až 30 %)
Jejich životní prioritou jsou děti a rodina.	Různorodá skupina, do níž se řadí ženy, které chtějí spojit práci s rodinou, které jednají podle okolností a které neplánují kariéru.	Především bezdětné ženy. Životní prioritou je zaměstnání nebo rovnocenné aktivity jako politika, sport, umění atd.
Nepreferují placenou práci a zaměstnání.	Chtějí pracovat, ale pracovní kariéře nepodřizují vše.	Výrazně se angažují v zaměstnání nebo v rovnocenných aktivitách.
Kvalifikaci získaly kvůli svým intelektuálním schopnostem.	Kvalifikaci získaly se zámyslem pracovat.	Velké investice do kvalifikace kvůli zaměstnání nebo jiným aktivitám.
Počet dětí je ovlivněn sociální politikou státu, bohatstvím rodiny atd. Nereagují na politiku zaměstnanosti.	Skupina citlivá na sociální politiku státu, na politiku zaměstnanosti a politiku rovných příležitostí.	Jsou citlivé na ekonomické příležitosti, politické příležitosti, umělecké příležitosti atd. Nereagují na sociální/rodinnou politiku.

Zdroj: Hakim (2000: 6)

Zdroj: [Hakim, 2000, dle Chromková, 2006]

Příloha č. 2: Vývoj počtu jeslí

	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Počet zařízení	1043	486	381	247	235	207
Počet míst	39 829	-	13 196	9 265	8 565	7 574

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Počet zařízení	151	101	79	67	65	59
Počet míst	5 551	2 965	2 191	1 913	1 867	1 717

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet zařízení	58	60	58	52	46	49	48
Počet míst	1 674	1 770	1 708	1 671	1 445*	1 587	1 498

*Zdroj: ÚZIS, Roční výkaz o činnosti zdravotnických zařízení. Stav k 31.12. příslušného roku.
* přijato 1558 dětí*

Příloha č. 3: Článek, iniciující diskusi na portále rodina.cz

Milé maminky,

píši diplomovou práci na téma Péče o děti do tří let, přičemž se zabývám nízkým faktickým počtem zařízení pro takto malé děti (jesle) a nízkým počtem soukromých poskytovatelů této péče. Z tohoto důvodu býváme kritizováni (nejen) ze stran Evropské unie. Nicméně, zajímalo by mě, zda faktický nedostatek služeb péče o děti do tří let věku vy samy, maminky, vnímáte jako problém, který Vám brání nastoupit např. dříve do zaměstnání, či udržovat kontakt se zaměstnavatelem? Měly byste o tyto služby zájem? Budu Vám velmi vděčná za jakékoli krátké zamyšlení, nejlépe ze své vlastní zkušenosti.